وقف سرمایه‌ای ماندگار

بسم الله الرحمن الرحیم

وقف سرمایه ای ماندگار

نویسنده:

جواد ملایی پورقرجه داغی

ناشر چاپی:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

وقف سرمایه ای ماندگار

مشخصات کتاب

وقف سرمایه ای ماندگار

کد: ۹۸۹

نویسنده: جواد ملایی پور

ناشر و تهیه کننده: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

لیتوگرافی: سروش مهر

چاپ : برهان

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۴

شمارگان: ۱۵۵۰

بهاء: ۶۰۰ تومان

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پست الکترونیکی: Email: IRC@IRIB.COM

تلفن: ۲۹۳۵۸۰۳ و ۲۹۱۰۶۰۲ نمابر: ۲۹۳۳۸۹۲

شابک: ۸-۸۲-۷۸۰۸-۹۶۴\۸-۸۲-۷۸۰۸-۹۶۴ :ISBN

ص: ۱

اشاره

دیباچه

دیباچه

خداونـد سـبحان در آیه های متعـددی، مؤمنان را به پرداختن صـدقه و انفاق مال تشویق و ترغیب می کنـد تا از این راه بتوانند سعادت آخرت خویش را فراهم کنند. صدقات در اسـلام یا واجب. یا مسـتحب. یکی از مطلوب ترین صدقات، وقف است که در مقایسه با دیگر صدقات از ویژگی جاریه بودن و استمرار داشتن پاداش برای وقف کننده برخوردار است.

بنا بر آموزه های قرآنی و سـیره اهل بیت علیهم السـلام، صـدقات از جمله وقف. توشه آخرت را فزونی می بخشد و خشـنودی خداوند را در پی دارد. با وقف، مشکل مالی نیازمندان برطرف می شود.

در گذشـته هـای نه چنـدان دور، نیکوکـاران بسـیاری به این سـنت نیک پای بنـد بوده و موقوفات قابل توجهی از خود به جای گذاشـته اند. امروزه این سنت نیکوی الهی فراموش شده است. اکنون کمتر کسی را می توان یافت که بخواهد بخشی از اموال خود را برای برطرف کردن نیاز افراد نیازمنـد اختصاص دهـد تا از آثار معنوی وقفماننـد: خشـنودی خداوند، برکت در مال، عـاقبت به خیری، برخورداری از دعای خیر دیگران و جاویـد مانـدن نام بهره منـد شود. این در حالی است که وقف، در تحقق عدالت اجتماعی و استقلال، شکوفایی اقتصادی و فقرزدایی از جامعه نقش بسزایی دارد.

کم توجهی به این حسنه الهی می تواند ریشه های گوناگونی داشته باشد. آسیب شناسی وقف برعهده متولیان امور فرهنگی جامعه است تا با شناخت این عوامل و ارایه راهکارهای اصلاحی بار دیگر این فضیلت فراموش شده در جامعه احیا گردد.

پژوهش حاضر، گامی است در جهت آشنا ساختن مخاطبان با موضوع وقف. نویسنده در این اثر، با بررسی پیشینه وقف در میان ادیان آسمانی پیش از اسلام و فراز و نشیب وقف در دوره اسلامی، عوامل کم توجهی به این سنت ماندگار را کاویده و پس از آن، راهکارهایی برای احیای این صدقه جاریه مطرح کرده است.

با سپاس از نویسنده محترم، جناب آقای جواد ملایی پور، امید است این اثر مورد توجه متولیان اجتماعی و فرهنگی به ویژه اصحاب رسانه قرار گیرد تا با تولید برنامه های مطلوب، بیش از پیش در استمرار بخشیدن به این سنت الهی گام بردارند.

انّه ولیّ التوفیق

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

ص: ۴

پیش گفتار

پیش گفتار

الْمالُ وَ الْبَنُونَ زینَهُ الْحَیاهِ الدُّنْیا وَ الْباقِیاتُ الصّالِحاتُ خَیْرٌ عِنْدَ رَبِّکَ ثَوابًا وَ خَیْرٌ أَمَلًا. (کهف: ۴۶)

مال و پسران، زیور زندگی دنیایند و نیکی های ماندگار از نظر پاداش نزد پروردگارت بهتر و از نظر امید [نیز] بهتر است.

میل به جاودانگی و نیکوکاری در سرشت بشر به صورت خدادادی نهفته است. آدمی همواره برای جاودانه زیستن و نیکوکار شدن کوشیده است. یکی از اموری که تا حدودی پاسخ گوی این دو خواسته درونی انسان است، یادگاری ماندگار و صدقه ای جاوید به نام «وقف» است که در گذشته های بسیار دور و در تمدن های کهن ریشه دارد.

این آیین نیک و کهن با ظهور اسلام، رونقی دیگر یافت و با اثرپذیری از جهان بینی اسلامی و برخورداری از پشتوانه احکام شرعی به صورتی استوار و جهت دار در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی به جریان خود ادامه داد. دین مبین اسلام که آخرین و کامل ترین دین الهی است، وقف را با عنوان «صدقه جاریه» تأیید و قانون مند کرد. امروزه در سراسر دنیا و در همه فرهنگ ها، سنت حسنه وقف را پدیده ای سودمند

می دانند و کم و بیش از موقوفات استفاده می کنند. این نوشتار، وقف را از زاویه های مختلف بررسی کرده است.

ص: ۶

فصل اول: کلیات

اشاره

فصل اول: کلیات

زیر فصل ها

۱. اهمیت موضوع

۲. تعریف موضوع

۳. پیشینه پژوهش

۴. پرسش های پژوهش

۵. هدف های پژوهش

۶. کاربرد پژوهش در رسانه

۱. اهمیت موضوع

۱. اهمیت موضوع

تقویت فرهنگ وقف، وظیفه ای اسلامی و ملی است. اگر این فرهنگ زیبا گسترش یابد و واقفان به نیازهای واقعی و ضروری جامعه جهت دهی شوند، بسیاری از مشکلات و نیازهای اجتماعی برطرف می شود.

متأسفانه درپی آسیب هایی که در گذشته بر پیکر موقوفات وارد شده، از رویکرد مردم به وقف کاسته شده است. ازاین رو، افزایش توجه دوباره مردم به وقف نیازمند پژوهش و تبلیغ و نشر فرهنگ آن از طریق رسانه های گروهی به ویژه صدا و سیماست.

۲. تعریف موضوع

اشاره

۲. تعریف موضوع

زیر فصل ها

الف) واژه شناسی وقف

ب) اصطلاح شناسی وقف

الف) واژه شناسی وقف

الف) واژه شناسی وقف

وقف در لغت به معنای ایستادن، به حالت ایستاده ماندن و آرام گرفتن، توقف کردن و درنگ کردن آمده است.(۱) در اصطلاح، عبارت است از: «نگه داشتن و حبس کردن اصل و عین مِلکی مانند خانه، زمین و... و متوقف کردن آن از هر گونه خرید و فروش، هبه (هدیه)، ارث و...، به جز در موارد

۱- علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، تهران، سازمان لغت نامه دهخدا، ۱۳۴۵، ج ۴۸، ص ۲۳۴.

استثنایی، به گونه ای که خود آن ملک همیشه باقی بمانـد و منافع آن در راه خـدا برابر با نظر واقف به مصـرف عموم مردم یا عده ای خاص برسد».

از آنجا که وقف، مصداق صدقه و دربردارنده ویژگی دوام و جاودانگی است، در احادیث و کتاب های فقهی، گاهی از آن با نام «صدقه جاریه» یاد شده است.(۱)

ب) اصطلاح شناسی وقف

ب) اصطلاح شناسی وقف

یـک ـ انتفاع: انتفاع در لغت به معنای سود بردن و منفعت یافتن آمـده است.(۲) انتفاع در اصـطلاح، حقی است که به موجب آن می توان از مِلک دیگری استفاده کرد، ولی نمی توان آن را به شخص دیگر (غیر از مالک؛ نفر سوم) انتقال داد. انتفاع، از نوع منفعت غیرمـادی است، بـا این تفـاوت که در مورد منفعت، تملیـک (انتقال ملک) صورت می گیرد، ولی در مورد انتفاع، تملیک صورت نمی گیرد؛(۳) یعنی صاحب حق انتفاع، تنها حق بهره برداری دارد، نه حق واگذاری به غیر.

در موقوفاتیماننـد مسـجدها و مـدرسه ها، بهره منـدان از موقوفه، تنها مالک انتفاع موقوفه می شونـد، نه مالک منفعت آن.(۴) منظور از منفعت در وقف، سود و نفع مال یا مِلک است؛ چه مادی باشد، مانند شیر گوسفند و چه غیرمادی

۱- همان؛ شهید ثانی، شرح اللمعه، قم، چاپ و نشر اسماعیلیان، ۱۳۷۵، چ ۳، ج ۱، ص ۳۹۸.
۲- محمد بندر ریگی، فرهنگ جدید عربی ـ فارسی، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴، چ ۱۱،ص ۶۰۰.
۳- عبدالرضا امیر شیبانی، سیمای وقف در خراسان، مشهد، نشر سگال، ۱۳۸۰، چ ۱، صص ۱۴۸ و ۱۴۹.
۴- شیخ مرتضی انصاری، کتاب المکاسب، قم، نشر مجمع الفکر الاسلامی، ۱۳۸۰، چ ۲، ج ۴، ص ۵۴.

باشد، مانند بهره ای که مستأجر از خانه می برد. در منفعت، واگذاری و انتقال ملکیت جایز است.

دو ـ رقبه: زمین و ملکی که به کسی واگذار شود که تا وقتی زنده است از آن بهره مند شود. از زمان صفویه به بعد، «رقبه» در زبان فارسی به معنای چند ده واقع در یک بلوک یا ناحیه و به ویژه، ده هایی که همگی تشکیل یک واحد از املاک موقوفه را می دهند، به کار رفته است. (۱)

رقبه در وقف، عبارت است از واحد ملکی غیرمنقولی که هر موقوفه یا مکان مذهبی ممکن است یک یا چند مورد از آن را دارا باشد. مغازه ها و مکان های تجاریِ مسجدها جُزو رقبه هاست و اداره آنها به عهده سازمان اوقاف است. بنابراین، هر فرد و واحدی از املاک متعلق به موقوفه، «رقبه» نام دارد.

سه ـ متولی: کسی است که واقف در وقف نامه یا ضمن تشکیل وقف، با ذکر نام یا ویژگی های معینی، او را برای اداره عین موقوفه در هر عصر و زمانی موافق با نظر واقف تعیین می کند.(۲)

چهار ـ موقوف علیه: بهره مند از موقوفه؛ کسی که منافع موقوفه به او اختصاص یافته است و حق انتفاع از مال یا مِلک وقفی را دارد.(۳) موقوف علیه ممکن است شخص یا اشخاص حقیقی باشد، مانند: وقف باغی به نفع اهالی

۱- سیمای وقف در خراسان، ص ۱۹۰.
۲- علی اکبر شهابی، تاریخچه وقف در اسلام، تهران، چاپ خانه دانشگاه تهران، ۱۳۴۳، چ ۱، ص ۳.
۳- سیمای وقف در خراسان، ص ۲۵۰.

فلان روستا. همچنین ممکن است شخص یا اشخاص حقوقی باشد، مانند: وقف زمینی برای فلان دانشگاه.

پنج ـ واقف: وقف کننده؛ کسی که بخشی از اموال و املاکش را در راه خدا، با قصد نزدیکی به خدا و برای رضای الهی وقف می کند تا دیگران، موافق با خواست او از آن موقوفه بهره مند شوند.

۳. پیشینه پژوهش

۳. پیشینه پژوهش

به طور کلی، در بیشتر کتاب هایی که درباره وقف نگاشته شده، تنها احکام فقهی وقف، برخی احادیث و شماری از وقف نامه های معصومان علیهم السلام آمده است. این کتاب ها در کنار دیگر کتاب های فقهی و حدیثی، از همان قرن های نخستین اسلام تاکنون وجود داشته و مورد استفاده بوده اند.

در نیم قرن اخیر، برخی پژوهشگران از زاویه های دیگری به وقف نگریسته و افزون بر بیان احادیث و احکام فقهی مربوط به آن، با بررسی نقش ها، فایده ها و پی آمدهای عبادی، مذهبی، معنوی، روانی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی وقف، آثار ارزشمندی در این زمینه ها پدید آورده اند. با این حال، کمبود این گونه پژوهش ها، تلاش های دیگری می طلبد تا کاربرد وقف آن گونه که شایسته است، جلوه گر شود. برخی موضوع های مربوط به وقف که به طور کامل بررسی نشده اند، مانند آسیب شناسی اوقاف، احیای اوقاف و جهت دهی اوقاف نیز نیازمند پژوهش های مستقل دیگری است.

تاکنون نزدیک به ۲۸۲ عنوان کتاب، ۲۲۲ عنوان مقاله، ۳۱ پایان نامه و ۱۱۷

وقف نامه در زمینه وقف شمارش شده است.(۱) به طور خلاصه، در مورد کتاب شناسی وقف، پژوهش های موجود از جهت موضوع، به ترتیب شکل گیری تاریخی و رفع نیازها به بخش های گوناگون تقسیم می شوند:

الف) منابع حدیثی: برخی کتاب های جامع حدیثی که احادیث مربوط به وقف در آنها جمع آوری شده است؛ عبارتند از: استبصار و تهذیب الاحکام از شیخ طوسی رحمه الله، من لا یحضره الفقیه از شیخ صدوق رحمه الله و وسائل الشیعه از شیخ حر عاملی رحمه الله.

باید دانست بسیاری از احادیث مربوط به وقف و برخی وقف نامه های ائمه اطهار علیهم السلام نیز به طور متمرکز در این کتاب ها آمده است، هر چند برخی از این احادیث به طور پراکنده در کتاب های حدیثی دیگر نیز هست.

ب) منابع فقهی: وقف همواره به عنوان یکی از بحث های فقهی، در کتاب های فقهی علمای دین مورد توجه بوده است. برخی از این کتاب های فقهی عبارتند از: کتاب الشرایع از محقق حلی رحمه الله؛ جواهر الکلام نوشته شیخ محمد حسن نجفی رحمه الله؛ شرح لمعه از شهید ثانی رحمه الله؛ کتاب المکاسب به قلم شیخ انصاری رحمه الله؛ تحریر الوسیله نوشته امام خمینی رحمه اللهو رساله الوقف از محمد ابراهیم رشتی. وی در این نوشته، تقریرهای بحث استادش، شیخ مرتضی انصاری رحمه اللهرا نگاشته است. نسخه خطی این کتاب، در کتاب خانه عمومی آیت اللّه مرعشی نجفی رحمه اللهدر قم نگه داری می شود

ص:۱۱

ج) منابع تاریخی: تاریخ نویسان در لابه لای مطالب تاریخی به بیان موضوع هایی مانند: تشکیلات سازمان اوقاف، چگونگی رسیدگی به آن در هر دوره، آوردن متن وقف نامه های تاریخی و ارزشمند و ثبت رخدادهایی در مورد موقوفات نیز پرداخته اند. البته منابع تاریخی در این زمینه چند گونه اند: منابع تاریخ نویسان ایرانی، مانند: کتاب تاریخچه وقف در اسلام از علی اکبر شهابی و نیز سفرنامه های اروپاییانی که به ایران سفر کرده اند یا جهانگردان مسلمانی که سفرنامه نوشته اند، مانند: سفرنامه ابن بطوطه.

د) منابع حقوقی: در زمینه وقف از دیدگاه حقوق و قوانین نیز کتاب هایی نگاشته شده است.

ه) اسناد: مراکز اسناد و گنجینه های نسخ خطی در سراسر کشور، اسناد بسیاری را از جمله وقف نامه ها و فرمان های مربوط به موقوفات نگه داری می کنند که برای بررسی تاریخی وقف، اهمیت فراوانی دارند.

و) منابع پراکنده: پژوهش های دیگری شامل کتاب ها، مقاله ها، پایان نامه ها و مجله هایی مانند: مجله «وقف، میراث جاویدان» در این زمینه وجود دارد.

برخی پایان نامه ها در موضوع وقف به قرار زیر است:

یک ــ «بیع وقف» (عربی)، سید محمدعلی ایازی، پایان نامه تحصیلی (رساله معادل دکترا)، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶.

دو ـ «وقف در فقه اسلام و حقوق مدنی ایران»، محمدعلی نواب، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران،

ص:۱۲

۱- محمد حسن بکایی، کتاب شناسی وقف، قم، نشر معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه، ۱۳۷۷، چ۱، مقدمه.

.۱۳۵۰

سه ـ «بیع وقف از نظر اسلام»، سهراب بهرامی سعادت، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، ۱۳۶۳.

بنابراین، موضوع وقف از نظر حدیثی، فقهی، حقوقی و تاریخی بررسی شده است، ولی در دیگر جنبه ها، پژوهش های جامع علمی صورت نگرفته است. ازاین رو، به پژوهش های بسیاری در زمینه وقف با این موضوع ها نیاز داریم: وقف و توسعه؛ وقف و نیازهای روز؛ وقف و اقتصاد؛ وقف و گسترش ایران گردی؛ وقف و آموزش و پرورش؛ وقف در کشورهای صنعتی؛ وقف و هنر؛ وقف و فرهنگ؛ وقف و تأمین اجتماعی؛ آسیب شناسی اوقاف؛ احیای اوقاف؛ جهت دهی اوقاف، فایده های دنیوی و اخروی اوقاف و... .

۴. پرسش های پژوهش

۴. پرسش های پژوهش

الف) آیا وقف در تاریخ و تمدن بشری ریشه داشته یا از آموزه های اسلامی است؟

ب) وقف در آیین اسلام و سیره معصومان علیهم السلام چه جایگاهی دارد؟

ج) رهاورد وقف برای واقف و جامعه چیست؟

د) چگونه می توان وقف نامه ها را متناسب با نیازهای هر زمان تنظیم کرد؟

هـ) چرا در قرن های اخیر به سنت حسنه وقف بی مهری شده و این موضوع کم اهمیت جلوه کرده است؟

و) چه آفت ها و آسیب هایی در طول تاریخ بر پیکر وقف وارد شده است؟

ز) برای گسترش فرهنگ وقف و در نتیجه، افزایش موقوفات و

درآمدهای آنها چه باید کرد؟

ح) راه های احیای فرهنگ وقف در جامعه کدامند؟

ط) بهره برداری بهینه از موقوفات چگونه ممکن است؟

۵. هدف های پژوهش

۵. هدف های پژوهش

الف) کاربرد در برنامه های صدا و سیما (به ویژه در هفته وقف)؛

ب) تبلیغ و نشر فرهنگ وقف در جامعه و یادآوری فایده های فراوان فردی، اجتماعی، دنیوی و اخروی وقف؛

ج) یادآوری ضرورت برداشتن موانع وقف و پیش گیری از آسیب های احتمالی آن و شناسایی آسیب های پیش رو و معرفی راهکارهای اصلاحی به مردم و مسئولان؛

د) تشویق سرمایه داران به سنت حسنه وقف.

۶. کاربرد پژوهش در رسانه

۶. کاربرد پژوهش در رسانه

نشر معارف و احکام اسلامی از جمله وقف، وظیفه و رسالت مهم رسانه ملی؛ یعنی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران به شمار می آید. این رسانه برای ترویج وقف و پاسداشت آن نیازمند منابع علمی، در این راستاست. با توجه به کمبود کتاب های متناسب با کاربری های رسانه ملی و کوشش این رسانه برای دست یابی به این کتاب ها، پژوهش های مناسبی در این راستا لازم است تا برنامه سازان محترم بتوانند در مناسبت های ویژه از آنها استفاده کنند. امید است این پژوهش در برنامه های گوناگون صدا و سیما در هفته وقف (آخرین هفته ماه صفر) کاربرد داشته باشد. برنامه های زیر، با موضوع وقف

پیشنهاد می شود:

الف) برنامه های آموزشـی و بیان احکام. شایسته است در این برنامه ها، احکام وقف به گونه ای روشنگرانه بیان شوند تا مردم با احکام شرعی وقف بیشتر آشنا شوند؛

ب) فیلم های کوتاه ویژه هفته وقف؛

ج) بررسی کارشناسانه موضوع وقف با حضور کارشناسان و طرح پرسش ها و پاسخ ها؛

د) میزگردها و گفت وگوهای ویژه خبری به مناسبت هفته وقف؛

هـ) فیلم ها و سریال هایی که در آنها به موضوع وقف پرداخته شود؛

و) ویژه برنامه هایی برای معرفی واقفان بزرگ و موقوفات مهم.

ص:۱۵

فصل دوم: پیشینه وقف در جهان

اشاره

فصل دوم: پیشینه وقف در جهان

زیر فصل ها

۱. وقف در دوره باستان

۱. وقف در دوره باستان

وقف، تاریخی به درازای زندگی بشر دارد. از زمانی که انسان های اولیه برای رویارویی با آسیب های طبیعی، مکان های ساده عمومی ساختند، می توان گفت بنای نوعی خیرات و صدقات و وقف به شکل ابتدایی نهاده شد. آن گاه که فرد یا افرادی در مسیر راهی، سایه بان ساده ای را بنا کردند تا خود و دیگران لحظه ای زیر آن بیاسایند یا پلی برای گذر عمومی یا محلی برای عبادت ساختند یا به جاری ساختن چشمه ای برای استفاده عمومی همت گماشتند، ساده گونه ای از وقف در زندگی اجتماعی انسان پدید آمد.(۱)

وقف در میان اقوام آریایی به ویژه ایرانیان، از دوران باستان رواج داشته

۱- سیمای وقف در خراسان، ص ۹.

است. آنان به پیروی از آموزه های کیش خویش، به کارهای نیک و آبادانی بناها و دستگیری از درماندگان و بینوایان توجه داشتند و موقوفات و نذرهایی در امور خیریه همچون تأسیس مدرسه ها و بیمارستان ها، نگه داری معبدها، آتشکده ها و صومعه ها برای اسقف ها و کاهنان از خود بر جای گذاشته اند. البته چگونگی وقف در دوره های پیش از اسلام و تعریف ویژگی ها و احکام آن به خوبی معلوم نیست. آنچه روشن است اینکه کارهای نیک گذشتگان، پیش از اسلام، وقف نامیده نمی شد و تنها از برخی جنبه ها به وقف اسلامی شباهت دارد.(۱)

۲. وقف در ادیان آسمانی

اشاره

۲. وقف در ادیان آسمانی

براساس داستان های تاریخی، در بیشتر ادیان الهی، کارهای نیکی شبیه وقف وجود داشته است. البته آن کارهای نیکِ وقف گونه در ادیان مختلف، احکام، قوانین و نام های گوناگونی داشته است، ولی با ظهور اسلام چنین کارهای نیکی، وقف نام گرفت و از جامعیت، احکام و اعتبار ویژه ای برخوردار شد.(۲)

الف) زرتشت

الف) زرتشت

وقف در میان زرتشتیان پیش از اسلام، از جمله در ایران باستان رواج داشته است. اکنون نیز زرتشتیان موقوفاتی دارند که برخی از آنها یادگار

ص:۱۷

۱- تاریخچه وقف در اسلام، ص ۲.

۲- محمد ابراهیم جناتی، مقاله «بررسی وقف»، مجله وقف، میراث جاویدان، تهران، سازمان اوقاف و امور خیریه، ۱۳۷۸، ش ۲۷، ص ۳۴.

زرتشتیان قدیم است که به پیروی از آیین خویش به کارهای نیک و کمک به نیازمندان همت می گماشتند. چنین کارهای نیکی که از برخی جنبه ها، شبیه وقف اند، در آیین زرتشت وجود داشته اند، ولی آنها را وقف نمی نامیدند.(۱)

ب) یهود

ب) یهود

یهودیان نیز به پیروی از آموزه های دینی خود، همواره به وقف توجه کرده و موقوفاتی نیز داشته اند.(۲)

ج) مسیحیت

ج) مسیحیت

آن هنگام که مسیحیت به عنوان دین رسمی مطرح شد، برنامه ها و کارهای نیکی شبیه به وقف نیز در این آیین وجود داشت. در انجیل مقدس و رساله حواریون حضرت عیسی مسیح علیه السلام، همچون رساله پولس، مطالبی درباره کارهای نیکِ شبیه وقف وجود دارد.(۳) ارمنیان پیوسته بر اساس دستورهای آیین خود، فعالیت های خیرخواهانه به ویژه سنت وقف را در نظر داشته اند.(۴)

د) اسلام

د) اسلام

دین مبین اسلام، جایگاه شایسته ای برای وقف در نظر گرفت و ارزش

ص:۱۸

۱- وقف و سیر تحولات قانون گذاری در موقوفات، صص ۱۳ و ۱۴ ؛ وقف در ایران، صص ۱۷-۲۲؛ تاریخچه وقف در اسلام، ص ۲؛ شیخ صدوقره، من لایحضره الفقیه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۹۰ه . ق، چ ۵، ج ۴، ص ۱۸۵، ح ۲۹.

۲- همان، ص ۱۵۳.

۳- اسدالله لطف عطا، مقاله «نگاهی تازه به وقف در عرصه تحولات جدید»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳۰، ص ۱۳۵.

۴- مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۱۹ و ۲۰، ص ۱۴۸.

ویژه ای بدان بخشید. این توجه اسلام به وقف، به گسترش فرهنگ وقف، گرایش مسلمانان به آن و افزایش روزافزون شمار موقوفات انجامید.(۱)

یک _ معصومان علیهم السلام

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله، حضرت فاطمه زهرا و امامان معصوم علیهم السلام با گفتار و رفتارشان از وقف حمایت کرد. و با بیان اهمیت وقف، اعتبار ویژه ای به آن بخشیده اند. آنان به تناسب توانایی مالی، تشخیص مصحلت، شرایط و موقعیت هایی که داشته اند، موقوفاتی را از خود به یادگار گذارده اند؛ موقوفاتی که از نظر گستردگی و کیفیت در میان موقوفات آن زمان بی مانند بوده است. باغ های هفت گانه، قلعه های متعدد، زمین های پهناور، نخلستان قبا و... از موقوفات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آلهاست. همچنین مسجدها و صحراهای متعدد، زمین های وسیع، ده ها، باغ ها، کشتزارها، خانه ها، چاه ها و چشمه های بسیار از موقوفات امیرالمؤمنین علی علیه السلامبه شمار می روند. امام علی علیه السلام بیشتر آن چاه ها را با دستان مبارک خود حفر و سپس وقف می کرد.(۲)

به گواهی تاریخ، نخستین واقف، در صدر اسلام، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آلهبوده است.(۳) همچنین گستردگی و شمار موقوفات امیرالمؤمنین، امام علی علیه السلام

۱- محمدتقی سالک، مقاله «سخنی درباره وقف»، مجله وقف، میراث جاویدان، ۱۳۷۲، ش ۲، ص ۴۱؛ سیمای وقف در خراسان، ص ۱۱؛ تاریخچه وقف در اسلام، ص ۵.

۲- وقف و سیر تحولات قانون گذاری در موقوفات، ص ۲۶.

۳- نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، صص ۷۰-۹۰.

بیشتر از موقوفات دیگران بوده است.(۱)

دو _ اصحاب

بسیاری از اصحاب پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سپس تابعان، به پیروی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و برای رضای الهی هر کدام به فراخور توانایی مالی خویش، بخشی از اموالشان را در راه خدا وقف کردند. بدین ترتیب، وقف در میان مسلمانان به فرهنگ تبدیل شد و گسترش یافت. از جابربن عبداللّه نقل شده است: «از اصحاب پیامبر کسی نبود که توانایی مالی داشته باشد و چیزی را وقف نکند».(۲)

سه _ دوران بنی امیه

در دوران بنی امیه، شمار موقوفات در مصر و شام و دیگر کشورهای اسلامی افزایش یافت و نخستین دیوان اوقاف به دستور قاضی مصر، توبه بن نمرخضرمی در مصر تأسیس شد.(۳)

چهار _ دوران عباسیان

در زمان عباسیان، موقوفات زیادی پدید آمد و وقف بیش از پیش گسترش یافت که از آن میان، اوقاف بغداد، دمشق، مصر و ایران اهمیت بیشتری داشت. در دوران عباسیان، اداره موقوفات در اختیار کسی بود که

۱- وقف و سیر تحولات قانون گذاری، ص ۲۵ ؛ نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، ص ۷۰.
۲- نادر ریاحی سامانی، وقف و سیر و تحولات قانون گذاری در موقوفات، شیراز، ۱۳۷۸، انتشارات نوید، چ ۱، صص ۲۴ و ۲۵؛ وقف در فقه اسلامی، ص ۶۶.
۳- همان، ص ۶۶؛ ابوسعید احمد بن سلمان، مقدمه ای بر فرهنگ وقف، تهران، نشر سازمان اوقاف، بی تا، ص ۱۶ ؛ وقف در فقه اسلامی، صص ۶۵ و ۶۶.

«صدر الوقوف» نامیده می شد.(۱)

پنج _ زمان عثمانیان

در دوران حکومت عثمانیان، قلمرو وقف گسترش یافت و ساختار گسترده ای برای آن به وجود آمد و قوانین و مقررات بسیاری درباره وقف به تصویب رسید.(۲)

پس از عثمانیان تا دهه های اخیر، نمودار امنیت، پیشرفت و گسترش وقف، تنها در زمان صفویان بیشتر شد، ولی در دوره های دیگر رشد چندانی نداشت. البته در دهه های اخیر، مجامع قانونی و مسئولان سرزمین های اسلامی به وقف توجه بیشتری کرده اند.(۳)

۳. وقف در ایران

اشاره

۳. وقف در ایران

زیر فصل ها

الف) از صدر اسلام تا صفویه

ب) دوره صفویه

ج) دوره افشاریه

د) از فروپاشی افشاریه تا مشروطیت

ه) از مشروطیت تا پیروزی انقلاب اسلامی

و) پس از پیروزی انقلاب اسلامی

الف) از صدر اسلام تا صفویه

الف) از صدر اسلام تا صفویه

وقف در ایران، از صدر اسلام تا زمان صفویان و در دوره های مختلف به تدریج گسترش یافته است. در قرن اول اسلامی، اعراب اشعری در شهر مقدس قم، املاکی را برای امامان معصوم و امام زادگان علیهم السلام وقف کردند. از آن تاریخ تا دوران صفاریان (۲۴۵ _ ۲۹۰ ه . ق) از اوضاع وقف خبری در دست نیست. در دوره سامانیان در نیمه دوم قرن چهارم، نوعی

ساختار اداری به نام «دیوان اوقاف» به وجود آمد که به کار مسجدها و موقوفات رسیدگی می کرد.

ص:۲۱

۱- نک: محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، تهران، نشر المکتبه الاسلامیه، بی تا، ج ۱۳، صص ۲۹۲ _ ۳۲۰؛ مصطفی سلیمی فر، نگاهی به وقف و آثار اقتصادی - اجتماعی آن، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۰، چ ۱، صص ۵۸ _ ۶۴.

۲- محمدحسن حائری یزدی، وقف در فقه اسلامی، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۸۰، چ ۱، ص ۴۲۲؛ محمد کلینی رازی، فروع من الکافی، تهران، نشر دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۲، چ ۲، ج ۷، ح ۱، ص ۴۷.

۳- نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، ص ۵۹.

پیش تر، اداره اوقاف بر عهده علما و قضات بود.

در دوره سلجوقیان، به ویژه در زمان سلطنت آلب ارسلان و ملک شاه که خواجه نظام الملک، وزارت آنها را بر عهده داشت، موقوفات زیادی از جمله مدرسه های «نظامیه» پدید آمد و تقریبا وقف پیشرفت چشم گیری یافت. در این دوره، حکومت مرکزی بر موقوفات نظارت داشت.(۱)

با حمله مغولان به ایران در قرن هفتم، وضع اوقاف آشفته و موقوفات زیادی غارت شد. این آشفتگی تا هنگام مسلمان شدن غازان خان و برخی از ایلخانان ادامه یافت تا اینکه وی به ایجاد موقوفات فراوان و گسترده همت گماشت. از موقوفات مهم و وقف نامه های قرن هفتم، موقوفه و وقف نامه وزیر اعظم، رشید الدین فضل الله همدانی است. او موقوفه بزرگی به نام ربع رشیدی در کنار شهر تبریز از خویش به یادگار نهاد که شهرستانی با امکانات فرهنگی، آموزشی، درمانی و تفریحی بود.(۲)

ب) دوره صفویه

ب) دوره صفویه

عصر صفویه (قرن های دهم، یازدهم و دوازدهم) به ویژه زمان حکومت شاه عباس اول صفوی، دوران طلایی وقف در ایران، به ویژه در اصفهان، پایتخت صفویان بوده است.

در آن دوره، وقف گسترش چشم گیری یافت، به گونه ای که در دوران

۱- وقف و سیر تحولات قانون گذاری در موقوفات، صص ۲۶ _ ۳۱؛ مقدمه ای بر فرهنگ وقف، صص ۶۰ _ ۶۵؛ نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، صص ۷۳ _ ۷۷.

۲- مقدمه ای بر فرهنگ وقف، صص ۶۶ و ۶۷ .

آخرین شاه صفوی، سلطان حسین که روستای مهیار را به مدرسه چهار باغ اصفهان وقف کرد، در اطراف شهر بزرگ اصفهان، دیگر ملکی برای وقف نبود. از این رو، آنان که قصد وقف داشتند، ناگزیر به شهرهای دیگری مانند یزد و کاشان روی می آوردند. شاهان صفوی خود در رأس کسانی بودند که اموال خویش را برای مکان های مقدس از جمله حرم مطهر امام رضا علیه السلام در مشهد و حرم حضرت معصومه علیهاالسلامدر قم وقف کرده اند. در زمان حکومت شاه عباس اول صفوی، بیش از هر دوره دیگر، شمار موقوفات در ایران افزایش یافت. او در سال ۱۰۱۵ یا ۱۰۱۶ ه . ق، همه املاک خود را برای چهارده معصوم علیهم السلام وقف کرد.

در آن دوره، افزون بر خاندان صفوی، صاحبان املاک خصوصی نیز به پیروی از بزرگان به وقف املاک خود تشویق شدند و در این زمینه، با یکدیگر به رقابت پرداختند. علت گسترش موقوفات در عصر صفویان، زمینه ای بود که دین اسلام و مذهب شیعه فراهم کرده بود و نظارت حکومت بر موقوفات نیز مانع از غصب آنها می شد. در این عصر، ساختار اداری گسترده ای برای اداره موقوفات ایجاد شد و در زمینه های مصرفی موقوفات و ساختمان های وقفی نیز تحول پدید آمد.(۱)

برخی ساختمان های وقفی دوره صفویه که به دست و هنر معماران لایق با محکم ترین مصالح ساخته شده اند، هنوز در گوشه و کنار ایران به چشم

۱- تاریخچه وقف در اسلام، صص ۶ و ۷ ؛ نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، صص ۸۰ _ ۸۳؛ مقدمه ای بر فرهنگ وقف، صص ۷۳_ ۷۵.

می خورنـد. این موقوفـات، در سالیـان دراز بـدون بازسـازی، در برابر گزنـد حوادث روزگـار و در باد و باران، همچنان آباد و بادوام برجای مانـده انـد و از تمـدن کهن، خیرخواهی و بشـردوستی بنیان گـذارانشان حکایت می کنند. همچنین موقوفاتی که زمینه های مصـرف درآمـد آنها، برپایی مجالس سوگواری و روضه خوانی خاندان رسول خدا صـلی الله علیه و آله و اطعام در ماه های پرفضیلت است، در این دوره گسترش یافت که تاکنون ادامه داشته و دارد.(۱)

ج) دوره افشاریه

ج) دوره افشاریه

پس از صـفویان، اصـفهان به دست افغانان غارت شـد و دفترهای اوقاف در آتش سوخت. نادرشاه افشار پس از شـکست دادن افغانان و رسـیدن به سـلطنت در سال ۱۱۴۸ ه . ق، دسـتور داد موقوفات را ضـبط و تصـرف کنند و آنها را به مصـرف سـپاهیان درآورنـد. پس از صدور این فرمان نامشـروع و بی توجهی نادرشاه به اوقاف، بسـیاری از موقوفات غصب شد و وقف نامه های آنها ناپدید گشت.

با کشـته شدن نادرشاه، جانشـین او، علی قلی عادل شاه، فرمان وی را در مورد موقوفات لغو کرد و برخی موقوفات غصب شده را به حالت وقفی برگرداند.(۲)

د) از فروپاشی افشاریه تا مشروطیت

د) از فروپاشی افشاریه تا مشروطیت

در دوره زندیه، کریم خان زند نیز قصد داشت مانند صفویان به موقوفات

ص:۲۴

۱- تاریخچه وقف در اسلام، ص ۷.

۲- مقدمه ای بر فرهنگ وقف، صص ۷۶ و ۷۷؛ وقف و سیر تحولات قانون گذاری در موقوفات، ص ۳۳.

توجه کند، ولی موفق نشد. در این دوره، با حمایت کریم خان از وقف، موقوفاتی پدید آمد که مسجد و بازار وکیل در شیراز از جمله آنهاست.

در دوره قاجاریه (۱۲۱۰ _ ۱۳۴۳ ه . ق)، وضع اوقاف همچنان آشفته بود و اموال وقفی، کم و بیش حیف و میل می شد، ولی ارزش و اهمیت وقف نزد مردم محفوظ بود. ازاین رو، مسجد شاه، مدرسه سپهسالار، مدرسه شیخ عبدالحسین که از موقوفات امیرکبیر است و مواردی دیگر، از جمله یادگارهای وقفی آن دوران به شمار می آیند.(۱)

ه) از مشروطیت تا پیروزی انقلاب اسلامی

ه) از مشروطیت تا پیروزی انقلاب اسلامی

در این دوره، با وجود توجه قانون گذاران به وقف، در عمل، بسیاری از موقوفات، تصرف و برخی نیز بی مصرف شدند.(۲)

چهار سال پس از برقراری مشروطیت در ایران، یعنی در سال ۱۲۸۹ خورشیدی برابر با ۱۳۲۸ ه . ق، «قانون وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه» تصویب شد و مسئولان اداره های معارف در شهرستان ها به انجام دادن امور اوقاف نیز موظف شدند. البته با گذشت زمان، وزارت فرهنگ و معارف از اوقاف جدا شد.

در این دوران، قانون های گوناگونی درباره چگونگی اداره موقوفات به تصویب رسید که «قانون اوقاف» مصوب ۱۳۵۴ از جامعیت بیشتری برخوردار بود و نظارت و اختیارات سازمان اوقاف را گسترده تر کرد. با تصویب و

۱- مقدمه ای بر فرهنگ وقف، صص ۷۷ و ۷۸؛ وقف در ایران، ص ۵۴.

۲- وقف در فقه اسلامی، صص ۴۴۰و ۴۴۱.

اجرای قانونِ «تبدیل به احسن»، راه هرج و مرج در اوقاف پدید آمد و زمین های وقفی در معرض بورس بازی قرار گرفت.(۱)

آیت اللّه العظمی سیدمحمدرضا گلپایگانی رحمه الله در پاسخ به استفتای جمعی از مؤمنان، قانون «تبدیل به احسن» مصوب مجلس های سنا و شورای زمان طاغوت را محکوم کرد و آن را قانونی خلاف شرع دانست. ایشان در این فتوا نوشت اجرای این قانون، مستلزم نابودی همه موقوفات مذکور است. پس خرید و فروش این موقوفات و کمک به آن، بر همه مؤمنان و مسلمانان حرام است.(۲)

و) پس از پیروزی انقلاب اسلامی

اشاره

و) پس از پیروزی انقلاب اسلامی

با پیروزی انقلاب اسلامی، مجامع قانون گذاری ایران، گام های مثبتی برای نگه داری و افزایش موقوفات و اجرای مفاد وقف نامه ها برداشتند. این امر، رویکرد دوباره مردم به وقف، جلب اعتماد واقفان و افزایش موقوفات را در پی داشت.

یک _ اصلاحات قانونی اوقاف

یک _ اصلاحات قانونی اوقاف

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، قانون هایی برای بهبود وضع اوقاف به تصویب رسید و به دلیل اهمیت وقف در اسلام، توجه ویژه ای بدان شد؛ به گونه ای که در قانون مدنی، مبحث جداگانه ای مشتمل بر ۳۶ ماده به آن اختصاص یافت.

۱- مقدمه ای بر فرهنگ وقف، صص ۸۰ _ ۸۵؛ وقف و سیر تحولات قانون گذاری در موقوفات، صص ۳۴ _ ۳۷.

۲- مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳، ص ۶ .

(۱)

برخی موارد اصلاحی در قوانین وقف که پس از پیروزی انقلاب اسلامی به تصویب رسید، به قرار زیر است:

اول ـ به دلیل اهمیت مالکیت زمین، در قوانین مربوط به زمین های شهری، جایگاه موقوفات نیز به گونه ای محفوظ مانده است.

دوم ـ در اردی بهشت ۱۳۵۸، مقرراتی در زمینه تجدید قرارداد و اجاره املاک اوقاف به تصویب شورای انقلاب رسید و همه قراردادهای پیشین باطل اعلام شد و برای تجدید قرارداد، اصول و ضوابط ویژه ای پیش بینی گردید.

سوم ـ در مقررات مربوط به زمین های بزرگ کشاورزی نیز جایگاه موقوفات تا حدی محفوظ ماند.

چهارم ـ بخشی از بنیادها و مؤسسه های خیریه، به سازمان اوقاف واگذار شد.

پنجم ـ ماده واحده قانون ابطال اسناد آب و زمین های وقفی به تصویب رسید و قراردادهای موقوفات فروخته شده باطل اعلام شد.(۲)

دو ـ تغییر در ساختار اداری سازمان اوقاف

دو ـ تغییر در ساختار اداری سازمان اوقاف

با پیروزی انقلاب اسلامی، سازمان اوقاف نیز همانند دیگر تشکیلات دولتی از نظر ساختاری (ماهوی) دگرگون شد و شورای انقلاب، افزون بر وظایف اصلی، وظایف جدیدی نیز بدان واگذار کرد. مهم تر اینکه در این دوره، برقراری و اِعمال ولایت دینی بر امور اوقاف، به دلیل لزوم اذن ولی

۱- مقدمه ای بر فرهنگ وقف، صص ۸۶ ـ ۸۷ .

۲- وقف و سیر تحولات قانون گذاری در موقوفات، صص ۳۷ و ۳۸.

فقیه یا حاکم شرع در مواردی از اوقاف، مشکل دیرینه نافذ نبودن احکام شرعی را که در عملکرد حکومت های گذشته وجود داشت، از میان برد. نمونه این اوقاف، اداره موقوفات بدون متولی یا دارای متولی گم نام و ناشناس بود.(۱)

از نظر وابستگی سازمانی در ساختار اداری کشور، سازمان اوقاف، به «وزارتِ اطلاعات و تبلیغات» (وزارت اطلاعات و جهانگردی) وابسته بود، ولی با تغییر نام این وزارت خانه به «وزارت ارشاد ملی» در تاریخ ۷/۳/۱۳۵۸، سازمان اوقاف به این وزارت خانه پیوست.

«سازمان حج و زیارت» که بر اساس مصوبه ۲۴/۹/۱۳۵۸ شورای انقلاب، زیر نظر وزارت ارشاد ملی شکل یافته بود، با سازمان اوقاف ادغام شد و با عنوان «سازمان حج و اوقاف و امور خیریه» زیر نظر وزارت ارشاد اسلامی به وظایف خود ادامه داد.

سرانجام، بر اساس مصوبه «شورای عالی اداری کشور» در سال ۱۳۷۰، امور حج از سازمان اوقاف جدا شد و ساختار اداری اوقاف، «سازمان اوقاف و امور خیریه» نامیده شد.(۲)

سه ـ برخی وظایف سازمان اوقاف

سه ـ برخی وظایف سازمان اوقاف

با تصویب قانون «ساختار و اختیارات سازمان اوقاف» در مجلس شورای اسلامی در دی ماه ۱۳۶۳، وظایفی به عهده سازمان اوقاف نهاده شد که برخی

۱- همان.

۲- مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۲۹، ص ۱۵۰.

از آنها عبارتند از:

اول ــ اداره امور موقوفات عمومی که یا متولی ندارند یا متولی آنها ناشناخته است. همچنین اداره موقوفات خاص در صورتی که مصلحت وقف و مصلحت بهره مندان از موقوفه یا اختلاف و درگیری آنها، نیازمند دخالت ولی فقیه باشد؛

دوم ــ اداره امور اماکن مذهبی اسلامی که برنامه کاملی برای اداره آنها وجود ندارد؛ جز مسجدها و مدرسه های دینی و تکیه ها؛

سوم ــ اداره امور مؤسسه ها و انجمن های خیریه ای که دولت یا دیگر مراجع دارای صلاحیت به سازمان واگذار کرده اند یا می کنند؛

چهارم ــ اداره مؤسسه ها و انجمن های خیریه ای که به تشخیص دادستان محل، بدون مدیر باشد؛

پنجم ــ کمک مالی به تبلیغ و نشر معارف اسلامی از محل درآمد موقوفه های ویژه.

همچنین بر اساس این قانون، نظارت بر عملکرد وکیلانی که از سوی متولی برای اداره امور مربوط به موقوفه انتخاب می شوند؛ نظارت بر مصرف نذرهای نقدی و درآمدهای حاصل از فروش اموال منقول، افزون بر احتیاج اماکن مذهبی؛ نظارت بر مصرف درآمد موقوفه هایی که مورد مصرفشان معلوم نیست؛ تطبیق هزینه ها با مفاد وقف نامه و تشخیص متولی یا ناظر و بهره مندان از موقوفه، از دیگر اختیارات سازمان اوقاف است.

ص:۲۹

(۱)

چهار ـ فعالیت های سازمان اوقاف پس از پیروزی انقلاب اسلامی

چهار ـ فعالیت های سازمان اوقاف پس از پیروزی انقلاب اسلامی

در همایش دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران در زمینه وقف در مهر ۱۳۷۸ ، برخی فعالیت های سازمان اوقاف پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به شرح زیر اعلام شد:

اول ـ تأسیس و راه اندازی «چاپ خانه بزرگ قرآن کریم» زیر نظر شرکت چاپ و انتشارات سازمان اوقاف و امور خیریه که به انتشار قرآن کریم و کتاب های اسلامی می پردازد.

دوم ـ تأسیس «دانشکده علوم قرآنی» (سال ۱۳۶۸).

سوم ـ برگزاری مسابقه های قرآنی در زمینه های قرائت، حفظ، تفسیر و ترجمه در دوره های مختلف سنی و در سطوح شهری، استانی، سراسری و بین المللی.

چهارم ـ تأسیس «مرکز ترجمه قرآن مجید به زبان های خارجی» برای پاسخگویی به خواست میلیون ها انسان مشتاق آموزه های این کتاب آسمانی در سراسر جهان.

پنجم ـ ایجاد «واحد اعزام مُبلّغ» (سال ۱۳۶۸).

ششم ـ راه اندازی «مؤسسه کشاورزی و دامداری سوران» در مشهد مقدس (سال ۱۳۶۶).

هفتم ـ «تأسیس شرکت کاشی سازی گوهرشاد» (سال ۱۳۶۵).

هشتم ـ تأسیس «دفتر خدمات خیریه بهداشتی ـ درمانی» (سال ۱۳۶۶).

۱- همان، صص ۹۵ و ۹۶.

نهم ــ برنامه ریزی و اجرای عملیات گسترده به منظور شناسایی موقوفات سراسر کشور.

۴. وقف در دیگر کشورهای جهان

۴. وقف در دیگر کشورهای جهان

افزون بر ایران، در بسیاری از کشورهای اسلامی و غیراسلامی، به گونه ای وقف یا امور خیریه ای شبیه وقف وجود داشته است. این امور خیریه شبیه وقف، در سراسر جهان، ریشه در آموزه های دینی داشته اند و دارند.(۱) ازاین رو، وقف در کشورهای اسلامی آسیا به ویژه در خاورمیانه، بیش از دیگر قاره ها نمود دارد.

واقفان بسیاری از موقوفات در کشورهای قاره آسیا، مانند: عراق و هند، ایرانیان بوده اند. برای نمونه، برخی از موقوفات ایرانیان در عراق به قرار زیر است:

الف) نجف اشرف: پنج مسجد از جمله: مسجد شیخ طوسی رحمه اللهو مسجد شیخ انصاری رحمه الله؛ دو حسینیه از جمله: حسینیه شوشتری ها؛ ۲۵ مدرسه از جمله: مدرسه های دارالعلم، بهبهانی، شیرازی، بروجردی، آخوند خراسانی و بادکوبی؛(۲) سیزده کتاب خانه از جمله: کتاب خانه امیرالمؤمنین علیه السلام، بروجردی و صدراعظم و نیز موقوفات دیگر مانند: خانه ها، کاروان سراها، قنات ها،

۱- نک: نگاهی به وقف و آثار اقتصادی ــ اجتماعی آن، صص ۱۱۵ ــ ۱۲۱؛ محمدتقی سالک، مقاله «سخنی درباره وقف»، مجله وقف، میراث جاویدان، ۱۳۷۲، ش ۲، ص ۴۱.

۲- محمدرضا انصاری قمی، مقاله «موقوفات ایرانیان در عراق»، مجله وقف، میراث جاویدان، ۱۳۷۳، ش۵، صص ۷۴ ــ ۸۲.

جوی ها و... .(۱)

ب) کربلا: هشت مسجد از جمله مسجد بهبهانی، تهرانی و حسن خان؛ هفت حسینیه از جمله حسینیه های: قمی ها، تهرانی ها، آذربایجانی ها و اصفهانی ها؛ دوازده مدرسه از جمله مدرسه های: امام صادق علیه السلام، آیت اللّه بروجردی، زینبیه، بادکوبه و مجاهد؛ هشت کتاب خانه از جمله کتاب خانه های عمومی: سیدالشهدا علیه السلام، حضرت زینب علیهاالسلام و حائری و موقوفات دیگر مانند باغ ها، خانه ها، کاروان سراها، آبراه ها و... .(۲)

ج) بغداد: پنج مسجد از جمله مسجدهای: جامع بغداد و مسجد معروف کرخی؛ ده مدرسه از جمله مدرسه های: نظامیه، سهروردی و اصول الدین؛ سه کتاب خانه عمومی از جمله کتاب خانه های: دارالعلم شاه پور و نظامیه و موقوفات دیگر مانند: بیمارستان عضدی، آسیاب ها و... .

د) کاظمین: مسجد صفوی، مدرسه اخوت ایرانیان، حسینیه های اصفهانی ها و مؤمن علی یزدی و موقوفات دیگر مانند: بازار استرآبادی و منزلگاه زائران و... .(۳)

۱- همان، ش ۶، صص ۷۶ _ ۸۳ .

۲- همان، ش ۷، صص ۸۱ _ ۸۸.

۳- همان.

فصل سوم: جایگاه وقف در اسلام

اشاره

فصل سوم: جایگاه وقف در اسلام

به طور کلی وقف در اسلام و جامعه اسلامی از جنبه های گوناگون فرهنگی، جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، تاریخی، هنری و مذهبی اهمیت بسیاری دارد. وقف در جامعه اسلامی به دلایل زیر، مهم تلقی می شود:

۱. وقف از شعایر الهی

۱. وقف از شعایر الهی

موقوفات اسلامی مانند: مسجدها، حسینیه ها، حوزه های علمیه و مدرسه های دینی با نمای زیبایشان، مظهر پاسداشت شعایر الهی اند؛ شعایری که ما در قرآن کریم و سنت نبوی به بزرگداشت آنها سفارش و تشویق شده ایم: «هر کس شعایر خدا را بزرگ دارد، در حقیقت، این امر از پاکی دل هاست». (حج: ۳۲)

همچنین موقوفات عمومی به تقویت مظاهر اسلامی مانند: مسجدها، مدرسه ها و عالمان دینی می انجامد و زمینه های رونق یافتن مراسم دینی مانند:

ص:۳۳

عزاداری ها و سوگواری ها در ایام شهادت امامان معصوم علیهم السلام را هموار می کند. همچنین موقوفات نوعی برجستگی دینی و مذهبی به شهرها می بخشند.

۲. تأکید خداوند به انفاق و کارهای نیک

۲. تأکید خداوند به انفاق و کارهای نیک

خداوند متعال، خطاب به مؤمنان فرموده است:

ای کسانی که ایمان آورده اید، از آنچه به شما روزی داده ایم، انفاق کنید، پیش از آنکه روزی فرا رسد که در آن نه داد و ستدی است و نه دوستی و نه شفاعتی.... (بقره: ۲۵۴)

در آیه های دیگری از قرآن کریم نیز مؤمنان به انفاق و نیکوکاری فراخوانده شده اند. برای مثال، قرآن می فرماید: «شما همان [مردمی] هستید که برای انفاق در راه خدا فراخوانده شده اید...». (محمد: ۳۸) در جای دیگر می فرماید:

و از آنچه روزی شما گردانیده ایم، انفاق کنید، پیش از آنکه یکی از شما را مرگ فرارسد و بگوید: «پروردگارا، چرا تا مدتی بیشتر [اجل]مرا به تأخیر نینداختی تا صدقه دهم و از نیکوکاران باشم». (منافقون: ۱۰)

این دستور و تشویق خداوند به انفاق در راه خدا به صورت های گوناگون در بسیاری از آیات قرآن کریم تکرار شده است.(۱) این تأکید و تکرار، نشانه اهمیت انفاق، کارهای خیر و صدقه است و چون وقف یکی از مصداق های صدقه، بلکه صدقه جاریه است، از این اهمیت برخوردار گشته است.

۳. جاودانگی و صدقه جاریه

۳. جاودانگی و صدقه جاریه

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرموده است:

هر گاه مؤمن بمیرد، عمل او به جز سه مورد قطع می شود: صدقه جاریه

۱- نک: ابراهیم ۳۱؛ مائده: ۴۸؛ حدید: ۷؛ آل عمران: ۹۲؛ بقره: ۱۹۵ و ۲۷۶ و... .

(وقف) یا علمی که از آن سود برده می شود یا فرزند صالحی که برایش دعا می کند.(۱)

همچنین امام صادق علیه السلام می فرماید:

مرد پس از مرگش اجر و پاداشی پشت سر ندارد، مگر با سه خصلت: صدقه ای که در زمان زندگی اش به راه انداخته است که پس از مرگش جاری باشد؛ روش هدایتی که وی آن را رسم کرده باشد و پس از مرگش بدان عمل شود و فرزند صالحی که برایش دعا کند.(۲)

صدقه بودن وقف، وقتی نمود بیشتری می یابد که بهره مندان از موقوفه، فقیران، تهی دستان و بیچارگان باشند یا موارد مصرف درآمدهای موقوفات در کارهای عام المنفعه باشد. جاودانگی وقف نیز با جاری بودن آن جلوه گر می شود.

بنابراین، وقف، صدقه ای جاری و جاوید است. کسی که در دنیا مقداری از دارایی یا املاک خویش را با شرایط شرعی وقف می کند، گویا یک حساب جاری برای خود باز کرده است؛ به گونه ای که پس از آن، صاحب حساب چه زنده باشد و چه مرده، پی درپی بر پاداش ها و ثواب هایش افزوده می شود.

۴. خدمت به خلق

۴. خدمت به خلق

خدمت به خلق امری مقدس است که همواره در آموزه های همه ادیان بدان سفارش شده است و بی گمان، خشنودی خداوند تبارک و تعالی در آن

ص:۳۵

۱- محمدباقر مجلسی رحمه الله، بحارالانوار، تهران، نشر دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۲، چ ۴، ج ۲، ص ۲۲؛ میرزا حسن نوری طبرسی رحمه الله، مستدرک الوسائل، قم، مؤسسه آل البیت علیه السلام لاحیاء التراث، ۱۴۰۷ ه . ق، چ ۱، ج ۱۲، ص ۲۳۰.

۲- فروع کافی، ج ۷، ص ۵۶ ؛ وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۲۹۲.

نهفته است. هدف همه واقفان در تاریخ، در هر شکلی، نوعی خدمت به خلق بوده است. هر موقوفه ای، نمادی از خدمت است و زیبایی خدمت به بندگان خدا را به تصویر می کشد.

درباره اهمیت و ارزش خدمت به خلق در اسلام، روایت های بسیاری وجود دارد که در اینجا تنها به دو نمونه اشاره می کنیم:

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید:

مردم، عیال خداوند هستند. پس کسی از آنان در نزد خدا دوست داشتنی تر است که به عیال خدا سود برساند و اهل خانه ای را شاد گرداند.(۱)

همچنین فرموده است: «کسی که به امور مسلمانان همت نگمارد، مسلمان نیست».(۲)

وقف یکی از مظاهر عالی خدمت و بشردوستی و از منابع تعلیم و تربیت عمومی در کشورهای اسلامی است. از این راه می توان بسیاری از درد و رنج های بشری را التیام بخشید ودر پیشرفت و تعلیم و تربیت اثرگذار بود.

ص:۳۶

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۶، ص ۳۴۱؛ کلینی، اصول کافی، تهران، نشر دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۲، چ ۲، ج ۲، ص ۱۶۴.
۲- اصول کافی، ج ۲، ص ۱۶۴.

فصل چهارم: آثار و دستاوردهای وقف

اشاره

فصل چهارم: آثار و دستاوردهای وقف

وقف از جنبه هـای گونـاگونی برای واقف و افراد جـامعه فایـده هـای فراوانی درپی دارد. بیـان این آثار، لزوم توجه به وقف و سودمندی آن را نمایان می کند.

۱. آثار فردی

اشاره

۱. آثار فردی

زیر فصل ها

الف) خشنودی خدا

ب) تزکیه نفس و برخورداری از زندگی پاکیزه

ج) ذخیره پاداش اخروی و تداوم آن

د) برکت مادی

ه) عاقبت به خیری

و) تقویت روحیه خدمت به مردم

ز) برخورداری از دعای خیر دیگران

ح) برخورداری از نام نیک و جاوید

الف) خشنودی خدا

الف) خشنودی خدا

خشـنودی خـدا، بزرگ ترین هـدف در زندگی است. چون وقف کردن در راه خدا، کرداری پسـندیده و در بسیاری از موارد مسـتحب است، اگر با اخلاص انجام گیرد، خشـنودی خـدا را درپی خواهد داشت. از این رو، خداوند متعال می فرماید: «و جز

برای طلب خشنودی خدا انفاق مکنید...». (بقره: ۲۷۲)

امیرالمؤمنین امام علی علیه السلام در وقف نامه های خود، هدف از وقف دارایی هایش را جلب خشنودی خدا معرفی کرده است. برای مثال، در یکی از وقف نامه ها آورده است:

این همان چیزی است که بنده خدا، علی بن ابی طالب، امیرالمؤمنین درباره دارایی خویش، برای به دست آوردن خشنودی خدا به

ص:۳۷

آن امر کرد تا خدا به سبب آن، من را داخل بهشت کند و بر اثر آن، امنیت و آسودگی را به من عطا فرماید.(۱)

امام کاظم علیه السلام نیز در وقف نامه ای، هدف از وقف زمین و دارایی خویش را دست یابی به خشنودی خدا و سعادت در سرای آخرت معرفی کرده است.(۲)

ب) تزکیه نفس و برخورداری از زندگی پاکیزه

ب) تزکیه نفس و برخورداری از زندگی پاکیزه

خداوند خطاب به پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید: «از اموال آنان صدقه ای بگیر تا به وسیله آن پاک و پاکیزه شان سازی». (توبه: ۱۰۳)

همچنین در آیه ای دیگر می فرماید:

اگر صدقه ها را آشکار کنید، این کار خوبی است و اگر آن را پنهان دارید و به مستمندان بدهید، این برای شما بهتر است و بخشی از گناهانتان را می زداید و خداوند به آنچه انجام می دهید، آگاه است. (بقره: ۲۷۱)

پرداخت زکات و صدقه در پاکی و تزکیه باطنی مؤمنان و آمرزش گناهان آنان مؤثر است. انفاق های مالی از جمله وقف، برای انسان چونان هرس کردن درخت است و انسان را در رسیدن به هدف اصلی خویش که همان نزدیکی به خداوند متعال است، یاری می دهد.

انجام وظایف مالی در اسلام، مانند پرداختن خمس، زکات و صدقه موجب پاکیزگی زندگی است. زندگی پاکیزه که قرآن کریم از آن به «حیات

۱- نهج البلاغه، ترجمه: فیض الاسلام رحمه الله، نامه ۲۴.

۲- من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۱۸۵؛ وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۱۵ ؛ شیخ طوسی رحمه الله، تهذیب الاحکام، تهران، نشر دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳، ج ۹، چ ۳، ص ۱۴۹، ح ۵۷.

طیبه» یاد کرده، رهاورد ایمان و عمل صالح است.

بنابراین، وقف که از مصداق های پرداخت صدقه است، از یک سو در ایجاد زندگی پاکیزه مؤثر است و از سوی دیگر، به دنبال دل کندن از سرمایه در راه خدا، تزکیه نفس را در پی دارد.

وقف که نوعی صدقه و بخشش است، علاوه بر تزکیه نفس و زدودن صفات ناپسندی مانند بخل از وجود آدمی، فایده دیگری نیز دارد که همان رستگاری واقف است؛ زیرا رستگاری و سعادت انسان در تهذیب و تزکیه نفس او نهفته است.(۱) قرآن که کتاب سعادت است، در این زمینه می فرماید:

هر کس آن [نفس] را پاک گردانید، به یقین رستگار شد. (شمس: ۹)

آیت اللّه جوادی آملی درباره این فایده وقف چنین نوشته است:

مهم ترین هدف بعثت، تزکیه نفوس و تعلیم کتاب آسمانی و حکمت است... یکی از بارزترین مصداق تزکیه، همانا تأدیه صدقه می باشد و کامل ترین مصداق صدقه، وقف است که اصل آن ثابت و فرع آن با دوام اصل مزبور، جاری خواهد بود و هیچ صدقه ای چون وقف، چنین مزیّت جاودانه را واجد نیست.(۲)

ج) ذخیره پاداش اخروی و تداوم آن

ج) ذخیره پاداش اخروی و تداوم آن

در زمینه وعده پروردگار به پاداش اخروی انفاق که وقف، مصداقی از آن به شمار می رود، در قرآن بارها بدان اشاره و تشویق شده است. برای مثال:

مَثَل [صدقات] کسانی که اموال خود را در راه خدا انفاق می کنند، همانند دانه ای است که

۱- محمد حکیمی، وقف و بهره مندی همگانی، قم، انتشارات هجرت، ۱۳۸۰، چ ۲، صص ۱۱۷ و ۱۱۸.
۲- وقف نامه آیت اللّه عبداللّه جوادی آملیدام ظله، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۱۴، ص ۶ .

هفت خوشه برویاند که در هر خوشه ای صد دانه باشد؛ و خداوند برای هر کسی که بخواهد [آن را] چند برابر می کند و خداوند، گشایشگر داناست. (بقره:۲۶۱)

و هر مالی را که انفاق کنید، [پاداش آن] به طور کامل به شما داده خواهد شد و ستمی بر شما نخواهد رفت. (بقره: ۲۷۲)

پس کسانی از شما که ایمان آورده و انفاق کرده باشند، پاداش بزرگی خواهند داشت. (حدید: ۷)

خداوند متعال بارها در قرآن کریم به پاداش اخروی انفاق، صدقه و کارهای خیر اشاره فرموده است.(۱) چون وقف، مصداقی از صدقه است، از پاداش اخروی آن نیز برخوردار است.

درباره پاداش اخروی وقف و تداوم آن، احادیث زیبایی از پیشوایان معصوم علیهم السلامنیز رسیده است.

امام صادق علیه السلام فرموده است:

مرد پس از مرگش اجر و پاداشی پشت سر ندارد، مگر به سه خصلت: صدقه ای که در زمان زندگی اش به راه انداخته است که پس از مرگش جاری باشد و روش هدایتی که او آن را سنت کرده باشد و پس از مرگش بدان عمل شود و فرزند صالحی که برایش دعا کند.(۲)

[اثر و پاداش] شش چیز پس از مرگ مؤمن به او می پیوندد: فرزندی که برای او آمرزش بخواهد؛ نوشته ای که از خود به یادگار گذارد؛ درختی که کاشته باشد؛ چاهی که حفر کرده باشد؛ صدقه ای که آن را جاری کرده باشد و روشی (سنتی نیکو) که بعد از او بدان عمل شود.

۱- هود: ۱۱۵ ؛ مریم: ۷۶ ؛ قصص: ۸۴ ؛ بقره: ۲۶۵ ؛ نمل: ۸۹ ؛ مزمل: ۲۰ ؛ انفال: ۶۰ ؛ رعد: ۲۲.

۲- فروع کافی، ج ۷، ص ۵۶، ح ۱ ؛ وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۲۹۲.

(۱)

امیرالمؤمنین، علی علیه السلام نیز می فرماید:

کسی که با دست کوتاه [با دارایی اندک خویش] ببخشد، با دست دراز [از سوی خدا] به او بخشیده می شود.(۲)

یعنی هر که در راه خدا بخشش و صدقه داده باشد، خداوند پاداش بیشتری به او می دهد و کار نیکش را جبران می کند.

د) برکت مادی

د) برکت مادی

خداوند در قرآن می فرماید:

و مثل [صدقات] کسانی که اموال خویش را برای طلب خشنودی خدا و استواری روحشان انفاق می کنند، همچون مَثَل باغی است که برفراز پشته ای قرار دارد [که اگر] رگباری بر آن برسد، دو چندان محصول برآورد و اگر رگباری هم بر آن نرسد، باران ریزی [برای آن بس است] و خداوند به آنچه انجام می دهید، بیناست. (بقره: ۲۶۵)

بنابر این آیه، صدقه و انفاق در راه خدا از جمله وقف، افزون بر پاداش اخروی، در دنیا نیز برکت مادی زیادی در پی دارد؛ به گونه ای که امیرالمؤمنین علی علیه السلامفرموده است: «هرگاه تنگ دست شدید، با صدقه دادن، با خدا تجارت کنید».(۳)

بنابراین، وقف که ماندگارترین نوع صدقه است، برکت های مادی فراوانی برای واقف دارد. برای نمونه، می توان از ثروت روزافزون برخی واقفان بزرگ از جمله امام قلی خان یاد کرد. او یکی از واقفان بزرگ عصر شاه عباس (اول) صفوی و سپهسالار او در استان فارس بود. وی فرمانده ای دین دار، متعهد،

۱- من لایحضره الفقیه، ج ۴، ص ۱۸۲؛ وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۲۹۳.
۲- نهج البلاغه، حکمت ۲۲۴.
۳- همان، حکمت ۲۵۰، ص ۱۲۰۰.

شجاع، باغیرت، سخاوتمند و ثروتمند بود و موقوفات بسیاری از خود به یادگار نهاد. وقف، نه تنها از ثروت وی نکاست، بلکه برکت های مادی ناشی از وقف، سرمایه اش را فزونی بخشید، به گونه ای که ثروت وی چنان افزایش یافته بود که روزی شاه عباس به شوخی به او گفت: «دلم می خواهد تو روزی یک عباسی کمتر از من خرج کنی تا میان پادشاه و خان شیراز مختصر تفاوتی باشد».(۱)

ه) عاقبت به خیری

ه) عاقبت به خیری

عاقبت به خیری، سعادتی بزرگ است و وقف که عملی صالح است، در عاقبت به خیریِ واقف مؤثر است. خداوند در آیاتی از قرآن کریم به این نکته اشاره فرموده است:(۲)

وَ الْباقِیاتُ الصّالِحاتُ خَیْرٌ عِنْدَ رَبِّکَ ثَواباً وَ خَیْرٌ مَرَدًّا. (مریم: ۷۶)

و نیکی های ماندگار، نزد پروردگارت از نظر پاداش بهتر و خوش فرجام تر است.

از انس بن مالک نقل شده است که وقتی آیه «لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتّی تُنْفِقُوا مِمّا تُحِبُّونَ...» (آل عمران: ۹۲) نازل شد، ابوطلحه انصاری به پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آلهگفت: «ای رسول خدا! خدا چنین می فرماید و بهترین سرمایه من بَیْرُحاء(۳) است. من این باغ را برای خدای متعال و رسول او قرار می دهم و با این کار، امید خیر و نیکی دارم. از شما می خواهم آن را به هر مصرفی که

۱- مقاله «امام قلی خان، سردار و واقفی بزرگ»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۱۴، ص ۳۹.

۲- کهف: ۴۶ ؛ بقره: ۲۶۱ و ۲۷۱؛ حدید: ۷؛ رعد: ۲۲؛ نمل: ۸۹؛ عنکبوت: ۷ و... .

۳- بیرحاء، باغی بود که پیامبر به آنجا می رفت و در سایه درختانش می نشست و از آب آن می نوشید.

رضـای خـدا در آن است، برسانیـد.» پیـامبر نیز فرمود: «به به! ابـاطلحه، این مال دارای سود است و ما آن را از تو پـذیرفتیم و به خودت بازگرداندیم، تو آن را برای خویشان خودت قرار بده.» ابوطلحه نیز آن باغ را به عنوان صدقه برای خویشاوندان خویش قرار داد.(۱) در کتاب های تاریخی و فقهی، این صدقه همان صدقه جاریه؛ یعنی وقف معرفی شده است.(۲)

و) تقویت روحیه خدمت به مردم

و) تقویت روحیه خدمت به مردم

وقف، روحیه خـدمت رسـانی، ایثـار، دیگرخواهی، نوع دوسـتی و محبت به دیگران را تقویت می کنـد. وقتی واقف بخشـی از اموال یا املاکش را وقف می کند تا بهره مندان از موقوفه که بیشترشان تهی دستان، درماندگان و نیازمندان هستند، از منافعش استفاده کنند، به گونه ای، به آنان محبت کرده و دوستی خود را به آنان ابراز داشته است. این بخشش واقف، نشان می دهد او فراتر از خود را نیز نگریسـته و به فکر دیگران و یـاری آنان بوده است. با وقف، این روحیه نوع دوستی، بیش از پیش جلوه می کند و شدت می یابد.

ز) برخورداری از دعای خیر دیگران

ز) برخورداری از دعای خیر دیگران

خداونـد تبـارک و تعالی به پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله وسـلم دسـتور می دهـد که پس از جمع آوری صـدقه های مؤمنان برایشان دعا کند:

از اموال آنـان صـدقه ای بگیر تـا به وسـیله آن پـاکیزه شان سازی و برایشان دعا کن؛ زیرا دعای تو برای آنان آرامشـی است و خدا، شنوای داناست. (توبه: ۱۰۳)

۱- نک: مقـدمه ای بر فرهنگ وقف، ص ۱۷؛ وقف در فقه اسـلامی، صص ۶۵ و ۶۶؛ محمد بخاری، صحیح البخاری، بیروت، دار احیاءالتراث العربی، بی تا، ج ۴، صص ۹، ۱۰ و ۱۳.

۲- همان؛ نگاهی به وقف و آثار اقتصادی ـ اجتماعی آن، صص ۲۸ و ۶۷.

وقف نیز که صدقه ای جاری و جاوید است، واقف را شامل دعای خیر دعاکنندگان می کند.

هرگاه با بهره منـدی از موقوفه ای، گرهی از زندگی نیازمندی باز شود و گرفتاری مؤمنی برطرف شود، آن بهره مند از موقوفه افزون بر شکر خدا، برای واقف نیز دعای خیر می کند.

ح) برخورداری از نام نیک و جاوید

ح) برخورداری از نام نیک و جاوید

به گفته شیخ اجل، سعدی:

نام نیکی گر بماند ز آدمی

به کز او ماند سرای زرنگار

در تاریخچه هر موقوفه ای، نام واقفی می درخشد و وقف با دو ویژگی برجسـته، دو صفت نیک و جاوید به آن نام می بخشد. از آن جهت که وقف، کاری نیک است، واقف، فردی نیکوکار شـمرده می شود و ازآن رو که وقف باید ابدی باشد و موقوفه جاودانه بماند، نام نیک واقف نیز جاودانه می ماند:

سعدیا! مرد نکونام نمیرد هرگز

مرده آن است که نامش به نکویی نبرند

البته ثبت کردن نام واقفان بر روی موقوفه ها و نیز در اسـناد آنها، به دلایلی از جمله تکمیل مدارک و اسناد موقوفه، شناسایی و اعتبـار موقوفه، جلوگیری از غصب آنها، ترویـج فرهنگ وقف و تشویق دیگران صورت می گیرد؛ زیرا اگر انگیزه این کار تنها خودنمایی باشد، ممکن است از خلوص نیت بکاهد. ازاین رو، واقفان بسیاری، از ثبت نامشان بر روی موقوفه ها خودداری می کنند و نمی خواهند نام ونشانی از آنان بر روی آنها باشد تا از اخلاصشان کاسته

ص:۴۴

نشود.

۲. آثار اجتماعی

اشاره

۲. آثار اجتماعی

آیین نیک وقف در حل گرفتاری های اجتماعی مردم نقش بسزایی دارد. برخی کارکردهای اجتماعی وقف عبارتند از:

الف) افزایش گرایش جامعه به ارزش های معنوی و اخلاقی

الف) افزایش گرایش جامعه به ارزش های معنوی و اخلاقی

ارزش های معنوی و اخلاقی مانند: ایثار، عدالت، فداکاری، برادری و همیاری همواره خوشایند بوده اند. دین مبین اسلام نیز با سفارش به آداب و احکامی همچون: تعاون و همکاری، برادری، وفاداری، رعایت حقوق دیگران، پرداخت خمس، زکات و صدقه، بر نهادینه کردن ارزش های معنوی و اخلاقی در سطح جامعه تأکید کرده است. اوقاف با کارکردهایی همچون: تبلیغ دین، نشر کتاب های دینی، برگزاری روضه خوانی و سوگواری در ایام شهادت ائمه دین علیهم السلامدر زنده نگه داشتن ارزش های معنوی و اخلاقی در جامعه مؤثرند.

به استناد وقف نامه های تاریخی، واقفان در موارد بسیاری با قرار دادن شرط هایی که به تقویت ارزش های اخلاقی و نفی ضدارزش ها می انجامید، نوعی رفتار اخلاقی و انضباط اجتماعی برای بهره مندان از موقوفه ها برقرار می کردند؛ یعنی آنان از این رهگذر، نظام وقف را وسیله ای برای رشد اخلاقی و وقف نامه را منشوری برای تربیت اسلامی و نهادینه کردن ارزش های معنوی قرار می دادند.

ص:۴۵

بنابراین، وقف در رویکرد جامعه به ارزش های معنوی و اخلاقی و نهادینه شدن ارزش ها در جامعه بسیار اثرگذار بوده است. در این زمینه، برای نمونه به بخش هایی از وقف نامه مؤسسه دارالزهراء علیهاالسلاماشاره می کنیم:

بسم الله الرحمن الرحیم

واقف: آقای حاج عبدالله دباغ سدهی... متولد ۱۳۱۵ ه .ش، ساکن محله فروشان خمینی شهر، در نهایت اعتدال مزاج و سلامت احوال و کمال رغبت باطنی.

موقوفه: تمامت شش دانگ عرصه و اعیان یک باب عمارت چهار طبقه موسوم به دارالزهرا علیهاالسلام در زمینی برابر ۵۸۵ متر مربع، واقع در قریه فروشان.

موقوف علیهم: عامه مؤمنین، به ویژه بانوان مؤمنه.

اهداف وقف:

۱. آموزش قرائت قرآن مجید و نهج البلاغه و آشنایی با مفاهیم عالیه آن و تعلیم و تعلم احادیث شریفه معصومین علیهم السلام؛

۲. آموزش احکام و اخلاق دین مقدس اسلام و مذهب جعفری علیه السلام و دیگر علوم متعارف اسلامی؛

۳. آموزش انواع هنرهای مشروع که متناسب با اهداف این مکان باشد، از قبیل: خیاطی، گل دوزی، خوش نویسی، بهداشت و...؛

۴. اجرای مراسم جشن و سوگواری ائمه معصومین علیهم السلام در مواقع متناسب و اجرای مراسم دعا وتوسلات و زیارات در ایام مخصوصه؛

شروط و توضیحات

۱. واقف شرط می کند که در آن مؤسسه اعمالی از قبیل: موسیقی، آرایشگری و امثال آن و آنچه مخالف با اهداف مؤسسه باشد، انجام نگیرد؛

۲. این مؤسسه صرفاً مذهبی است. لذا شرط می شود به هیچ وجه مطالب تفرقه انگیز جناحی و حزبی و امثال اینها در آن مطرح نگردد و هرگونه فعالیت حزبی و باندی و خطی در آن ممنوع است؛

۳. مستأجران موظفند مشاغلی که با شئونات و اهداف مؤسسه متناسب نباشد، در آن انجام ندهند؛

۴. نمازخانه ای تقریبا به مساحت ۱۳ متر مربع... به منظور استفاده عموم قرار داده شده است... .(۱)

۱– نک: «وقف نامه مؤسسه دارالزهرا علیهاالسلام»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۱۷، صص ۶۷ و ۶۸ .

ب) تقویت حکومت اسلامی

ب) تقویت حکومت اسلامی

به طور کلی، کارکردهای اجتماعی موقوفه ها به گونه ای در تقویت حکومت اسلامی نقش دارند. فرهنگ وقف با موقوفه هایی همچون مسجدها، مدرسه ها، بیمارستان ها و نهادهای اجتماعی دیگر و با کارکردهایی همچون فقرزدایی، برطرف کردن آشفتگی اقتصادی، حل مشکلات اجتماعی، آموزش معارف اسلامی و فنون نظامی، کمک به امر بهداشت و درمان، آبادانی شهرها و کارآفرینی، مقداری از بار سنگین امور اقتصادی را از دوش بیت المال مسلمانان و دولت اسلامی برمی دارد یا از فشار آن بر بودجه کل کشور می کاهد.

در تاریخ ایران، همکاری و همیاری ثروتمندان با حاکمان در زمان صفویان و جمهوری اسلامی نمود بیشتری داشته است، ولی اکنون با توجه به توطئه های دشمنان اسلام وایران که برای به زیر سلطه درآوردن مسلمانان و وابستگی اقتصادی آنان به بیگانگان می کوشند، مسئولیت ثروتمندان در جبران کمبودهای بودجه ای و اقتصادی دولت بیش از پیش است.

از آنجا که استقلال سیاسی بدون استقلال اقتصادی ممکن نیست، سرمایه داران مسلمان موظفند برای استقلال سیاسی حکومت اسلامی در سایه دست یابی به استقلال اقتصادی، به صورت های گوناگون از

جمله وقف کردنِ بخشی از دارایی خویش بکوشند.

ج) پیشرفت فرهنگی

ج) پیشرفت فرهنگی

اوقاف همواره به فروزان ماندن مشعل دانش و نشر معارف اسلامی کمک

ص:۴۷

کرده اند. پیشینه موقوفه هایی مانند: مدرسه ها، مراکز پژوهشی، دانشگاه ها و کتاب خانه ها از قدرت پیشبرد فرهنگی وقف و خدمت وقف به دین و دانش حکایت می کند.

از صدر اسلام تا کنون، کارکرد آموزشی و فرهنگی وقف از نمایان ترین کارکردهای آن در جوامع اسلامی بوده است. فراهم بودن بستر مناسب آموزش و پژوهش برای دانش آموزان و دانش پژوهان، یکی از عوامل گسترش دانش در جهان اسلام بوده و وقف به عنوان یک منبع مالی برای مراکز علمی و پشتوانه ای مردمی در این راستا نقش داشته است.

تأمین هزینه برخی مدرسه ها و هزینه زندگی برخی عالمان دین و دانش پژوهان و تهیه امکانات آموزشی آنان به صورت نسبی و مقطعی از درآمدهای موقوفه ها، امری انکارناپذیر است. در تاریخ، نام عالمان و دانشمندان بسیاری به چشم می خورد که از رهگذر همین موقوفه های آموزشی و فرهنگی به مقام های بلند علمی و درجه های عالی فقاهت و اجتهاد دست یافته اند.

برگزاری جشن های مذهبی و ملی، مراسم دینی، سوگواری و عزاداری در ایامِ شهادت امامان معصوم علیهم السلام، مدرسه سازی، تقویت بنیه مالی مدرسه ها، جهت دهی و رونق بخشی به فرهنگ اسلامی از دیگر نقش های فرهنگی اوقاف است.

یکی دیگر از عوامل مؤثر در تقویت فرهنگی جامعه، وقف نامه های ائمه علیهم السلام، عالمان دین و برخی واقفان بزرگ بوده است. آنان با نگارش

وقف نامه ها، قراردادن شرط هایی چند و تعیین بهره مندان از موقوفه و موارد مصرف درآمدهای آن به فرهنگ اهمیت داده و از این راه، در تقویت و پیشرفت آن کوشیده اند. در زمینه کارکرد فرهنگی وقف نامه ها، به نقل یک نمونه وقف نامه کوتاه بسنده می کنیم:

بسم الله الرحمن الرحیم

... این جانب سیدعلی اکبر قرشی که مؤسس و رئیس هیأت مدیره کانون خیریه توحید ارومیه می باشم؛ با قبول کلیه مسئولیت های شرعی و قانونی و دانسته و فهمیده و در کمال صحت مزاج و رغبت و اختیار، شش دانگ یک باب پاساژ مشتمل بر تعداد ۱۶۱ باب مغازه را که توسط کانون مزبور احداث شده و...، واقع در خیابان طالقان ارومیه،... بحیث لایباع و لایورث و لا یوهب و لا- یرهن و لا- یبدل، و به شرط بقای عین و تسبیلِ منافع، حبسِ مؤبد و وقف مخلّد می نمایم که سال به سال الی ان یرث اللّه الارض، درآمد آن را پس از وضع مخارج تعمیر و نگه داری با صلاحدید و صوابدید و حق تعیین تقدم متولی به قرار تفصیل ذیل خرج و صرف شود:

الف) تربیت طلاب که هزینه های تحصیلی و حقوق مدرسین و آنچه را که در این خصوص ضرورت دارد، شامل می شود؛

ب) کمک به ساخت و تعمیر مساجد شهر ارومیه؛

ج) کمک به ائمه جماعت، علمای مساجد شهر ارومیه؛

د) ابتیاع و انطباع کتب اسلامی برای اهدا به کتاب خانه ها و اشخاص؛

هـ) هزینه عزاداری مولی الموحدین حضرت علی بن ابی طالب علیه السلامدر ۲۱ رمضان و سالار شهیدان، حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلامدر دهه اول محرم و اربعین حسینی و حضرت امام حسن مجتبی علیه السلام در ۲۸ صفر؛

و) کمک به مستمندان و امور فرهنگی و دینی.

(۱)

د) گسترش عدالت اجتماعی

د) گسترش عدالت اجتماعی

جریان ناسالم تبعیض و فاصله زیاد طبقاتی میان اکثریت محروم و اقلیت سرمایه دار، پیوسته سبب فساد، هنجارشکنی، ناامنی، کشمکش، ارتکاب جرم و حتی جنگ شده است.

علامه طباطبایی رحمه الله در تفسیر المیزان در زمینه انفاق و نقش آن در کاستن فاصله میان مستمندان و ثروتمندان می نویسد:

انفاق از بزرگ ترین اموری است که اسلام در یکی از دو رکنش؛ یعنی «حقوق مردم» بدان اهمیت داده است و با روش های گوناگونی مانند: زکات، خمس، کفاره های مالی و دیگر اقسام فدیه و انفاق های واجب و صدقه های مستحب و نیز از راه وقف و...، بدان اعتبار بخشیده است. هدف از انفاق در اسلام آن است که سطح زندگی قشرهای پایین اجتماع که نمی توانند نیازهای زندگی شان را بدون کمک دیگران رفع کنند، ارتقا یابد تا همگان در جامعه اسلامی، به طور همسان از امکانات بهره مند شوند. همچنین اسلام، قشرهای ثروتمند جامعه را از تجمل گرایی و پرداختن بیش از اندازه به زیورهای دنیایی که محرومان جامعه بدان دسترسی ندارند، نهی کرده است.(۲)

ه) استقلال و شکوفایی اقتصادی

ه) استقلال و شکوفایی اقتصادی

اهمیت استقلال اقتصادی در کشورهای اسلامی از اهمیت استقلال سیاسی کمتر نیست و این دو مقوله، همواره برهم اثر گذارند. در اسلام، افزون بر استقلال سیاسی، استقلال اقتصادی نیز مطلوب است. در این دین عدالت گستر، برخلاف افراط و تفریط های نظام های سرمایه داری و

۱- «وقف نامه سید علی اکبر قرشی»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۱۷، صص ۶۹ و ۷۰.

۲- ترجمه تفسیر المیزان، ج ۲، صص ۵۳۷ و ۵۳۸.

کمونیستی، نظام اقتصادی هماهنگ با فطرت بشری سامان داده شده است که نه بی عدالتی و ستم نظام های سرمایه داری در آن هست و نه دیکتاتوری های رژیم های مارکسیستی بر آن حاکم است. در اسلام، عبادت، سیاست و اقتصاد با هم پیوند دارند و با برقراری برنامه هایی مانند: خمس، زکات، صدقه، هدیه و وقف، شکوفایی اقتصادی جامعه تضمین شده است.

استفاده از درآمد موقوفه ها به منظور راه سازی، ایجاد مکان های عمومی، ساخت پل ها، راه اندازی کارخانه های تولیدی، اشتغال جوانان، اطعام مسکین ها، تهیه مسکن ارزان برای جوانان، سرمایه گذاری در طرح های عمرانی، صنعتی و کشاورزی، کاهش قیمت ها، افزایش تولید و مانند آن، تأثیر وقف را در حل مشکلات اقتصادی نمایان می کند.(۱)

در بینش اسلامی، نه تنها بهره برداری از درآمدها، دارایی ها و املاک موقوفه ها در زمان زندگی واقفان هدف گذاری می شود، بلکه منافع اجتماعی، اقتصادی و مردمی موقوفه ها، با قوانین شرعی و عرفی، پس از درگذشت واقفان نیز تضمین می گردد.

بنابراین، باید با جهت دهی موارد مصرف اوقاف به سوی فعالیت های تولیدی و خدمات اقتصادی، بر میزان رشد اقتصادی افزود تا نقش وقف در استقلال و شکوفایی اقتصادی، آبادانی شهرها و رفاه حال مسلمانان نمود بیشتری یابد.

۱- سید مهدی بزرگی، مقاله «راه های ترویج فرهنگ وقف»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳۰، صص ۱۱۲ و ۱۱۳.

در زمینه تأثیر اوقاف بر استقلال و شکوفایی اقتصادی، برای نمونه می توان از فعالیت ها و پیشرفت های آستان قدس رضوی و نیز موقوفه مرحوم عبداللّه رضوی یاد کرد.

آستان قدس، مؤسسه ای فرهنگی _ اقتصادی است که بودجه آن از محل درآمدهای املاک وقفی و زمین های واگذار شده تأمین می شود. آستان قدس با استفاده از موقوفه های فراوان، فعالیت های فرهنگی ارزنده ای انجام داده است. این مؤسسه در سال های گذشته در زمینه های کشاورزی، تولیدی، صنعتی، دامداری، خدمات اجتماعی و فرهنگی و نیز تهیه مسکن، درمان بیماران و رفاه عمومی، پیشرفت چشم گیری داشته است؛ به گونه ای که این مؤسسه پربرکت، مهم ترین وزنه اقتصادی در استان خراسان به شمار می رود.(۱)

موقوفه مرحوم عبداللّه رضوی نیز یکی از بزرگ ترین و پربارترین موقوفه های آستان قدس رضوی علیه السلام است که در بخش مربوط به واقفان بزرگ ایران از آثار این موقوفه سخن به میان خواهد آمد.

و) فقرزدایی

و) فقرزدایی

قرآن کریم، حرکت به سوی فقرزدایی و محو آسیب پذیری را کاری نیک و پسندیده معرفی کرده است: «و در اموالشان برای سائل و محروم حقی [معین]بود». (ذاریات: ۱۹)

هدف رسول خدا صلی الله علیه و آله از وقف نخلستان به ویژه نخلستان قبا بر فقیران

۱- نک: نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، صص ۱۰۶ _ ۱۱۴؛ وقف در فقه اسلامی، صص ۴۱۵ _ ۴۱۹.

نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، ص ۵۷.(۱)همان، صص ۶۱ _ ۱۴۴؛ وقف از دیدگاه حقوق و قوانین، ص ۱۸ ؛ سید احمد اشکوری، مقاله «موقوفات امیرالمؤمنین علیه السلام»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۸، ص ۸۰.

۱- و نیز قصد امیرالمؤمنین علی علیه السلام از وقف مزرعه های ابی نیزر و بغیبغه و چاه بغیبغه و... بر فقیران و در راه ماندگان و نیز موقوفه های دیگر امامان علیهم السلام

فصل پنجم: احکام وقف

اشاره

فصل پنجم: احکام وقف

در فقه اسلامی، کتابی به بحث وقف اختصاص یافته است و مجتهدان در رساله های فقهی خویش به توضیح مسائل مختلف آن پرداخته اند. آشنایی با احکام و آداب وقف، همانند آگاهی از دیگر احکام شرعی، امری ضروری و لازم است؛ زیرا ناآگاهی از احکام وقف و ناآشنایی با آداب آن، در بیشتر موارد موجب شرعی نبودن اوقاف، پای مال شدن حقوق واقفان و بهره مندان از موقوفه ها، غصب و نابودی موقوفه ها و تضعیف فرهنگ وقف می شود. بنابراین، همگان به ویژه واقفان، بهره مندان از موقوفه ها، متولیان و دست اندرکاران امر وقف نباید از فراگیری احکام شرعی وقف غافل باشند.

در این فصل، احکام وقف به طور کامل بیان نمی شود، بلکه تنها به بیان کلیاتی در این زمینه بسنده می شود؛ زیرا بیان کامل احکام وقف، مجالی دیگر می طلبد.

ص:۵۴

۱. حکم شرعی

۱. حکم شرعی

وقف به خودی خود، جایز و مباح و در بسیاری از موارد، با فضیلت و مستحب است.(۱)

۲. انواع وقف و موارد مصرف موقوفه ها

۲. انواع وقف و موارد مصرف موقوفه ها

الف) وقف به اعتبار بهره مندان مستقیم از موقوفه بر دو گونه است:

یک ــ وقف خاص: وقفی است که بر جهت خاص یا عنوان خاص یا شخص یا اشخاص معین یا گروه یا طبقه ای خاص از مردم باشد، مانند: وقف بر اولاد، وقف بر خادم فلان مسجد و... .

دو ــ وقف عام: وقفی است که بر جهت عام یا مصلحت عموم، مانند: مسجدها، مدرسه ها، بیمارستان ها و پل ها یا وقف بر عنوان عام، مانند: فقیران، یتیمان، درماندگان و در راه ماندگان باشد. مقصود از وقف عام، بهره برداری عمومی از آن در امور خیریه است.(۲)

ب) وقف، به اعتبار نوع بهره برداری از موقوفه بر دوگونه است:

یک ــ وقف انتفاع: وقفی است که مقصود واقف، بهره بری از درآمد مادی موقوفه نباشد، مانند: ساخت مسجد.

دو ــ وقف منفعت: وقفی است که مقصود واقف از وقف، بهره بری از درآمد مادی موقوفه باشد، مانند: وقف مغازه یا پاساژی برای حفظ و اداره

۱- سیدروح اللّه موسوی خمینی رحمه الله، تحریر الوسیله، ترجمه: علی اسلامی، چاپ خانه دفتر انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۵۷، ج ۳، ص ۱۰۸.

۲- همان، ص ۱۲۲.

مسجد یا مدرسه یا بیمارستان معینی، از محل درآمد مادی آن مغازه یا پاساژ.(۱)

۳. شرایط درستی وقف

۳. شرایط درستی وقف

الف) وقف باید همیشگی باشد. بنابراین، وقفِ موقت صحیح نیست.(۲)

ب) وقف باید مشروط به شرط یا صفتی در آینده نباشد. بنابراین، وقف مشروط باطل است. برای مثال، اگر واقف بگوید: «این خانه را بر فقیران وقف کردم، به شرط آنکه امام مهدی عج الله تعالی فرجه الشریف را ببینم یا ظهور او را درک کنم»، وقف وی باطل است.

ج) واقف باید بهره مندان مستقیم از موقوفه یا متولی یا حاکم شرع را بر موقوفه مسلط کند و تسلط خود را از آن بردارد. در اصطلاح فقهی، این شرط «اقباض» نام دارد.

د) واقف نباید خودش را یکی از بهره مندان از موقوفه قرار دهد.(۳)

ه) وقف با صیغه تحقق می یابد. صیغه، لفظ یا الفاظی است که واقف با آن از تصمیم خویش بر وقف پرده برمی دارد.(۴)

۴. نگه داری از موقوفه

۴. نگه داری از موقوفه

موقوفه ها، امانت های واقفان نزد مردم است. ازاین رو، نگه داری از آنها وظیفه همگان، به ویژه کسانی است که به شکلی با آنها در ارتباطند، مانند:

۱- نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، ص ۱۵.

۲- تحریر الوسیله، ج ۳، ص ۱۱۴.

۳- همان، صص ۱۱۲ _ ۱۱۶.

۴- همان، ص ۱۰۸.

متولیان، بهره مندان از موقوفات، مسئولان سازمان های اوقاف و امور خیریه و حاکمان جامعه.

الف) هزینه نگه داری

اگر واقف برای هزینه های موقوفه اش، راهی را در نظر گرفته باشد، اداره موقوفه از همان راه تأمین می شود. در غیر این صورت، هزینه و مخارج موقوفه ها از درآمدهای آنها برداشته می شود.(۱)

ب) تبدیل یا فروش موقوفه

به طور کلی، تبدیل یا فروش موقوفه، جایز نیست. این حکم، بنا بر روایت امامان معصوم علیهم السلام است. برای نمونه، امام کاظم علیه السلامفرموده است: «خرید و فروش موقوفه، جایز نیست».(۲) همچنین امیرالمؤمنین علی علیه السلام در وقف نامه های خود تصریح کرده است: «لا ـ تباع و لا توهب حتی یرثها الله»(۳) و «لا ـ یباع منه و لا ـ یوهب و لا یورث.»(۴) بنابر این دو روایت، خرید و فروش موقوفه ها، هدیه دادن و به ارث بردن آنها جایز نیست.

امام کاظم علیه السلام نیز در وقف نامه ای بر یکی از موقوفه هایشان آورده است: «برای هر مؤمنی که به خدا و روز قیامت ایمان دارد، حلال نیست که این موقوفه را بفروشد و بخرد و هبه کند و...».(۵)

بنابراین، تبدیل یا فروختن موقوفه ها، پای مال کردن حق واقف و حق

۱- وقف در فقه اسلامی، صص ۲۲۰ و ۲۲۱.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۰۳، ح ۱.

۳- استبصار، ج ۴، ص ۹۸، ح ۴.

۴- وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۱۳.

۵- من لایحضره الفقیه، ج ۴، صص ۱۸۴ و ۱۸۵.

بهره مندان از موقوفه ها و مخالفت کردن با احکام شرعی اسلام است.(۱)

فصل ششم: اسوه های وقف

اشاره

فصل ششم: اسوه های وقف

وقف در سنت و سیره پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله جایگاه ویژه ای دارد. در این فصل، برخی از موقوفه های پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و دیگر معصومان علیهم السلامو شماری از واقفان بزرگ ایرانی و عالمان دین معرفی می شوند.

۱. آشنایی با سیره معصومان علیهم السلام در وقف

اشاره

۱. آشنایی با سیره معصومان علیهم السلام در وقف

پیشوایان معصوم علیهم السلام با گفتار و رفتارشان، وقف را حمایت و تشویق کرده اند. هر کدام از این بزرگان به تناسب موقعیت شان، صدقه ها و موقوفه هایی داشته اند که برخی از آنها در متون اسلامی آمده است. در این گفتار، شماری از آنها را نام می بریم.

الف) حضرت محمد صلی الله علیه و آله

الف) حضرت محمد صلی الله علیه و آله

ص:۵۸

۱- مکاسب، ج ۴، صص ۳۵ و ۳۶.

حضـرت محمـد صـلی الله علیه و آله نخستین بار در اسـلام، زیبایی وقف را به تصویر کشـید.(۱) آن حضـرت با بیان اهمیت و ارزش وقف، مسلمانان را به اجرای این سنت نیک تشویق کرد. از آن حضرت است که فرمود:

هرگـاه مـؤمن بمیرد، عمـل او به جز سه مورد قطع می شود: صـدقه جـاریه (وقف)؛ علمی که از آن سود برده می شود و فرزند صالحی که برایش دعا می کند.(۲)

برخی موقوفه های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله عبارتند از:

یک _ بوسـتان های هفت گانه به نام: العواف، الدلال، البرقه، المیثب یا المبیت، الحسـنی، الصافیه و مشـربه ام ابراهیم که پیامبر آنها را در سال هفتم هجرت بر حضرت فاطمه زهرا علیهاالسلام وقف کرد. امیرالمؤمنین علی علیه السلام و تنی چند از صحابه، بر وقف بودن آنها به حضرت زهرا علیهاالسلام گواهی داده اند.

اگر مسـجد قبا و مسـجد النبی که به دست مبارک پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله تأسـیس شده اند، از موقوفه های حضـرت به شمار نیایند، این بوستان های هفت گانه نخستین موقوفه ها در اسلامند. به هر حال، نخستین واقف در اسلام، رسول اکرم صلی الله علیه و آلهاست. آن حضرت از درآمد این باغ ها به مهمانان خود انفاق می کرد.(۳)

دو _ قطعه زمینی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله، در راه ماندگان را بهره مندان از

۱- وقف در فقه اسلامی، ص ۴۲۲؛ وقف از دیدگاه حقوق و قوانین، ص ۱۸.

۲- بحارالانوار، ج ۲، ص ۲۲ ؛ مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۲۳۰.

۳- نک: من لایحضره الفقیه، ج ۴، صص ۱۸۰ و ۱۸۱؛ فروع کافی، ج ۷، صص ۴۷ و ۴۸؛ وسائل الشیعه، ج۱۳، ص ۳۱۱.

منافع آن قرار داد؛

سه _ سه قلعه در خیبر به نام های کَتیبه، وطیع و سلالم؛

چهار _ مکانی در بازار مدینه به نام مَهزور که پیامبر آن را بر مسلمانان وقف کرد؛(۱)

پنج _ نخلستانی در قبا به نام بویره که پیامبر آن را بر فقیران وقف کرد؛(۲)

شش _ ثلث (۳۱) زمین وادی القری.(۳)

با بررسی موارد مصرف درآمدهای موقوفه های رسول خدا صلی الله علیه و آله و بهره مندان از آنها به نظر می رسد مهم ترین انگیزه پیامبر از وقفِ دارایی ها و املاک خویش، فقرزدایی از جامعه اسلامی بوده است.

ب) امام علی علیه السلام

اشاره

ب) امام علی علیه السلام

سیره امیرالمؤمنین، امام علی علیه السلام در زمینه وقف، از چند جنبه مهم است:

یک _ تعداد فراوان موقوفه ها

یک _ تعداد فراوان موقوفه ها

بنابر یادداشت های تاریخی، امام علی علیه السلام از نظر شمار موقوفه ها، بیشترین موقوفه ها را دارد(۴) و کسی به اندازه آن حضرت موقوفه ندارد. از آن حضرت نقل شده است که فرمود: «... امروز اگر صدقه ام را بر بنی هاشم تقسیم کنم، به

همه آنها می رسد».(۵)

۱- وقف در فقه اسلامی، ص ۵۹ ؛ نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، صص ۵۵ _ ۵۸.

۲- همان، ص ۵۷.

۳- وقف در فقه اسلامی، ص ۵۹.

۴- نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، ص ۵۹.

۵- بحارالانوار، ج ۴۱، ص ۴۳.

امام علی علیه السلام افزون بر آنکه در طول عمر بابرکت خویش در شهرهای گوناگون، موقوفه های بسیاری از خود به یادگار نهاد، در پایان عمر نیز همه باغ ها، مزرعه ها، و املاک خود را برای خویشاوندان، فقیران و حاجیان خانه خدا وقف کرد. ایشان برای فرزندان خود ارثی باقی نگذاشت؛ مگر چند خادم و چند صد درهم.(۱)

دو_ وقف نامه ها

دو_ وقف نامه ها

چندین وقف نامه از امیرالمؤمنین علی علیه السلام به یادگار مانده است. این وقف نامه ها به برخی احکام شرعی، نکته های عرفانی، اعتقادی و اخلاقی آراسته شده اند.

نام برخی موقوفه های امام علی علیه السلام که در کتاب های حدیثی آمده، به شرح زیر است:

اول _ اُذَیْنَه: نام یکی از وادی های قَبَلِیَّه در اطراف مدینه است که املاک و بردگان آنجا وقف و صدقه اند.(۲)

دوم _ البُغَیْبِغَه: چاهی در نزدیکی رشاء در اطراف مدینه که بر مسکینان و مسافرانی که خرجی راه ندارند و نیازمندان نزدیک، وقف شده است.

سوم _ البَیْضاء: صحرایی با چندین مزرعه و باغ که در حرَّهَ الرَّجلا واقع

است.ص:۶۲

۱- نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، صص ۶۰ و ۶۱، برگرفته از: شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۵، ص ۱۴۶.

۲- مقاله «موقوفات امیرالمؤمنین علیه السلام»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۸، ص ۸۰.

چهارم _ خانه ای در مدینه: این خانه، در محله بنی زُرَیق در شهر مدینه قرار دارد و امام آن را وقف کرد تا خاله هایش و فرزندان آنها در آن ساکن باشند وپس از آنها، برای مسلمانان نیازمند بماند.(۱)

پنجم _ خانه و زمینی در مصر: امام، آنها را برای فرزندانش وقف کرد.(۲)

ششم _ ذاتُ کُمات: مکانی با چهار چاه به نام های معید، قعین، رعوان، ذوات العشراء که در حَرَّةَ الرّجلا واقع است.(۳)

هفتم _ رعیه: صحرایی در نزدیکی فدک که دارای نخل ها و اندکی آب است که آبشارگونه از کوه ریزش می کند.(۴)

هشتم _ فَقیرَین: نام دو مکان در اطراف مدینه است که پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله آنها را به امیرالمؤمنین علی علیه السلام بخشیده بود. فقیرَین، به معنای چاه یا گودالی است که برای کاشتن نخل فراهم می شود. امروزه فقیرین زمین های حاصل خیز معروفی هستند که به زبان محلی «اَلْفُقَیر» نامیده می شوند. البته این عنوان در برخی از نسخه های موجود از وقف نامه امیرالمؤمنین، علی علیه السلام «فَقیرین» و در برخی دیگر «القصیره» آمده است.(۵)

ص:۶۳

۱- من لایحضره الفقیه، ج ۴، ص ۱۸۳؛ وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۰۴.
۲- نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، ص ۶۱ .
۳- مقاله «موقوفات امیرالمؤمنین علیه السلام»، مجله وقف، میراث جاودان، ش ۸، ص ۸۱.
۴- همان.
۵- همان؛ فروع کافی، ج ۷، ص ۴۹؛ وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۱۲؛ بحارالانوار، ج ۴۱، صص ۴۰ و ۴۱.

نهم _ القُصَیْبَه: زمین یا باغی که در نزدیکی فدک است.(۱)

دهم و یازدهم _ مزرعه های ابی نیزر و بغیبغه: امام علی علیه السلام آنها را بر فقیران مدینه و در راه ماندگان وقف کرد.(۲)

دوازدهم _ وادی القری: نام صحرای پهناوری میان مدینه و شام (سوریه) است که روستاهای بسیاری دارد. امام علی علیه السلامهمه دارایی و املاک خود در وادی القری را بر فرزندان حضرت زهرا علیهاالسلام وقف کرد. چشمه های موات و حسن نیز از جمله موقوفه های آن بزرگوار در وادی القری است.(۳)

سیزدهم _ یَنْبُع: دهی نزدیک کوه رضوی است که در هفت منزلی مدینه قرار دارد. این ده، دارای زمینی حاصل خیز و چشمه های پر آب و گواراست. برخی تاریخ نگاران، شمار چشمه های آنجا را صد و هفتاد چشمه نگاشته اند.

از عمار یاسر نقل شده است که پیامبر، زمینی را از ذی العشیره در یَنْبُع به امام علی علیه السلام بخشید و او در آنجا ملکی دیگر خرید و در مجموع چند چشمه در آنجا داشت که همه را وقف کرد. این مِلک، در وقف نامه امام آمده

۱- نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، ص ۶۱ ؛ سید احمد اشکوری، مقاله «موقوفات امیرالمؤمنین علیه السلام»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۸، ص ۸۱.

۲- نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، ص ۱۴۴ ؛ وقف از دیدگاه حقوق و قوانین، ص ۱۸.

۳- همان؛ فروع کافی، ج ۷، ص ۴۹؛ وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۱۲؛ بحارالانوار، ج ۴۱، صص ۴۰ و ۴۱.

است،

البته با قیـد «هر چه در اطراف آن است» و نیز «صـدقه بودن بردگانی که در آنجا مشـغول بودنـد؛ جز سه تن از آنان به نام های رباح و ابونیزر و جُبیر» که امام علی علیه السلام دستور آزادی آنان را صادر کرده بود.

برخی تاریخ نگاران، موقوفه های امیرالمؤمنین علی علیه السـلامرا در ینبع، صد چشمه آب دانسته اند که امام آنها را بر حاجیان خـانه خـدا وقـف کرده بود. برخی از چشـمه هـای ینبع عبـارت بودنـد از: عین البحیر، عین ابی نیزر، خیف اراک، خیف لیلی و خیف بسطاس که سه چشمه اخیر را بُغَیْبِغات می نامند.(۱)

از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود:

وقـتی رسـول خـدا صـلی الله علیـه و آله، زمین هـای «فی ء» را تقسـیم می کرد، زمینی هم به علی علیه السلامرسـید. وی در آن زمین، چشـمه ای حفر کرد که آب آن همانند گردن شتر به طرف آسـمان فواره می کرد. ازاین رو، آن چشـمه را «ینبع» نامید. در آن هنگـام، شخصـی خواست او را بشـارت دهـد که امـام فرمود: وارث را بشـارت بـده. این چشـمه، صـدقه ای قطعی برای حاجیـان خـانه خـدا و رهگـذران در راه خـداست؛ فروخته نمی شـود و هبه (هـدیه) داده نمی شـود و ارث برده نمی شود. پس هرکس آن را بفروشد یا هدیه دهد، لعنت خدا و ملایکه و همه مردم بر او باد و خدا هیچ عملی را از او قبول نکند.(۲)

همچنین چنـدین غلام، زمین، صـحرا و چاه های زیادی در راه مکه و کوفه و نیز مسـجد فتـح در مدینه، مسـجدی در مقابل قبر حمزه، مسجدی در میقات،

ص:۶۵

۱- فروع کافی، ج ۷، ص ۴۹؛ وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۱۲، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۸، ص ۸۱.
۲- وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۰۳ ؛ تهذیب الاحکام، ج ۹، ص ۱۴۸.

مسجدی در کوفه، مسجدی در بصره و مسجدی در آبادان(۱) از دیگر موقوفه های حضرت است.

ج) حضرت فاطمه زهرا علیهاالسلام

ج) حضرت فاطمه زهرا علیهاالسلام

حضرت فاطمه زهرا علیهاالسلام در وصیت نامه ای، باغ های هفت گانه ای را که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بر او وقف کرده بود، پس از خود به امیرالمؤمنین علی علیه السلامو سپس بر فرزندان خویش یکی پس از دیگری وقف کرد.

ابوبصیر از امام محمد باقر علیه السلام درباره اوقاف حضرت زهرا علیهاالسلام، حدیث زیر را نقل کرده است: ابوجعفر علیه السلام فرمود: «آیا وصیت فاطمه علیهاالسلام را برایت نگویم؟» گفتم: بلی [بفرمایید]. آن گاه امام بسته ای را درآورد و از داخل آن نوشته ای بیرون آورد و آن را خواند:

«بسم الله الرحمن الرحیم»

این چیزی است که فاطمه دختر محمد صلی الله علیه و آله به آن وصیت کرد. او وصیت کرد که باغ های هفت گانه اش: عوام، دلال، بُرقه، میثب، حُسنی، صافیه و مَشْرَبه ام ابراهیم به علی بن ابی طالب برسد و پس از درگذشت او، به حسن و پس از او به حسین و پس از او به بزرگ ترین فرزندم برسد. بر این وصیت نامه، خدا و مقداد بن اسود و زبیر بن عوام گواه شدند و علی بن ابی طالب آن را نوشت.(۲)

از امام صادق علیه السلام نیز روایت شده که فرمود: «فاطمه، صدقه اش را برای بنی هاشم و بنی المطلب قرار داد.»(۳) بنابراین، حضرت فاطمه زهرا علیهاالسلام نیز

۱- بحارالانوار، ج ۴۱، صص ۳۲، ۴۰ و ۴۱؛ تهذیب الاحکام، ج ۹، صص ۱۴۶ و ۱۴۷.
۲- من لایحضره الفقیه، ج ۴، ص ۱۸۰، ح ۱۳؛ فروع کافی، ج ۷، ص ۴۸، ح۵؛ تهذیب الاحکام، ج ۹، ص ۱۴۴، ح ۵۰ .
۳- فروع کافی: ج ۷، ص ۴۸، ح ۴ ؛ وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۲۹۴، ح ۸ .

موقوفه هایی برای خویشاوندان خویش به یادگار نهاده است تا آنان از نظر اقتصادی تأمین باشند.

د) دیگر امامان علیهم السلام

د) دیگر امامان علیهم السلام

امامان معصوم علیهم السلام به تناسب شرایط و موقعیتشان، صدقه ها و موقوفه هایی داشته اند که برخی از آنها در تاریخ ثبت شده است. امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام، باغ های خود را که اکنون در نخاوله ــ محله شیعه نشین مدینه ــ به نام های باغ صبا و باغ مرجان معروفند، وقف کرده اند. البته برخی تاریخ نویسان، این باغ ها را از موقوفه های امام سجاد علیه السلامبرشمرده اند.(۱)

امام حسین علیه السلام، نواحی قبر شریف خود را از اهل نینوا و غاضریه به شصت هزار درهم خرید و آنها را بر اهالی آنجا وقف کرد.(۲) آن بزرگوار، زمین، خانه و چیزهای دیگری نیز وقف کرده است.(۳) همچنین امام محمدباقر علیه السلامو امام صادق علیه السلام موقوفه هایی در مدینه داشته اند.(۴)

از امام کاظم علیه السلام نیز وقف نامه ای به یادگار مانده است که نشان دهنده ویژگی های موقوفه اوست. این موقوفه، زمینی بزرگ با نخل ها، قنات ها، جوی های آب و مرغزارها بوده است. امام، انگیزه خویش را از وقف زمینش،

۱- تاریخچه وقف در اسلام، ص ۵ ؛ نگاهی به وقف و آثار اقتصادی ــ اجتماعی آن، صص ۵۹ ــ ۶۵ ؛ سید مهدی بزرگی، مقاله «راه های ترویج فرهنگ وقف»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳۰، ص ۱۰۹.

۲- «وقف نامه آیت الله جوادی آملی»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۱۴، ص ۷.

۳- نگاهی به وقف و آثار اقتصادی ــ اجتماعی آن، ص ۶۵ ؛ مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۵۱۱.

۴- مقاله «راه های ترویج فرهنگ وقف»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳۰، ص ۱۰۹؛ وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۲۹۴ ؛ بحارالانوار، ج ۴۸، ص ۲۸۱.

خشنودی خداوند متعال وسعادت در سرای آخرت یاد کرده است.(۱)

به هر حال، امامان معصوم علیهم السلام با گفتار و رفتارشان بر ارزش و اعتبار وقف افزوده و همواره سنت نیک وقف کردن را ستوده اند.

۲. آشنایی با برخی واقفان بزرگ ایران

اشاره

۲. آشنایی با برخی واقفان بزرگ ایران

هنگام سیر و سیاحت یا زیارت در شهرهای ایران اسلامی، به ساختمان های مذهبی یا عمومی با تابلوها یا کتیبه های بزرگ و کوچک برخورد می کنیم. برخی از این کتیبه های فیروزه ای رنگ زیبا و قدیمی، کوله باری از سنت های نیکو و فرهنگ نسل های پیشین را بر دوش می کشند. اکنون می کوشیم برخی واقفان بزرگ ایران را معرفی کنیم.

الف) خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی

الف) خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی

خواجه رشیدالدین فضل اللّه همدانی (۶۴۸ ــ ۷۱۸ ه .ق) دانشمند، طبیب، تاریخ نگار و سیاست مدار مسلمان، پسر ابوالخیر همدانی بود که در سال ۶۴۸ ه .ق، در خانواده ای ثروتمند و بانفوذ در همدان زاده شد. وی نخست به عنوان طبیب به دربار آباقاخان ایلخان پیوست و در سال ۶۹۷ ه .ق، به مقام وزیری غازان خان رسید. او به مدت ۲۱ سال مقام وزیری غازان خان و بعد سلطان محمد خدابنده، برادر و جانشین غازان خان و سپس ابوسعید بهادر، پسر و جانشین

۱- من لایحضره الفقیه، ج ۴، صص ۱۸۴ و ۱۸۵، ح ۲۸؛ فروع کافی، ج ۷، صص ۵۳ و ۵۴، ح ۸؛ وسائل الشیعه، ج ۱۳، صص ۳۱۴ و ۳۱۵، ح ۵؛ تهذیب الاحکام، ج ۹، ص ۱۴۹، ح ۵۷؛ بحارالانوار، ج ۴۸، ص ۲۸۱، ح ۲.

محمد خدابنده را برعهده داشت. سرانجام سلطان ابوسعید با اثرپذیری از توطئه دشمنان، دستور داد خواجه رشیدالدین را در سال ۷۱۸ ه .ق، در هفتاد سالگی به همراه پسر شانزده ساله اش، ابراهیم به قتل برسانند.

با قتل خواجه رشیدالدین، دارایی های او حتی بزرگ ترین موقوفه اش، ربع رشیدی در تبریز تاراج شد و حکومت، املاک وی و فرزندانش را مصادره کرد. خواجه رشیدالدین دارای آثار و نوشته های بسیار و موقوفه های فراوان بوده است.(۱)

برخی موقوفه های خواجه رشید الدین عبارتند از:

یک ــ ربع رشیدی: خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی از زمان سلطنت غازان خان تا پایان عمر، در دامنه کوه سرخاب تبریز، سلسله بناهای زیبایی ساخته و آنها را وقف کرده بود. این موقوفه، به «ربع رشیدی» مشهور شده بود. مجتمع بزرگ ربع رشیدی به شکل شهرستانی فرهنگی ــ آموزشی نمود یافته بود. مسجدها، مدرسه های گوناگون، کتاب خانه ها، دانشکده های پزشکی، بیمارستان ها، داروخانه ها، خانه های مسکونی، کارخانه های کاغذسازی، پارچه بافی و دارالضرب، محله های صالحیه، باغ ها، بازارها، کاروان سراها، حمام ها، مکان های رفاهی، فرهنگی و

۱- نک: مقدمه ای بر فرهنگ وقف، ص ۶۷؛ مصطفی مؤمنی، مقاله «جغرافیای جهان بینی وقف نامه ربع رشیدی»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳، صص ۳۶ و ۳۷؛ سید حسین امیدیانی، مقاله «ربع رشیدی»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۲۷، صص ۵۰ ــ ۶۲.

اقتصادی، قنات ها، خیابان ها، کوچه ها، حصارها، برج و باروها و دروازه های متعدد جزو این موقوفه بزرگ بود.

این شهرستان فرهنگی، مجموعه ای از کارکردهای دینی، آموزشی، فرهنگی، طبی، مسکونی، کشاورزی، ارتباطی، اقتصادی، امنیتی و استحفاظی، دفاعی و رفاهی سنت وقف را با عنوان «ابواب البر رشیدی» به نمایش گذاشته بود.

نکته مهم این است که اساس این موقوفه بزرگ بر محور آموزش علوم گوناگون می چرخید. گویا انگیزه دنیوی خواجه رشیدالدین، همان دانش دوستی و علاقه وی به علم و عالمان بوده است.

متأسفانه پس از قتل خواجه رشیدالدین، همه آن گنجینه های ارزشمند، دستخوش جهل و خشونت شد و مجتمع ربع رشیدی به غارت رفت و بقایای آن به آتش کشیده شد. اکنون ویرانه های ربع رشیدی در انتهای محله ششکان تبریز که به محله باغمیشه ولیان کوه (بیلان کوه) می رسد، در سمت چپ دامنه کوه سرخاب قرار دارد.(۱)

نسخه اصلی وقف نامه ربع رشیدی که با خط خواجه رشید الدین فضل اللّه همدانی نوشته شده و از وقف نامه های مهم قرن هفتم ایران است، اکنون در کتاب خانه ملی تبریز نگه داری می شود.(۲) این وقف نامه به کوشش

ص:۷۰

۱- نک: مصطفی مؤمنی، مقاله «شهرستان رشیدی»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۴، صص ۵۲ _ ۵۷؛ مقاله «ربع رشیدی»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۲۷، صص ۵۰ _ ۶۶؛ وقف در فقه اسلامی، ص ۴۲۶؛ مقدمه ای بر فرهنگ وقف، ص ۶۷؛ نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، ص ۱۵۲.
۲- مقاله «ربع رشیدی»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۲۷، ص ۵۵.

مجتبی مینوی و ایرج افشار و سرمایه انجمن آثار ملی در سال ۱۳۵۶ ه .ش، در تهران چاپ شده است.(۱)

دو ــ ۵۶۴ موقوفه در یزد و اطراف آن؛

سه ــ ۳۲۹ موقوفه در تبریز و نواحی آن؛(۲)

چهار ــ دیگر موقوفه ها: خواجه رشیدالدین فضل اللّه همدانی در شهرهای آذربایجان، اصفهان، شیراز، مراغه، موصل و در روستاهای رشید آباد و فتح آباد و... نیز موقوفه هایی داشته است.(۳)

ب) حاج شفیع ابریشمی زنجانی

ب) حاج شفیع ابریشمی زنجانی

حاج شفیع ابریشمی زنجانی در سال ۱۳۲۸ ه .ق، ده عدد از روستاهای مِلکی خود در زنجان را وقف کرد. وی در وقف نامه اش، محل مصرف درآمد آن روستاها را پس از آبادانی آنها، چنین تعیین کرده است:

یک ــ افزون بر قنات های موجود در شهر زنجان، یک رشته قنات برای مصرف شهر بسازند که آب آن لوله کشی و تقسیم شود.

دو ــ در هر نقطه ای از شهر زنجان که صلاح بدانند، بیمارستانی به گنجایش ده تخت خواب با همه هزینه های پزشکی تأسیس کنند.

سه ــ در ده های وقفی، دبستانی احداث کنند تا کودکان به تحصیل درس های ابتدایی و قرآن کریم مشغول شوند.

۱- مقدمه ای بر فرهنگ وقف، ص ۶۷.

۲- وقف در فقه اسلامی، ص ۴۳۶.

۳- همان؛ «ربع رشیدی»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۲۷، صص ۵۰ - ۶۶.

چهار _ ساختمان نیمه تمام حمام روستای زرزر را تکمیل کنند.

پنج _ بر روی رودخانه ده دولجین که معبر عمومی است، پلی بسازند.

شش _ همه ساله در ایام رمضان و محرم در همه ده های وقفی او اطعام کنند.

هفت _ هر سال در ایام عید نوروز، پنجاه دست لباس دخترانه و پنجاه دست لباس پسرانه به افراد یتیم و بی بضاعت هدیه کنند. همچنین به صد خانوار [مستحق و آبرومند] مبلغی نقدی بپردازند.(۱)

ج) حاج محمد تقی اتفاق تهرانی

ج) حاج محمد تقی اتفاق تهرانی

حاج محمد تقی اتفاق، فرزند حاج کریم در سال ۱۳۲۵ ه .ق، در تهران زاده شد. وی از هشت سالگی به بازار رفت، ولی به دلیل گرایش درونی به علم و علمای دین، از درس و مدرسه نیز غافل نماند و برخی کتاب های حوزوی را نزد استادان آموخت. او در طول عمر بابرکت خود که نزدیک به یک قرن بود، دوستی نزدیک و پیوسته ای با عالمان مشهور داشت. به دلیل همین کشش درونی، سرمایه زندگانی خویش را جز در راه خیر و صلاح خرج نکرد.

از مهم ترین آثار خیریه وی، بنای مدرسه ای در نجف اشرف به نام «جامعه النجف» _ از مدرسه های حوزوی این شهر _ است. این مدرسه، ساختمانی چهار طبقه است که سیزده هزار متر زیربنا دارد. زمین آن در اطراف نجف بود

۱- نک: تاریخچه وقف، صص ۹ و ۱۰؛ وقف در ایران، ص ۵۵.

و از مرکز شهر فاصله داشت. به دلیل دوری این مدرسه از مرکز شهر و کمی امکانات، ساخت آن، به سختی پیش رفت، به گونه ای که اگر اراده وافی و توفیق پروردگار و پشتیبانی عالمان بزرگ نجف نبود، آن مکان به چنین سرانجام نیکویی نمی رسید.

خود واقف گفته است: «در میان کار، عده ای قصد سنگ اندازی و دل سرد کردن مرا داشتند، اما علمای اعلام و روحانیون طراز اول نجف با نوشتن نامه و فرستادن پیغام، من را در این امر قوت قلب بخشیدند.» وی دست خط برخی از این بزرگان از جمله آیت الله سیدمحسن حکیم، آیت الله شاهرودی، آیت الله خویی، آیت الله صدر بادکوبه ای، آیت الله محمد باقر زنجانی، آیت الله عبدالکریم زنجانی، آیت الله محمد جواد طباطبایی و آیت الله علی موسوی حلی رحمه اللهرا نزد خود به یادگار نگه داشته بود.

از دیگر خدمات حاج محمد تقی اتفاق تهرانی، سفارش ساخت دَرِ طلای حرم مطهر حضرت علی علیه السلام است. صنعتگران و هنرمندان اصفهان به مدت دو سال با ذوق و هنر مثال زدنی کوشیدند تا این دُرِّ گران بهای معنوی، با آبرومندی و عزت بر ورودی مرقد مبارک امیرالمؤمنین، امام علی علیه السلام قامت آراید. همچنین دَرِ طلای حرم مطهر سالار شهیدان، امام حسین علیه السلام با همت و هزینه آن واقف بزرگ ساخته و نصب شده است.

بنای بیمارستان جاوید در تهران، مسجد امام زاده زید در بازار تهران، همچنین کمک های مادی و معنوی بسیار به برخی بیمارستان های ایران و دستگیری از گرفتاران و درماندگان، از دیگر کارهای نیک اوست.

ص:۷۳

حاج محمد تقی اتفاق تهرانی به دلیل علاقه ای که به کتاب های حدیثی داشت، اوقات فراغت خود را به جمع آوری آیات، دعاها و احادیثی در موضوع های مختلف می گذراند. وی از این رهگذر، چندین مجموعه حدیث و دعا فراهم آورد که کتاب ارزشمند جواهر الکلمات و نیز کتاب کوچک طریق الجنان از آن جمله است. کتاب دیگر او حقیقه الایمان و فضیله الانسان است که ۴۵۰ حدیث از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السلام را دربر دارد.(۱)

د) سردار فیروزکوهی

د) سردار فیروزکوهی

میرزا سید کریم خان فیروزکوهی فرزند امیر محمد حسین خان ثانی (سردار بزرگ محمد شاه و فاتح هرات) از مردان عصر ناصری است. وی آموزش های نظامی خود را در مدرسه سِن سیر فرانسه گذراند و پس از بازگشت، ناصرالدین شاه، وزارت قورخانه را به وی واگذار کرد.

سامان بخشی مدرسه ناصری که بعدها به دبیرستان نظام معروف شد، از کارهای نیک او در این دوران است. او در این مقام، افزون بر تدریس، به ترجمه و نگارش کتاب های بسیاری در زمینه قوانین نظام بلژیک، اتریش و فرانسه به نام قوانین عسکریه در فنون مختلف پیاده نظام و توپ خانه پرداخت و بارها با دریافت نشان علمی از برخی کشورهای اروپایی، از او تجلیل شد.

در هجدهم ذی حجه سال ۱۳۱۶ ه .ق، سردار فیروزکوهی، مدرسه ای فنی و حرفه ای برای افراد بی سرپرست و کم توان به نام مدرسه خیریه ایتام بنا کرد.

ص:۷۳

۱- نک: مقاله «آشنایی با واقفان بزرگ»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۹، صص ۱، ۵۵ _ ۵۹.

این مدرسه، پنجمین مدرسه ای بود که به روش جدید در ایران ساخته شد. واقف، امور مالی مدرسه را از وقف بهترین املاک و مستغلات خویش در تهران، شمیران، دماوند و مازندران تأمین کرد.

پس از تأسیس این مدرسه، مظفرالدین شاه قاجار از آن بازدید کرد و رضایت خود را با اهدای معدن زغال سنگ گاجره، برای تأمین سوخت مدرسه نشان داد که آن هم در ردیف املاک موقوفه در آمد. این مدرسه در خیابان شیخ هادی تهران واقع بود و بیش از پنج هزار متر مربع مساحت داشت و دارای ساختمان های متعدد از جمله آشپزخانه، آبدارخانه، خوابگاه اطفال و پرستاران و زمین ورزش همراه با وسایل ورزشی و نیز کارگاه صنعتی برای آموزش حرفه های مختلف از جمله نجاری، بافندگی و آهنگری بود.

روش اداره این موقوفه، نشان دوراندیشی و درست اندیشی سردار بود؛ زیرا به جای کمک مالی پیوسته به کودکان بی سرپرست، به آنها فن و دانش می آموخت تا بعدها خودشان در جامعه، افراد مفیدی باشند. شاگردان این مدرسه در کنار آموزش دانش های نظری، به فراگیری صنایع فنی نیز می پرداختند و علم و صنعت را با هم فرامی گرفتند. در این مدرسه نزدیک به شصت نفر از کودکان یتیم و تهی دست، به طور شبانه روزی نگه داری می شدند و از هر جهت، از جمله خوراک، پوشاک و شهریه از آنها پذیرایی می شد. بسیاری از دانش آموختگان این مدرسه، بعدها جزو دانشمندان و ادیبان بزرگ ایران شدند. برابر وقف نامه، کودکان بدون پدر و مادر یا بدون یکی از والدین و نیازمند، در این مدرسه پذیرفته می شدند.

ص:۷۴

وقف نامه سـردار فیروزکوهی با مُهر و امضای مجتهدان بزرگی از جمله شـیخ فضل الله نوری، میرزا حسن آشتیانی، شیخ هادی مجتهد و سـید عبدالله موسوی بهبهانی رحمه الله تأیید شده است. اکنون بنیاد موقوفه های سـردار فیروزکوهی با بنایی جدید در دو سوی خیابان ولی عصـر تهران قرار دارد. البته کتاب خانه کوچکی نیز در نزدیکی خیابان شـیخ هادی قرار دارد که جزو این موقوفه هاست و در واقع، آرامگاه سردار فیروزکوهی و برادرزاده اوست.

آموزشـگاه فنی و حرفه ای دیگری نیز در خیابان ولی عصـر قرار دارد که بخش دیگری از این موقوفه ها به شـمار می آید. این آموزشـگاه با مدیریت چهار متولی، بر اساس نیازهای جامعه و اسـتقبال جوانان، به آموزش رشـته های فنی، رایانه، نقشه کشـی صنعتی و ساختمـانی و رشـته اتومکانیـک می پردازد. این آموزشـگاه که بـا نظـارت وزارت کار اداره می شود، سالانه در چند دوره تخصصی کوتاه مدت به داوطلبان آموزش می دهد.

بـا تجدیـد بنـای ساختمـان هـا و املاک موقوفه و با ایجاد بخش های تجاری در طبقه های همکف آن، درآمـد موقوفه افزایش یـافته است و هزینه دانش آموزان به صورت رایگـان تـأمین می شود. همچنین کارگـاه هـایی بزرگ و به روز در این بنـا ایجاد شـده است که همه این کارگاه ها با حضور اسـتادانی از وزارت کار و پرداخت حق التـدریس آنان از محل درآمـد موقوفه ها، همیشه پویا هستند.(۱)

ه) سردار امام قلی خان و پدرش، الله وردی خان

ه) سردار امام قلی خان و پدرش، الله وردی خان

۱- مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۱۱ و ۱۲، صص ۱۲۰_ ۱۲۵ .

امام قلی خان، این سپهدار نام آور عهد صفوی که هزاران جنگجوی دلاور زیر فرمان داشت، پیش از آنکه یک فرمانده جنگی باشد، انسانی با مروت و وارسته بود. فرهنگ باوری، دین مداری و هنردوستی اش، از وی سرداری ممتاز ساخته بود و این همه را از پدری به ارث داشت که جزو نیکان روزگارش بود.

سی و سه پل اصفهان (پل الله وردی خان)، قیصریه لار، مدرسه خان شیراز، رواق و گنبد الله وردی خان در حرم مطهر امام رضا علیه السلاماز جمله خلاقیت های فرهنگی و هنری اوست. صدها کاروان سرا، پل و مدرسه دیگر نیز نتیجه ذوق و اهتمام تحسین برانگیز این دو بزرگوار است.

مهم ترین جنبه شخصیتی امام قلی خان را باید باورهای مذهبی و اندیشه فرهنگی وی دانست. او در سال ۱۰۲۴ ه .ق، مدرسه خان را تکمیل کرد و در مدت بیست سال، لحظه ای از تلاش برای گسترش دانش دست برنداشت. او با درک صحیح از سنت حسنه وقف و کاربرد آن، نام خود را به عنوان یکی از واقفان موفق تاریخ ایران به یادگار گذاشت.

امام قلی خان پس از تکمیل مدرسه خان شیراز، به فراهم آوردن امکانات مورد نیاز برای تربیت و آموزش جوانان و تأمین زندگی آنان و استادان مدرسه پرداخت. ایجاد کتاب خانه ای غنی در کنار مدرسه خان و حتی فرستادن خوش نویس به کشور هند برای رونویسی (استنساخ) از کتاب های نایاب کتاب خانه های آنجا، از دیگر تلاش های او در این راستا بود. او بهترین املاک، آبادی ها و رقبات خود را به مدرسه خان، برای فراگیری علوم و

معیشت طلاب و دانشمندان وقف کرد.

ایجاد و تعمیر بناهای مذهبی، فرهنگی و اجتماعی، تعمیر مسجد جامع عتیق شیراز، ساخت مسجد شاه در شیراز، ایجاد بقعه های مذهبی هفده تنان و ناصربن علی در شهر گلپایگان (۱۰۳۲ ه .ق) ایجاد دارالشفایی در شیراز، ساخت بنای امام زاده سید نورالدین در سپیدان فارس و وقف موقوفه هایی بر آن، ساخت کاروان سراها، راه ها، پل ها، قیصریه و بازار در شیراز و قیصریه و مسجد جامع لار از دیگر کارهای ارزنده امام قلی خان است. این خدمات ماندگار، از او شخصیتی ممتاز در عرصه های فرهنگی و اجتماعی ساخت.

با شهادت امام قلی خان در سال ۱۰۴۲ ه .ق، غاصبان و زورمداران، این موقوفه ها را به یغما بردند. اکنون جز مدرسه خان، حتی یک نمونه از موقوفه های فراوان این مدرسه در تصرف اداره اوقاف نیست و تلاش متولیان موقوفه ها تاکنون نتیجه ای نداشته است.

امام قلی خان که پیش از مقام سپهسالاری نیز ثروت فراوانی داشت، پس از رسیدن به آن مقام، ثروتش را در راه آبادانی مناطق مختلف حکومت خویش به ویژه فارس، نشر دانش، ایجاد صنایع و تشویق دانشمندان، خوش نویسان، شاعران، معماران و صنعتگران صرف کرد. وقف بهترین املاک، آبادی ها و رقبات او در حمایت از عالمان و طالبان علم، پرداخت هزینه زندگی استادان و گسترش علوم دینی، حفظ بنای مدرسه خان و توجه به ساکنان و عالمان مقیم مشاهد مشرّفه را می توان از ارزشمندترین کارهای

ص:۷۷

نیک او برشمرد.(۱)

و) حاج محمد نمازی

و) حاج محمد نمازی

لوله کشی و تصفیه آب شهر شیراز و مجموعه بهداشتی، درمانی و آموزشی بیمارستان نمازی در شیراز، از موقوفه های حاج محمد نمازی به شمار می روند.

حاج محمد نمازی فرزند حاج محمد حسن نمازی ـ تاجر شیرازی ـ در سال ۱۲۷۵ زاده شد. دوران کودکی را در هند و چین گذراند و سال های جوانی را در شیراز و تهران سپری کرد. در سال ۱۳۰۳، به قصد سیاحت به امریکا رفت و مدتی طولانی در آنجا اقامت گزید. پس از موفقیت در فعالیت های اقتصادی در سال ۱۳۲۳، به ایران بازگشت و بنا به عهدی که با خود کرده بود، بخشی از درآمدش را صرف امور خیریه کرد.

نیت اولیه وی ایجاد مجتمع بهداشتی و درمانی بود، ولی با دیدن وضعیت نامناسب آب آشامیدنی شیراز، تصمیم گرفت افزون بر ساخت مجتمع بهداشتی و درمانی، برای تأمین آب آشامیدنی بهداشتی شهر، سیستم مناسب لوله کشی ایجاد کند.

حاج محمد نمازی با موافقت و همکاری شهرداری شیراز به لوله کشی آب بهداشتی و تصفیه شده در شیراز پرداخت. پس از فراز و نشیب های بسیار و دشواری های فراوان، لوله کشی آب شهر شیراز در سال ۱۳۳۱ به بهره برداری رسید و دوازده هزار خانه در آن زمان، از آن بهره مند شدند. آن گاه

۱- همان، ش ۱۴، صص ۲۵ ـ ۳۹.

وی لوله کشی و دستگاه آب شیراز را وقف کرد.

حاج محمد نمازی هم زمان با طرح آب رسانی، با خریداری یکی از باصفاترین باغ های شیراز به نام باغ کفشگر، محل مناسبی برای مرکز بهداشتی در نظر گرفت. این بیمارستان با پانزده هکتار مساحت عرصه و ۷۵۰۰۰ متر مربع مساحت ساختمانی (زیربنا _ اعیان) در سال ۱۳۳۲ برای عرضه خدماتی همچون کمک های اورژانسی، داخلی و قلب، اطفال و نوزادان، جراحی عمومی، جراحی مغز و اعصاب، جراحی استخوان و... وقف شد و در روز هفتم خرداد ۱۳۳۴ آغاز به کار کرد. این مجموعه، ۴۱۴ اتاق بیمارستان، ۲۵۰ تخت خواب و ۲۴ واحد مسکونی داشت.

بیمارستان نمازی در سال ۱۳۵۰ نیاز به توسعه پیدا کرد. ازاین رو، حاج محمد نمازی قصد داشت ساختمان قدیم را توسعه دهد، ولی پس از انجام کارهای مقدماتی و شروع به کار، در سال ۱۳۵۱ از دنیا رفت. ادامه کار ساختمانی پروژه را دانشگاه شیراز پی گیری و هزینه لازم را سازمان برنامه و بودجه تأمین کرد.(۱)

ز) حسین علی البرز

ز) حسین علی البرز

آقای حسین علی البرز، واقف «بنیاد فرهنگی البرز» است. وی در ۲۷ اسفند ۱۳۴۲، این بنیاد را تأسیس کرد. هدف این بنیاد خیریه، نشر فرهنگ اسلامی از طریق اعطای وام و کمک هزینه دانشجویی و اهدای جوایز به دانش پژوهان

۱- نادر ریاحی، مقاله «موقوفه محمد نمازی در شیراز»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۲۷، صص ۸۲_۹۱؛ وقف در ایران، ص ۵۵.

ممتاز است.

در فروردین ۱۳۵۸، آقای حسین علی البرز در نامه ای از کانادا به محضر رهبر انقلاب اسلامی ایران، امام خمینی رحمه الله، از ایشان خواست تولیت موقوفه های بنیاد فرهنگی البرز را بپذیرد. بنا بر دستور امام خمینی رحمه الله در ذیل این نامه به سازمان اوقاف و امور خیریه، از فعالیت های بنیاد از آغاز تأسیس، اهداف و احراز عمل به نیت واقف، گزارشی تهیه و تقدیم شد. از سال ۱۳۵۹، بنیاد فرهنگی البرز، فعالیت های خود را زیر نظر هیئت امنای منتخب سازمان اوقاف و امورخیریه ادامه داد.

این بنیاد پیش از انقلاب، چهار باب ساختمان داشت که دو باب آن نیمه ویران و بدون استفاده بود. سازمان اوقاف با همکاری هیئت امنای بنیاد، از سال ۱۳۶۰، بازسازی موقوفه های بنیاد را آغاز کرد و همین امر، اعتماد واقف را در رسیدگی به موقوفه ها و اجرای برنامه های مطرح شده در وقف نامه جلب کرد. ایشان در نامه ای به هیئت امنای بنیاد با یادآوری انگیزه و هدف خویش، یک دستگاه ساختمان را که مِلک شخصی او بود و زمینی به مساحت ۸۰۰ متر مربع در خیابان فلسطین شمالی تهران داشت، به بنیاد فرهنگی البرز افزود. این ساختمان پس از بازسازی، دارای شش دستگاه آپارتمان، شش باب مغازه و چهار طبقه زیرزمین شد.

هم اکنون بنیاد فرهنگی البرز، دوازده رقبه وقفی در قالب یک دفتر مرکزی، چهار مجتمع تجاری، یک ساختمان مسکونی ــ تجاری، یک دبستان، چهار مدرسه راهنمایی، یک مجتمع آموزشی شامل دبستان، مدرسه راهنمایی،

دبیرستان، آزمایشگاه و خوابگاه در شهرهای تهران، اهواز، خمین، آشتیان و کهک دارد.

این بنیاد بر اساس هدف های یاد شده در وقف نامه همواره خدماتی فرهنگی انجام داده است که برخی از آنها عبارتند از:

یک _ اهدای قرآن مجید و کتاب های مختلف مذهبی و علمی و محصولات فرهنگی به نهادها، مسجدها، مدرسه ها، دانشگاه ها و مراکز آموزشی؛

دو _ اهدای کتاب به کتاب خانه «بنیاد دایره المعارف بزرگ اسلامی»؛

سه _ خرید پانصد دوره کتاب تفسیر المیزان فی تفسیر القرآن و اهدای آن به کتاب خانه های عمومی داخل کشور؛

چهار _ اعطای جوایز به برندگان مسابقه های علمی در سالگرد شهادت استاد مرتضی مطهری رحمه الله از طریق «مدرسه عالی شهید مطهری رحمه الله»؛

پنج _ اعطای سالانه جوایزی به دانش آموزان و دانشجویان ممتازی که مراکز آموزشی کشور معرفی می کنند؛

شش _ پرداخت وام تحصیلی به دانشجویان از محل درآمدهای حاصل از واحدهای تجاری بنیاد؛

هفت _ چاپ تعداد بیست هزار جلد از کتاب معاد نوشته حجت الاسلام محسن قرائتی با جلد زرکوب و پرداخت پنجاه درصد هزینه چاپ به سود خریداران، تا کتاب به بهای نصف قیمت در دسترس علاقه مندان قرار گیرد؛

هشت _ چاپ تعداد دو هزار جلد از کتاب ارث از نظر اسلام، نوشته آیت

اللّه محمد باقر آشتیانی رحمه الله؛

نه _ کمک به انتشار مجله «آینده سازان»، ارگان اتحادیه انجمن های اسلامی دانش آموزان و مجله «پیوند»، ارگان انجمن اولیا و مربیان وزارت آموزش و پرورش؛

ده _ کمک به مدرسه ها و نیز «مرکز تربیت معلم شهید چمران»؛

یازده _ پرداخت وام به نهادها برای کمک به انتشار آثار علمی، فرهنگی و مذهبی؛

دوازده _ پرداخت وام به مؤلفان کتاب، دانشجویان و فرهنگیان از طریق «انجمن اسلامی معلمان»؛

سیزده _ پرداخت وام به «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان» برای انتشار کتاب حماسه ایمان؛

چهارده _ پرداخت بورس تحصیلی و جایزه به دانش آموزان برنده در مسابقه های ریاضی و ادبیات فارسی سراسر کشور که از سوی «دفتر تحقیقات و برنامه ریزی وزارت آموزش و پرورش» معرفی می شوند.(۱)

ح) گوهرشاد خانم

ح) گوهرشاد خانم

مهد علیا، گوهرشاد خانم از جمله زنان پرافتخار شیعی و بانوان ثروتمند و نامدار عصر تیموری است. او بسیار صله رحم و اطعام می کرد و صدقه ها و خیرات بسیار می داد. وی که در حُسن تدبیر، سیاست و حیا مقامی والا

۱- نک: مقاله «آشنایی با واقفان بزرگ بنیاد فرهنگی البرز» مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۲، ص ۵۴ _ ۵۶؛ سید ناصر هاشم زاده، مقاله «بنیاد فرهنگی البرز» مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۲۷، صص ۷۷ _ ۸۱.

داشت، در کمال اخلاص، مسجدی را در جوار بارگاه رضوی علیه السلام بنا نهاد تا از جمله باقیات صالحات وی باشد.

موقوفه های گوهرشاد خانم به قرار زیر است:

یک _ مسجد جامع گوهرشاد در هرات؛

دو _ مدرسه گوهرشاد در هرات؛

سه _ مسجد جامع گوهرشاد در جوار بارگاه رضوی علیه السلام که یکی از بناهای مهم دوران شاهرخ است.

گوهرشاد در سال ۸۱۲ ه .ق، ساخت این مسجد را آغاز کرد و در سال ۸۲۱ ه .ق، به پایان رساند. این مسجد در زمینی به مساحت تقریبی ۸۷۹۸ متر مربع ساخته شده است که ۶۰۴۸ متر مربع آن زیربنا و ۲۷۵۰ متر مربع آن، مساحت صحن مسجد است. مسجد گوهرشاد یک گنبد، دو گلدسته، هفت شبستان و چهار ایوان دارد که ایوان طرف قبله مسجد به ایوان مقصوره و بزرگ ترین ایوان این مسجد معروف است.

ساختمان مسجد گوهرشاد زیر نظر استاد قوام الدین شیرازی ساخته شده است. گوهرشاد پس از پایان یافتن بنای این مسجد، املاک و رقباتی را در نیمه رجب سال ۸۲۹ ه .ق، وقف آنجا کرد. مسجد گوهرشاد پس از گذشت قرن ها به لحاظ زیبایی، بزرگی، پاکیزگی و همسایگی با حرم مطهر امام رضا علیه السلامهمچنان بر تارک بناهای مذهبی _ تاریخی ایران می درخشد.(۱)

ص:۸۳

۱- موقوفه گوهرشاد در ناحیه ۲، اداره اوقاف و امور خیریه مشهد مقدس به کلاسه ۱ - گ پرونده دارد. نک: سیمای وقف در خراسان، صص ۱_۹؛ تاریخچه وقف در اسلام، صص ۱۹_۲۱؛ محمود یزدی مطلق، «مسجد گوهرشاد مشهد و موقوفات آن»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳۵ و ۳۶، صص ۱۸۵ _ ۱۹۰.

ط) عبدالله رضوی

ط) عبدالله رضوی

آقای عبدالله رضوی در سال ۱۳۴۳، برابر وقف نامه رسمی، تمامی شش دانگ مزرعه سوران و دو رشته قنات دایر و یک رشته قنات بایر و ثلث از جویبار رودخانه شاندیز و املاک دیگری را برابر اساس نامه، برای استفاده عمومی وقف کرد.

موقوفه مرحوم عبدالله رضوی را می توان یکی از بزرگ ترین و پربارترین موقوفه های مشهد مقدس برشمرد. این موقوفه، شامل زمین های پهناوری در چندین نقطه شهر مشهد مانند زمین های سوران، بژمهن و حسین آباد کرمانی ها و همچنین مسافرخانه ها و مغازه ها، در داخل شهر مشهد و حتی دارای رقباتی در دیگر شهرهای ایران است. موارد مصرف این موقوفه، بسیار چشم گیر است.

آقای عبدالله رضوی در وقف نامه خود، بر تأسیس پرورشگاه و درمانگاهی مجهز در مزرعه سوران و مداوای بیماران، برپایی عزاداری برای سید و سالار شهیدان، امام حسین علیه السلام در عاشورای هر سال در آنجا و اطعام اهالی و مستضعفان در آن روز و ساختن یک مجموعه آموزشی برای کودکان یتیم از محل درآمدهای موقوفه های خویش، تأکید کرده است.

اداره کل اوقاف و امور خیریه استان خراسان در سال های گذشته به منظور احیای موقوفه آقای عبدالله رضوی، گام های مؤثری برداشت. این اداره کل، پس از بررسی های مختلف و فراهم آوردن امکانات اولیه به منظور احداث

این مجموعه، به ویژه مجموعه آموزشی یتیمان و پس از تصویب طرح نهایی، از خرداد ماه ۱۳۷۱، عملیات اجرایی این مجموعه را برابر نظر واقف، در محل باغ آرامگاه واقف و در محدوده جنوب شرقی زمین های موقوفه سوران، در کنار جاده مشهد ـ شاندیز که باغی بسیار گسترده است، آغاز کرد. این مجتمع فرهنگی که شبانه روزی اداره می شود، در سال ۱۳۷۵ به بهره برداری رسید.

باغ های قدیمی مزرعه شش هزار هکتاری سوران که با کمبود آب و وضع نامناسب زمین روبه رو بود، با پشتکار اداره کل اوقاف خراسان، بازسازی شد. در این طرح، باغ های جدیدی به مساحت ۲۸ هکتار با روش جدید باغ داری ایجاد کردند و از زمین های دیگر که توانایی بازدهی گندم و یونجه داشتند، با آبیاری بارانی، برای تأمین آذوقه و علوفه بهره گرفتند.

همچنین جهت بهره گیری بهتر و بیشتر از زمین های بایر موقوفه و نیز برای کمک به خودکفایی و کارآفرینی، «شرکت کشاورزی و دام پروری سوران» در سال ۱۳۶۶، با سرمایه گذاری از وجوه مازاد موقوفه های سراسر کشور تأسیس شد. همچنین در اجرای اهداف طرح، مجتمعی شامل دو واحد گاوداری با زیربنایی به مساحت ۳۳ هزار متر مربع بنای سقف دار و چهل هزار متر مربع بهاربند در مدت کوتاهی ساخته شد و با همکاری مسئولان وزارت کشاورزی و سازمان دام پروری کشور، فعالیت خود را با خرید ده ها رأس گاو اصیل آغاز کرد. این واحد، هم اکنون سالانه بیش از دو هزار تن

شیر تولید می کند.(۱)

۳. آشنایی با سیره عالمان بزرگ دین درباره وقف

۳. آشنایی با سیره عالمان بزرگ دین درباره وقف

عالمـان بزرگ دین نیز در زمینه وقف فعال بوده انـد. نام برخی از آنها حسن ختام این فصل است. آوازه شـهرت برخی از آنان چنان است که به تعریف و توصیف نیازی ندارند. ازاین رو، به اختصار، برخی موقوفه ها و خدمات آنان یادآوری می شود.

الف) امام خمینی رحمه الله

در طول زندگی بابرکت خویش در ساخت، تعمیر و بازسازی مسـجدها، مصـلاهای نماز جمعه، مدرسه ها و مراکز آموزشی و فرهنگی نقش بسزایی داشت.(۲)

ب) مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه ای (دام ظله)

رهبر معظم انقلاب، تاکنون نزدیک به شـش هزار نسـخه نفیس خطی را به کتاب خانه مرکزی آستان قدس رضوی وقف کرده است. بر همین اساس، ایشان بزرگ ترین واقف کتاب های خطی آسـتان قدس رضوی است. گنجینه کتاب های خطی آسـتان قدس رضوی به علت غنای منابع خطی به عنوان پایگاه فکری جهان اسلام مطرح و روزانه پذیرای بسیاری از پژوهشگران

ص:۸۶

۱- مقاله «عبدالله رضوی، واقفی بزرگ»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۱۴، صص ۵۹ و ۶۰ .
۲- ره تـوشه راهیــان نـور، ویژه محرم الحرام، ۱۴۲۱ ه .ق۱۳۷۹ه .ش، قم، چـاپ خـانه دفتر تبلیغـات اسـلامی، مرکز انتشارات، ۱۳۷۸، صص ۲۹۵_۲۹۹.

داخلی و خارجی است.(۱)

ج) علامه حلی و مجلسی ها رحمهم الله

علامه حلی رحمه الله، زمین های وسیعی را با سرمایه و به دست خود آباد و برای استفاده عموم وقف کرد. همچنین در طول زندگی، بسیاری از آبادی های خویش را وقف کرد.

بر اساس اسناد برخی موقوفه های اصفهان، علامه محمد باقر مجلسی و پدرش محمد تقی مجلسی رحمه الله در آنها سهیم بوده اند.

د) آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری رحمه الله

ایشان زمین وسیعی را در شهر مقدس قم خرید و به عنوان قبرستان عمومی شهر وقف کرد. این قبرستان قدیمی، اکنون به قبرستان قم نو معروف است. همچنین بیمارستان فاطمی و خانه فقرا، از خدمات دیگر آن عالم بزرگ است.

ه) آیت الله العظمی سید محمدرضا گلپایگانی رحمه الله

آن بزرگوار، مدرسه و کتاب خانه بزرگی در نزدیکی حرم مطهر حضرت معصومه علیهاالسلام در شهر قم به نام مقدس صاحب الزمان علیه السلاموقف کرد.(۲) مدرسه و کتاب خانه آیت الله گلپایگانی رحمه الله، همواره مکان مناسبی برای تدریس، تحصیل، تحقیق، مطالعه و مباحثه هزاران عالم و طلبه بوده است. بیمارستان آیت الله گلپایگانی رحمه الله، دار القرآن الکریم، مجمع جهانی اسلامی لندن و مرکز معجم

۱- روزنامه جمهوری اسلامی، چهارشنبه ۱۹ مرداد ۱۳۸۴، ۴ رجب ۱۴۲۶، ش ۷۵۵۳، ص ۴.

۲- نک: وصیت نامه آیت الله العظمی سیدمحمدرضا گلپایگانی رحمه الله.

المسائل الفقهیه از دیگر خدمات و یادگارهای آن عالم بزرگوار است.(۱)

و) آیت الله العظمی سید شهاب الدین مرعشی نجفی رحمه الله

آن عالم ربانی، کتاب خانه بزرگ خویش را در نزدیکی حرم مطهر حضرت معصومه علیهاالسلاموقف عام کرد. این کتاب خانه اکنون به نام کتاب خانه بزرگ آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمه الله معروف و مورد استفاده مردم است. همچنین حسینیه آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمه الله، مدرسه مرعشیه و چندین مدرسه دیگر، از جمله خدمات و یادگارهای آن عالم بزرگوار است.(۲)

فصل هفتم: آسیب شناسی وقف

اشاره

فصل هفتم: آسیب شناسی وقف

ص:۸۸

۱- ره توشه راهیان نور، ویژه محرم الحرام، ۱۴۲۱ ه. ق۱۳۷۹ ه .ش، ص ۲۹۹.

۲- نک: وصیت نامه آیت الله العظمی سید شهاب الدین مرعشی نجفی رحمه الله.

در دهه های اخیر به دلایل گوناگون، فرهنگ وقف کم رنگ شده است. امروزه شور و اشتیاق آن چنانی برای وقف، در مردم دیده نمی شود.

این کم توجهی، ناشی از آسیب ها و موانعی است که شناختن و برطرف کردن آنها ضروری به نظر می رسد. البته پس از پیروزی انقلاب، گام های مؤثری برای تقویت قانونی اوقاف برداشته شده و همین تلاش ها، تا حدودی به افزایش شمار موقوفه ها کمک کرده است.

۱. داشتن ذهنیت درست از وقف

اشاره

۱. داشتن ذهنیت درست از وقف

ذهنیت نادرست برخی مردم، آنان را از وقف دور کرده است. برای آشتی دادن مردم با وقف، باید آنان را با حقیقت وقف آشنا کرد و افکار نادرست را از ذهنشان زدود. البته این امر، همت والای عالمان، مبلّغان، ادیبان، هنرمندان و رسانه های گروهی را می طلبد. برخی از این ذهنیت های نادرست عبارتند از:

الف) هدر رفتن دارایی ها:

الف) هدر رفتن دارایی ها:

برخی افراد، وقف را موجب هدر رفتن دارایی های واقف می دانند. این ذهنیت نادرست، ناشی از ناآگاهی یا نادیده گرفتن فایده های فردی، اجتماعی، دنیوی و اخروی وقف است. با یادآوری هدف های سنت حسنه وقف، آثار فردی و اجتماعی و ثواب ها و پاداش های اخروی آن، همچنین احادیث و آیات مربوط به اعمال صالح، انفاق و وقف می توان این اندیشه را زدود.

ب) غصب شدن موقوفه ها:

ب) غصب شدن موقوفه ها:

بر اثر غصب شدن شماری از موقوفه ها در طول تاریخ، این ذهنیت پدید آمده است که موقوفه ها دیر یا زود غصب می شوند و جز آنکه کمکی به

فرصت طلبان باشد، چنان که باید و شاید، فایده ای ندارند.

این نگرش به دلیل اعمال پلید آزمندان و غاصبان است که نوعی بی اعتمادی را در جامعه پدید آورده است. اگر امنیت وقف تأمین شود و عمر موقوفه ها افزون گردد، این ذهنیت، خود به خود از میان می رود. در این راستا، عمل به وقف نامه ها، اطلاع رسانی و اعتمادسازی بسیار مؤثر است.

ج) فقر واقف:

ج) فقر واقف:

برخی چنین می پندارند که واقف با اقدام به وقف، خود را فقیر می کند یا اگر روزی واقف فقیر شود، از وقف خویش پشیمان می شود. باید دانست که خداوند در قرآن درباره این ذهنیت نادرست و تنگ نظرانه، خطاب به پیامبر می فرماید:

بگو: اگر شما مالک خزاین رحمت پروردگار من بودید، در آن صورت [به خاطر تنگ نظری] امساك می کردید؛ [که] مبادا انفاق، مایه تنگ دستی شما شود و انسان تنگ نظر است. (اسراء: ۱۰۰)

۲. غصب موقوفه ها

۲. غصب موقوفه ها

به حکایت تاریخ، بسیاری از اموال وقفی بارها از سوی فاسقان و حاکمان ستمگر، غصب شده است. در گذشته، دو گونه موقوفه خواری بوده که هر کدام به نوعی سبب رکود فرهنگ وقف و دل سردی مردم شده است.

الف) غصب و تصرف نامشروع درآمدهای اوقاف یا مصرف آنها در مواردی که خلاف نظر واقفان بوده است، مایه دل سردی خیراندیشان می شود. بنابراین، حساسیت و حساب رسی دست اندرکاران امور اوقاف در عملی کردن هدف و خواسته های واقفان، در ایجاد انگیزه در نیکوکاران برای وقف

مؤثر

ص:۹۰

است.

ب) غصب اصل موقوفه ها و رقبات آنها متأسفانه در گذشته بسیار رخ می داد. از پادشاهان گرفته تا افراد بانفوذ و طمع کار، در فرصت های مختلف از موقوفه ها سوء استفاده می کردند.(۱)

در اسلام برای امنیت موقوفه ها و تأمین هدف واقفان خیراندیش، احکام و قوانینی وضع شده است. همچنین در فقه و سپس در قانون مدنی ایران، با اثرپذیری از آموزه های دینی، تدابیری اندیشیده شده که نصب متولی، ناظر و امین از جمله آنهاست.

به طور کلی، مسئولان نظام اسلامی، نیروهای انتظامی، اداره های اوقاف و امور خیریه، متولیان، ناظران و مردم هرکدام در جایگاه خود، مسئولیت ویژه ای برای حفظ موقوفه ها دارند.

۳. حوادث طبیعی

۳. حوادث طبیعی

زلزله، سیل، جنگ و مانند آن، به دو شکل، فرهنگ وقف را تضعیف می کنند. از سویی چونان عامل بازدارنده ای، توان مالی ثروتمندان را کاهش می دهند و آنان دیگر نمی توانند به وقف اقدام کنند. از سوی دیگر، موقوفه ها را تخریب می کنند و از آنها ویرانه هایی بر جای می گذارند که این امر، دل سردی و بی میلی مردم را در مورد وقف در پی دارد.

برخی از این عوامل مانند زلزله و سیل، قابل پیش بینی و پیش گیری نیستند، ولی برخی دیگر مانند قحطی و غارت را می توان پیش بینی و

۱- نک: وقف در فقه اسلامی، صص ۴۳۶ _ ۴۳۹.

پیش گیری کرد و موقوفه ها را از خطر آنها در امان نگاه داشت. البته هنگام بنای موقوفه ها، توجه به نقشه کشی صحیح، استحکام، ساخت ضد زلزله ای و مانند آن ضروری است و پس از تخریب نیز بازسازی آن باید به سرعت صورت گیرد.

۴. کم رنگ شدن باورهای دینی در جامعه

۴. کم رنگ شدن باورهای دینی در جامعه

ضعف فرهنگی و کم رنگ شدن باورهای دینی در هر جامعه ای، آن جامعه را کم کم به انحراف های اجتماعی می کشاند. امروزه بر اثر ضعف فرهنگی، برخی از ارزش ها و احکام اسلامی همچون ایثار، وفاداری، نیکوکاری، پرداخت خمس، زکات، صدقه و اقدام به وقف، نزد مردم بی اهمیت جلوه می کند. برای پیش گیری از چنین خطری، مسئولان کشور، آموزش و پرورش، حوزه های علمیه، مبلّغان دین، معلمان و همه مردم موظفند در تقویت فرهنگ اسلامی و استوار کردن باورهای دینی نسل جوان پیوسته بکوشند و از این امر غافل نمانند.

۵. رسیدگی نکردن به وضع موقوفه ها

۵. رسیدگی نکردن به وضع موقوفه ها

موقوفه هایی که ویران شده اند یا نیاز به بازسازی دارند و مدت ها بدون تعمیر رها شده اند، مردم را در روی آوردن به وقف دل سرد می کنند و ذهنیت ناخوشایندی برای آنان می سازند.

۶. ناقص بودن اسناد و مدارک

۶. ناقص بودن اسناد و مدارک

ناقص بودن اسناد و مدارک موقوفه ها، افزون بر آنکه شناسایی کامل آنها یا موارد مصرف آنها را مشکل می کند، سبب می شود املاک یا زمین های وقفی با املاک یا زمین های دیگران اشتباه شود. همچنین گاهی باعث تصرف

و غصب موقوفه ها با سوء استفاده از کامل نبودن اسناد یا نبود مدارک می شود.

پیش گیری از این آسیب ها، دقت و تلاش واقفان، متولیان، مسئولان دفترهای ثبت اسناد و سازمان های اوقاف و امور خیریه شهرها را می طلبد. بنابراین، هنگام تنظیم وقف نامه ها و تأسیس موقوفه ها باید اسناد و مدارک آنها را کامل کرد و به تأیید دفترهای ثبت اسناد و سازمان اوقاف رساند.

۷. آگاهی نداشتن از شرایط و احکام وقف

۷. آگاهی نداشتن از شرایط و احکام وقف

واقفان پیش از اقدام به وقف، باید از احکام و شرایط شرعی وقف و چگونگی تنظیم کامل وقف نامه ها آگاه باشند. گاهی واقفان، شرایطی در وقف نامه ها می گذارند یا وقف نامه ها را به گونه ای تنظیم می کنند که با وقف شرعی سازگاری ندارند.

همچنین واقفان در تعیین مکان موقوفه ها باید دقت و آگاهی لازم را داشته باشند تا مکان موقوفه ها با مقتضیات زمان هماهنگ باشند و در آینده مشکل ساز نشوند؛ زیرا در گذر زمان و تغییر شرایط و کاربری های شهری، برخی مکان ها ممکن است موقعیت بهتری بیابند و برخی دیگر، موقعیت خود را از دست بدهند یا با موارد استفاده شان متناسب نباشند.

از سوی دیگر، لازم است واقفان، موارد مصرف موقوفه ها را در راستای اهدافشان انعطاف پذیر و چند گزینه ای کنند تا در آینده، موقوفه ها جلوه های متناسب، هم گام و هماهنگ با زمان و مقتضیات آن داشته باشند.

۸. از میان رفتن اسناد موقوفه ها در گذر زمان

۸. از میان رفتن اسناد موقوفه ها در گذر زمان

اسناد و مدارک موقوفه هایی که در گذر زمان یا در جنگ ها و مانند آن،

غصب یـا گم شـده یـا بر اثر فرسـودگی از میـان رفته انـد؛ وقفی بودن، مسـاحت و موارد مصـرف آنهـا را زیر سؤال برده و راه غصب، تصرف، فراموشی و هرگونه اشتباهی را باز کرده اند.

برای پیش گیری از این امر، بایـد وقـف نـامه هـا، اسـناد و مـدارک موقـوفه هـا به دقت و متعـدد تهیه شونـد و افزون بر واقف، متولیـان، ناظران، دفتر ثبت اسـناد، سازمان اوقاف و سازمان میراث فرهنگی نیز نمونه هایی از آنها را در اختیار داشـته و در نگه داری آنها امین و کوشا باشند.

۹. سهل انگاری یا کم کاری متولیان

۹. سهل انگاری یا کم کاری متولیان

سهل انگاری یا کارکرد ضـعیف متولیان، آسـیبی جدی برای موقوفه ها و درآمدهای آنهاست. متولیانی که چند شـغل دارند یا توانایی اداره موقوفه ها و رسیدگی به درآمدها و موارد مصرف آنها را ندارند، باید این مسئولیت را به دیگری بسپارند.

برخی متولیـان در گذشـته، به جـای عمـل به خواسـته هـای واقفـان در وقف نامه ها، به سـلیقه و خواست خود عمل کرده و در مواردی با انجام ندادن وظایف خویش، زمینه تصرف و غصب یا ویرانی موقوفه ها را فراهم آورده اند. بنابراین، واقفان باید در گزینش متولی دقت کنند و متولیان مؤمن و متعهد برگزینند تا موقوفه هایشان از آسیب های گوناگون در امان بماند.

۱۰. سوءاستفاده برخی دولت ها از موقوفه ها

۱۰. سوءاستفاده برخی دولت ها از موقوفه ها

در گذشـته، برخی شاهان، دولت ها یا مسئولان دولتی به بهانه های مختلف، شماری از موقوفه ها را غصب و تصرف کرده اند. چنین رفتارهایی از سوی دولت مردان، تا مدت ها دل سردی مردم را در پی داشت و کسی به وقف

دارایی خویش تمایلی نشان نمی داد. در ادامه، به دو نمونه از این موقوفه خواری ها اشاره می شود:

الف) قوام الدین ملک زوزن که در حدود سال ۶۰۹ ه .ق، به کرمان رفته بود، دستور داد همه وقف نامه های کرمان را نزد او ببرند. وی پس از دیدن آنها گفت: «به تحقیق معلوم شد که از دعای روحانیان و موقوفه خواران، کاری پیش نمی رود.» سپس دستور داد همه وقف نامه ها را در آب بشویند و تمام رقبات آن موقوفه ها را در حوزه دیوان بگیرند و جزو املاک خالصه درآورند.(۱)

ب) نادرشاه افشار نیز برای تضعیف روحانیان شیعه، به بهانه اینکه موقوفه داران کارآیی ندارند، موقوفه های بسیاری را تصرف کرد.(۲) او پس از رسیدن به سلطنت در سال ۱۱۴۸ ه .ق، دستور داد موقوفه ها را تصرف کنند و به مصرف سپاهیان برسانند. پس از صدور این فرمان نامشروع و بی توجهی نادرشاه به اوقاف، بسیاری از موقوفه ها غصب شد و وقف نامه های آنها ناپدید گشت.(۳) بدیهی است در چنین شرایطی، کمتر کسی به وقف دارایی های خود اقدام می کند.

خوش بختانه با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، دیگر این گونه آسیب ها،

ص:۹۵

۱- مرتضی راوندی، تاریخ اجتماعی ایران، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۹، چ ۱، ج ۴، ص ۷۵۶.

۲- همان، ص ۷۵۹.

۳- وقف و سیر تحولات قانون گذاری در موقوفات، ص ۳۳.

فرهنگ وقف و موقوفه ها را تهدید نمی کند و با برقراری نظام اسلامی، موقوفه ها از امنیت کافی برخوردار شده اند.

۱۱. اجرای قانون های مخالف با وقف نامه ها

۱۱. اجرای قانون های مخالف با وقف نامه ها

اجرای قانون های مخالف با موارد مصرف مشخص شده در وقف نامه، آسیب دیگری برای وقف و موقوفه هاست. در نتیجه این آسیب، هدف از وقف و نیت واقفان خیراندیش نادیده گرفته و درآمدهای موقوفه ها در مسیری خلاف نظر واقفان مصرف می شود.

قوه مقننه، شورای نگهبان، قوه مجریه و سازمان اوقاف و امور خیریه در مراحل قانون گذاری، تصویب و اجرا باید به این آسیب توجه کافی داشته باشند و برابر با احکام اسلامی عمل کنند تا آسیب قانونی از این دست، حیثیت اوقاف را مخدوش نکند.

۱۲. تناسب نداشتن جایگاه برخی موقوفه ها با ساختار شهری

۱۲. تناسب نداشتن جایگاه برخی موقوفه ها با ساختار شهری

واقف در وقف نامه، اداره موقوفه را برای متولیان و ناظران موقوفه تعیین می کند و می دانیم که عمل به نیت واقف بر اساس احکام شرعی، واجب و لازم است. وقتی در گذر زمان، چگونگی عملکرد و نوع بهره برداری از فضاهای موقوفه ای، با مصالح عمومی و توسعه شهری مغایرت می یابد، مشکلات گوناگونی در برابر توسعه فضاهای وقفی و همچنین توسعه طرح های عمران شهری پیش می آید.

برای پیش گیری از این مشکلات و آسیب ها، شهرداران و شهرسازان باید به جایگاه اسلامی و اجتماعی موقوفه ها احترام بگذارند و احکام اسلامی اوقاف را رعایت کنند و به زیان آنها گام برندارند. واقفان نیز باید موارد

مصرف موقوفه ها را در راستای اهداف خود انعطاف پذیر و چند گزینه ای کنند تا در آینده، موقوفه ها دارای جلوه های متعدد، متنوع و متناسب باشند و هم گام با مقتضیات زمان پیش روند و از مشکلات متولیان، ناظران و سازمان اوقاف بکاهند. در این صورت، موقوفه ها و رقبات آنها تا حدودی از آسیب های شهرسازی مصون می مانند.

۱۳. بی توجهی برخی شهرداری ها به جایگاه موقوفه ها

۱۳. بی توجهی برخی شهرداری ها به جایگاه موقوفه ها

برخی شهرداری ها، در طرح ها و برنامه های خود بدون توجه به احکام و جایگاه موقوفه ها و رقبات، مشکلاتی را در این زمینه پیش می آورند. در بیشتر موارد، هنگام تهیه طرح های شهری تلاش می شود موقوفه ها کمتر صدمه ببینند، ولی گاه رقبات موقوفه ها، در طرح های شهری خسارت های زیادی می بینند. این آسیب، دقت بیشتر طراحان شهرسازی را می طلبد تا با توجه بیشتر به موقوفه ها و رقبات و قرار ندادن کاربری های غیرانتفاعی بر روی رقبات، زیانی بر پیکر مجموعه های وقفی وارد نشود.(۱)

۱۴. رفتار نامناسب برخی مسئولان اداره ها و سازمان اوقاف با مردم

۱۴. رفتار نامناسب برخی مسئولان اداره ها و سازمان اوقاف با مردم

گاهی گفتار و رفتار مسئولان اداره های مرتبط با اوقاف، با اخم، تندی، خستگی یا رفتارهای غیراخلاقی همراه است. این امر نیز به نارضایتی مردم از مسئولان و سست شدن آنان از توجه به سنت حسنه وقف می انجامد.

برای زدودن این آفت و آسیب، گسترش فرهنگ اسلام در جامعه،

۱- همان، ص ۱۰۲.

فراگیری آموزه های اخلاقی اسلام و نظارت دل سوزانه مسئولان بالاتر بر رفتار مسئولان اداره ها و سازمان های خیریه و اوقاف ضروری است.

فصل هشتم: راهکارهای گسترش فرهنگ وقف

اشاره

فصل هشتم: راهکارهای گسترش فرهنگ وقف

در صدر اسلام و سال ها پس از آن، وقف گسترش روزافزونی داشت، ولی با گذشت زمان، به دلایل گوناگون، آن همه شور و اشتیاق، به سستی و

ص:۹۸

کم توجهی بدل شد و در نتیجه، فرهنگ ارزشمند وقف در جوامع اسلامی رنگ باخت. البته پیشرفت و گسترش این فرهنگ، همواره با فراز و نشیب هایی همراه بوده است. اکنون برای احیای دوباره این فرهنگ چه باید کرد و برای ایجاد شور و شوقی تازه و معطوف کردن امت اسلامی به این سنت نبوی صلی الله علیه و آله‌چه چاره ای باید اندیشید.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، برخی نهادها برای عملی کردن این هدف ارزشمند، گام های بلند و مؤثری برداشته اند که قابل توجه است. با این حال، باید گفت هنوز در آغاز راهیم و تا رسیدن به وضعیت مطلوب و حتی آنچه در گذشته بوده، راهی بس طولانی در پیش است.

برخی از راه هایی که به نظر می رسد در رونق بخشی به اوقاف و صدقه ها و افزایش آنها مؤثر باشند، به قرار زیر است:

۱. تبلیغات درست و پیوسته

۱. تبلیغات درست و پیوسته

یکی از راه های گسترش فرهنگ وقف، تبلیغات درست و پیوسته است. ریشه دار کردن باورهای دینی مردم، پدید آوردن مایه های مردم دوستی در دل توان مندان، افزایش آگاهی مردم، تقویت بینش معنوی افراد، آشناکردن مردم با فرهنگ وقف و اهمیت آن، بیان جایگاه اوقاف در اسلام و جوامع اسلامی، بیان نقش مثبت وقف در جامعه، یادآوری فایده های فراوان دنیوی و اخروی وقف، تشویق واقفان و تجلیل از آنان، معرفی موقوفه های بزرگ و موارد مصرف آنها، تشکیل کتاب خانه های تخصصی وقف، برپایی نمایشگاه اوقاف، توجه بیشتر به انتشارات وقف و چاپ کتاب هایی با موضوع وقف، انتشار

روزنـامه بـا این موضوع، گنجانـدن مطالبی در زمینه وقف در کتاب های درسـی و پرداختن به موضوع وقف در سـخنرانی ها و برنامه های صدا و سیما از جمله زمینه های تبلیغ وقف به شمار می روند.

به جز اینهـا، اختصـاص دادن هفته ای در سـال (هفته آخر مـاه صـفر با محوریت روز ۲۷ صـفر) به وقف (به جـای یک روز) و معرفی واقفان بزرگ و بیان جنبه های گسترده وقف و آثار تربیتی، اقتصادی، فرهنگی و رفاهی آن در این هفته، شیوه ای نیکو برای غفلت زدایی و جلب کردن ذهن و عواطف مردم به فرهنـگ وقف است. این هفته، فرصت منـاسبی خواهـد بود برای بیان بحث های مربوط به وقف و آشنا کردن قشرهای مختلف مردم با این سنت پسندیده.(۱)

۲. افزایش بهره وری موقوفه ها

۲. افزایش بهره وری موقوفه ها

اگر بهره وری موقوفه هـا افزایش یابـد، مردم به نقش و اهمیت وقف در جـامعه بیشتر پی می برنـد و تلاش می کننـد آن را در برنـامه های خویش قرار دهنـد. ارتقای بهره وری در موقوفه ها را می توان به مفهوم اسـتفاده مناسب تر از منابع وقفی در جهت انگیزه های واقفان و رسیدن به دستاوردهای بهینه از

ص:۱۰۰

۱- محمد علی خسروی، مقاله «هفته وقف»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۲۱، صص ۴ و ۵.

موقوفه ها دانست. توسعه موقوفه های کشور، در سایه افزایش بهره وری به دست می آید که نتیجه استفاده بهینه از استعدادهای انسانی و مادی است.

برخی راهکارهای پیشنهادی مؤثر در بهره وری بیشتر موقوفه ها عبارتند از:

الف) اصلاح ساختار تشکیلاتی سازمان اوقاف؛

ب) بهبود روش های بهره برداری؛

ج) تشکیل کمیته بهره وری در امور اوقاف؛

د) عزم ملی برای تبلیغ گسترده وقف؛

ه_) تشکیل انجمن متولیان و دست اندرکاران وقف؛

و) تنوع بخشیدن به موارد مصرف اوقاف؛(۱)

ز) استفاده از اصول مدیریت، به ویژه برنامه ریزی اقتصادی در اداره موقوفه ها؛

ح) استفاده از نظریه های مدیریت خاص در موقعیت های ویژه وقف؛

ط) استفاده از منابع انسانی شایسته و جلب نیروهای کارشناس و فعال.(۲)

برخی موقوفه ها از نظر موقعیت مکانی در جایی قرار گرفته اند که اگر برنامه ریزی و سرمایه گذاری مناسبی درباره آنها صورت گیرد، بهره وری آنها به چندین برابر می رسد. کافی است گروه بهره وری موقوفه های استان که از

۱- فضل الله حشمتی رضوی، مقاله «نقش تشکیلات و برنامه ریزی در بهره وری موقوفات»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳۰، صص ۱۵۷ _ ۱۶۶.

۲- عبداللطیف مسعودی، مقاله «ارزیابی شیوه های سنتی و نوین اداره موقوفات»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳۰، ص ۱۷۴.

میان کارمندان و کارشناسان خبره تشکیل می شود، این گونه موقوفه ها را شناسایی و سپس با توجه به کاربری های مربوط، سرمایه گذاری کند.

برای نمونه، پشت بازار یکی از شهرهای بزرگ، زمین موقوفه ای بود که برف انداز مغازه های بازار بود و سال ها درآمد بسیار ناچیزی داشت و گویا بدون استفاده رها شده بود. مدیر اوقاف استان با تشخیص ویژگی ممتاز این موقوفه، در یک حرکت اقتصادی مناسب، نخست با خریدن چند باب مغازه از بازار که در همسایگی این زمین موقوفه بود، آنها را به این موقوفه افزود. سپس زمین موقوفه را به بازار وصل کرد. آن گاه با گرفتن جواز تجاری و پاساژ از شهرداری و اجاره هفتاد باب مغازه، درآمد زیادی از این محل برای موقوفه به دست آورد.

مدیر اوقاف آن شهر با اجرای نیت واقف، یک مدرسه علمیه را در آن شهر به صورت کامل نوسازی کرد و از آن پس، با دریافت اجاره بهای مغازه ها، مدرسه به خوبی اداره شد.(۱) از این نمونه ها در سطح کشور فراوان است که می توان با برنامه ریزی مناسب و سرمایه گذاری، بهره وری آنها را افزایش داد.

۳. حمایت قانونی از اوقاف و واقفان

۳. حمایت قانونی از اوقاف و واقفان

تصویب قوانین حمایتی در زمینه اوقاف و واقفان، در گسترش فرهنگ

ص:۱۰۲

۱- سید حسین امیدیانی، مقاله «راه های افزایش بهره وری موقوفات»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳۰، صص ۷۹ _ ۹۳.

وقف و احیـای موقوفه ها مؤثر است. بازنگری در قوانین و مقررات موجود با توجه به نیازهای روز بسـیار اهمیت دارد. همچنین در مورد موقوفه هایی که نوع کاربری آنها در حال حاضر مرسوم نیست، باید بررسی کارشناسانه انجام داد تا با توجه به شرایط کنـونی جـامعه و البته متنـاسب بـا خواست واقفانشـان، از این موقوفه هـا بیشـترین بهره برداری در راه سازنـدگی کشور صورت گیرد.(۱)

لازم است در قوانین، معافیت ها و تسـهیلات بیشتر و بهتری برای موقوفه های پیش بینی شود. همچنین بایـد در چگونگی بهره مندی موقوفه ها از معافیت های مالیاتی، اصلاحاتی صورت گیرد تا افرادی که قصد وقف دارایی های خویش را دارند، به این کار خیر تشویق شوند. بنابراین، شایسته است واقفان، متولیان و موقوفه ها از معافیت و تسهیلات ویژه بهره مند شوند.(۲)

در قوانین جمهوری اسـلامی ایران به ویژه در قـانون اساسـی از موقوفه هـا حمـایت شـده است.(۳) رویکرد دیگر قـوانین نیز به موقوفه ها و واقفان بایـد بیش از پیش، حمایتی باشد تا زمینه حفظ و گسترش موقوفه ها را فراهم سازد، به گونه ای که واقفان، قانون را پشتیبان خود و موقوفه هایشان بدانند.

همچنین دادن امتیازهـایی مانـند: بیمه حوادث، بیمه فقر، بیمه بیماری، بیمه عمر، مسـتمری سالخوردگی برای واقفان و سـفارش نماز قضا برای آنان پس

ص:۱۰۳

۱- ناصـر غفوری روزبهانی، مقاله «نقش وقف در توسـعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور»، مجله وقف، میراث جاویـدان، ش ۲۱، ص ۳۵.

۲- وقف و سیر تحولات قانون گذاری در موقوفه ها، صص ۱۶۸ و ۱۶۹.

۳- نک: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۴۹.

از مرگشان، در روی آوردن مردم به وقف بسیار مؤثر است.

۴. هدایت و جهت دهی واقفان

۴. هدایت و جهت دهی واقفان

جهت دهی واقفان به سوی برطرف کردن نیازهای روز جامعه، عامل مؤثری در پیشرفت اقتصادی کشور و تحقق اهداف وقف و عملی شدن انگیزه های واقفان است. اکنون در سراسر ایران اسلامی، نزدیک به صد هزار موقوفه و هفت صد هزار رقبه وجود دارد. منافع این موقوفه ها و رقبات در سال ۱۳۸۲، نزدیک به ۵۵ میلیارد تومان بوده است.(۱)

گستره اوقاف و موارد مصرف آنها بسیار و با علاقه ها و سلیقه های مختلف سازگار است. با وجود این امکان، جهت دهی واقفان به سوی رفع نیازهای هر زمان به شیوه های مطلوب، مدبرانه و کارساز ضروری است.(۲) بنابراین، در کنار تشویق مردم به وقف، باید نیازهای روز جامعه معرفی گردد تا وقف موقوفه ها به آن سو جهت دهی شوند. اگر وقف افزون بر برآورده کردن نیازهای مذهبی، فرهنگی و آموزشی، در کارهای عمرانی، صنعتی، کشاورزی و سرمایه گذاری در کارهای تولیدی نیز نقش داشته باشد، نسل جدید به وقف روی خواهد آورد و موقوفه های تازه ای شکل خواهد گرفت.(۳)

ص:۱۰۴

۱- آقای ریاحی، معاون سازمان اوقاف و امور خیریه، گفت وگوی ویژه خبری شبکه دو سیما، ۱۷/۱/۱۳۸۴.

۲- سیمای وقف در خراسان، ص ۱۹.

۳- سید مهدی بزرگی، مقاله «راه های ترویج فرهنگ وقف»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳۰، صص ۱۱۶ و ۱۱۷.

۵. تقویت وقف های گروهی و مردمی

۵. تقویت وقف های گروهی و مردمی

اگر واقفان برای ایجاد موقوفه های مورد نظرشان احساس کنند، با کمبود سرمایه روبه رو هستند، می توانند با مشارکت یکدیگر، موقوفه ای را تأسیس کنند. همچنین گروه های مختلف مردمی می توانند در ایجاد موقوفه های مورد نیاز کشور شریک باشند. اگر موقوفه های گروهی و مردمی تقویت شوند، بر شمار موقوفه ها افزوده می شود و فرهنگ وقف گسترش می یابد.

ص:۱۰۵

فصل نهم: همراه با برنامه سازان

اشاره

فصل نهم: همراه با برنامه سازان

زیر فصل ها

برنامه ریزی کلان رسانه

نقد و ارزیابی برنامه ها

راهکارهای پرداختن به موضوع

پرسش های مسابقه ای

پرسش های مردمی

پرسش های کارشناسی

پیام مجری

زیرنویس

حکایت های کوتاه

برنامه ریزی کلان رسانه

برنامه ریزی کلان رسانه

۱. صدا و سیما به عنوان دانشگاه عمومی باید همواره در راستای گسترش فرهنگ اسلام و ارزش های اسلامی به وظیفه تبلیغی خود عمل کند و شایسته است رسانه ملی با استفاده از فرصت های مناسب برای گسترش فرهنگ وقف بکوشد.

۲. رسانه ملی باید احکام اسلامی از جمله احکام وقف را در برنامه های آموزشی خود یادآوری کند.

۳. با بیان آثار و فایده های فردی، اجتماعی، دنیوی و اخروی اوقاف، اندیشه و انگیزه اقدام به وقف را در ذهن مخاطبان به وجود آورد.

۴. با شناسایی و بیان نیازهای روز و ضروری جامعه، واقفان را به آن سو جهت دهد.

نقد و ارزیابی برنامه ها

نقد و ارزیابی برنامه ها

در طول سـال، به ویژه در هفته وقف انتظـار می رود برنامه های گوناگونی در زمینه وقف از رسانه ملی پخش شود، ولی چنین نیست. معرفی تعداد انگشت شـماری از واقفان یا برخی نیکوکاران مدرسه ساز، کار بسیار ناچیزی است که آن هم نه با انگیزه گسـترش فرهنـگ وقف، بلکه برای ایجـاد انگیزه در افراد به منظور کمـک به آموزش و پرورش صورت می گیرد. شـبکه دوم سیما

ص:۱۰۶

نیز گاه تنها به بیان آمارها و مطالبی تکراری در این زمینه ها بسنده می کند. افزون بر آن، در برنامه های معرفی خیّران مدرسه ساز، هرگز از واژه وقف یا موقوفه و واقف استفاده نمی شود.

بدیهی است چنین عملکرد ضعیفی در مورد اوقاف، شایسته صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران نیست. به طور کلی، اطلاع رسانی صدا و سیما در مورد احکام وقف، فایده ها و کارکردهای فردی و اجتماعی موقوفه ها، جهت دهی واقفان، معرفی واقفان و موقوفه های بزرگ، نیازمند بازنگری جدی و دقیق است.

راهکارهای پرداختن به موضوع

اشاره

راهکارهای پرداختن به موضوع

زیر فصل ها

۱. پیشنهادهای برنامه ای

۲. موضوع های برنامه سازی

۳. ماجراهای فرعی در دل داستان اصلی

۴. گفت وگوها و رفتارهای در حال ایفای نقش

۵. طراحی صحنه (موقعیت و فضای داستان) و نمادها

۶. تهیه نماآهنگ وقف

۱. پیشنهادهای برنامه ای

۱. پیشنهادهای برنامه ای

الف) معرفی واقفان؛

ب) تهیه فیلم مستند، سینمایی یا سریال از زندگی واقفان بزرگ یا فعالیت های موقوفه های بزرگ؛

ج) گنجاندن فرهنگ وقف در فیلم ها و سریال های مناسب، مانند وقف یک مدرسه در یک سریال؛

د) تهیه سرود یا نماآهنگ درباره وقف؛

ه_) آموزش احکام وقف به مردم و جهت دهی واقفان؛

و) پخش سخنرانی های مراجع تقلید یا استادان حوزه علمیه در زمینه وقف؛

ز) بیان آثار و دستاوردهای اوقاف در طول تاریخ؛

ص:۱۰۷

ح) تهیه فیلم از موقوفه ها در کشورهای اسلامی به منظور آشنایی مردم با کارکردهای وقف در جهان اسلام؛

ط) برگزاری مسابقه هایی متناسب با موضوع؛

ی) معرفی کتاب هایی در این زمینه؛

ک) ارائه گزارش هایی از موقوفه های ایران، به عنوان میراث های معنوی و فرهنگی میهن اسلامی؛

ل) برپایی میزگردهایی در زمینه وقف با حضور کارشناسان و مسئولان اوقاف؛

م) تهیه گزارش خبری از اوقاف در اخبار؛

ن) برگزاری گفت وگوهای ویژه خبری.

۲. موضوع های برنامه سازی

۲. موضوع های برنامه سازی

الف) مسافری در شهری غریب، کیف پول خود را گم می کند و برای ماندن در آن شهر یا برای بازگشت به شهر خودش با مشکل روبه رو می شود. او ناگزیر از بزرگان شهر درخواست کمک می کند. آنان، او را به مسئولان موقوفه ای که مورد مصرف درآمد آن، کمک به در راه ماندگان است، معرفی می کنند. آن گاه، مشکل وی با استفاده از حمایت آن موقوفه، برطرف می شود.

ب) سرپرست خانواده ای تهی دست، در تصادف غیرعمدی با خودروی شخصی اش، به علت ناتوانی از پرداخت جریمه و دیه، زندانی می شود. از آن پس، آن خانواده با فقر و مشکلات، دست و پنجه نرم می کنند. همسایه مهربان آنان با دیدن این وضعیت، آنان را به مسئولان موقوفه ای که مورد مصرف درآمدهای آن، حمایت از زندانیان یا حمایت از خانواده زندانیان

نیازمنـد است، معرفی می کنـد. آن خـانواده بـا اسـتفاده از هزینه آن موقوفه، از گرفتـاری و سـختی نجـات می یابنـد و چه بسـا سرپرست خانواده را نیز آزاد می کنند. آن گاه افراد خانواده برای واقف دعا می کنند و... .

ج) جوانی با تلاش پی گیر و شـبانه روزی در کنکور دانشـگاه آزاد اسلامی یکی از شهرها پذیرفته می شود، ولی نداشتن توان مالی برای ادامه تحصـیل، او را افسرده می کند. در این هنگام، دوستش نزد او می آید و علت ناراحتی اش را جویا می شود. او پس از آگاهی از آن مشکل، دوستش را به مسئولان موقوفه ای که مورد مصرف درآمدهایش، تأمین هزینه تحصیل و خوابگاه دانشجویان تهی دست و بی بضاعت است، معرفی می کند.

آن جوان که مشـکل خود را برطرف شـده می بیند، با خود پیمان می بندد اگر روزی ثروتمند شد، موقوفه ای تأسـیس کند که مورد مصرف درآمدهایش، پرداخت هزینه تحصیل و خوابگاه دانشجویان فقیر و آسیب پذیر باشد.

د) برای دختری از خانواده ای محترم، آبرومنـد و کم درآمـد، خواسـتگار می آید و پس از انجام مقدمات، صـیغه عقد خوانده می شود. پس از چنـد روز، آن دختر که می دانـد خـانواده اش از تهیه جهیزیه برای او ناتوان است، افسـرده و غمگین، در کنج اتاق، به فکر فرو می رود. مادرش با دیـدن حالت دختر، نگران می شود و پس از آگاهی از علت ناراحتی او، لبخنـد می زند و می گویـد: «پـدرت با رئیس اداره صـحبت کرده و قرار است از محل درآمـد موقوفه ای که مورد مصـرف درآمـدهایش، تهیه جهیزیه برای دختران نیازمند است، جهیزیه تو فراهم شود.» آن گاه هر دو لبخند می زنند و با نوشتن نامه ای برای واقف آن

موقوفه، با تشکر از او، برایش دعای خیر می کنند.

همچنین داماد این داستان در تکاپو برای فراهم آوردن زمینه های برپایی جشن ازدواج و مهمانی، به تالاری وقفی برمی خورد که برگزاری مراسم ازدواج در آنجا با رعایت شرایط شرعی، رایگان اعلام شده است. او نیز خرسند و شادمان می شود و قضیه را برای خانواده اش بازگو می کند.

ه_) کودکی در یک خانواده کم درآمد، به بیماری سختی دچار می شود. آن خانواده که توان پرداخت هزینه های درمان کودکشان را ندارند، بسیار نگران و ناراحت می شوند و به ناچار به قرض کردن روی می آورند، ولی هزینه های سنگین و تکراری درمان، آنان را ناتوان و نگران می کند.

یکی از پزشکان، آنان را به بیمارستانی وقفی راهنمایی می کند تا درمان کودکشان رایگان انجام شود. خانواده، پس از مراجعه به آن بیمارستان وقفی و آگاهی از شرایط پذیرش آنجا و برخورداری از امکانات و معالجه فرزندشان، از خوشحالی، اشک در چشمانشان حلقه می زند.

و) پیرمردی با مرگ تنها پسرش، از تهیه مخارج و هزینه زندگی اش ناتوان می ماند. اجاره بهای خانه و پرداخت اقساط وام از یک سو و هزینه درمان بیماری از سوی دیگر، او را به زانو درمی آورد. در این هنگام، دوستی قدیمی، وی را از وجود موقوفه ای که مورد مصرف درآمدهایش، کمک به سالخوردگان است، آگاه می کند. او با مراجعه به آن موقوفه و برخورداری از کمک های آنجا، دست به دعا برمی دارد و برای واقف آن موقوفه دعای خیر می کند.

۳. ماجراهای فرعی در دل داستان اصلی

۳. ماجراهای فرعی در دل داستان اصلی

ص:۱۱۰

الف) نمایش موفقیت واقف داستان در زندگی؛

ب) یادآوری موقوفه بودن بناهای بزرگ و تاریخی ایران در موقعیت های مناسب داستان؛

ج) توجه به جذابیت موقوفه ها برای جهانگردان؛

د) نکوهش تجمل گرایی، ثروت اندوزی و بخل ورزی، با وجود امکان وقف و تمایل نداشتن شخص به آن؛

ه) نمایش تجلیل از واقفان بزرگ در ضمن داستانی که یکی از شخصیت ها یا بازیگران آن واقف بوده است؛

و) بهره گیری از نمادهایی مانند مسجد یا نمای زیبای موقوفه ای در صحنه ها، حرکت ها و جست وجوها؛

ز) حفظ احترام و موقعیت ویژه واقف در میان مردم؛

ح) رفتن گروهی به اردوهای علمی و تفریحی و دیدار از موقوفه های زیبا و ماندگار؛

ط) گنجاندن اهمیت وقف و تأثیر آن در عاقبت به خیری واقف، در داستان اصلی یا فرعی.

۴. گفت وگوها و رفتارهای در حال ایفای نقش

۴. گفت وگوها و رفتارهای در حال ایفای نقش

الف) محل دیدارها، جلوی موقوفه ها باشد.

ب) گرفتن وام ازدواج از موقوفه ای که مورد مصرف درآمدهایش، کمک به جوانان است.

ج) در گفت وگوها گفته شود: «فلان واقف را دیدم» یا «فلانی را در حال ورود به فلان موقوفه دیدم» و... .

د) به احکام وقف در گفتارها و برنامه های آموزشی داستان اشاره شود.

ه) کارکردهای مختلف مسجدها یا موقوفه ها از جمله فعالیت های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آنها بررسی شود.

و) در دیالوگ ها، به سیره پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام در زمینه وقف اشاره شود.

ز) از اشعار و ضرب المثل های مربوط به وقف استفاده شود.

۵. طراحی صحنه (موقعیت و فضای داستان) و نمادها

۵. طراحی صحنه (موقعیت و فضای داستان) و نمادها

الف) یکی از دانشگاه ها و مدرسه های وقفی یا بیمارستان های وقفی با نام واقفش در تابلو، نمایش داده شود.

ب) به مسجدهای وقفی با نمایش محراب و کاشی کاری های آنها، گنبدها، گلدسته ها و نماز جماعت های آنها توجه شود تا نمای زیبای وقف جلوه گر شود.

ج) حسینیه ها و تکیه های وقفی با فضاهای بزرگ و پرچم های «یا حسین علیه السلام» و «یا ابالفضل علیه السلام» و...، نمایش داده شوند.

د) به معماری مذهبی موقوفه ها در جاهای مناسب داستان مانند معماری مسجدهای قدیمی و کاشی کاری یا گچ کاری های زیبا و... توجه شود.

ه) به تناسب گفتار یا مکان مناسبی که در داستان پیش می آید، می توان از اشعار، خطاطی و عکس های زیبای موقوفه ها بهره گرفت.

و) برای پیش گیری از آسیب های طراحی صحنه، باید از ابهام بیش از حد نماها و افراط در استفاده از نماها جلوگیری شود.

۶. تهیه نماآهنگ وقف

۶. تهیه نماآهنگ وقف

ص:۱۱۲

الف) به تصویر کشیدن خاطره مراسم تجلیل از واقفان موقوفه های بزرگ در قالب نماآهنگ.

ب) نمایش گلدسته های مسجدهای وقفی، اذان، نمازهای جماعت و... .

ج) نمایش نماهای جذاب حسینیه ها، بیمارستان های وقفی، دانشگاه های وقفی و... .

د) آشنایی نیازمندان با موقوفه هایی که می توانند به آنان کمک کنند، در قالب فیلمی مستند همراه با سرود یا آهنگ.

هـ) گنجاندن فایده ها و آثار اوقاف در اشعار مورد استفاده در نماآهنگ.

پرسش های مسابقه ای

پرسش های مسابقه ای

۱. نخستین واقف در اسلام چه کسی بوده است؟

الف) پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله ب) امیرالمؤمنین علی علیه السلام

ج) حضرت زهرا علیهاالسلام د) حضرت خدیجه علیهاالسلام

۲. در صدر اسلام چه کسی بیش از دیگر مسلمانان اقدام به وقف کرد و موقوفه های بسیاری از خود به یادگار گذاشت؟

الف) پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله ب) امیرالمؤمنین علی علیه السلام

ج) حضرت ابوطالب علیه السلام د) حضرت خدیجه علیهاالسلام

۳) بزرگ ترین عامل نابودی موقوفه ها در طول تاریخ چیست؟

الف) جنگ ب) قحطی

ج) گم شدن وقف نامه د) غصب موقوفه ها

۴) کدام شاه ایرانی دستور داد مأموران دولت، موقوفه ها را تصرف کنند و به مصرف سپاهیان برسانند؟

ص:۱۱۳

الف) نادرشاه افشار ب) سلطان حسین صفوی

ج) علی قلی عادل شاه د)محمد شاه قاجار

۵) این سخن از کیست: «اگر اموال وقفی در اختیار افراد متدین و با صلاحیت قرار می گرفت، مردم ما به این گرفتاری ها مبتلا نمی شدند».

الف) امام خمینی رحمه الله ب) آیت الله امامی کاشانی (دام ظله)

ج) آیت الله جوادی آملی (دام ظله) د) شهید مطهری رحمه الله

۶. این شعر از کیست:

توانگران را وقف است و نذر و مهمانی

زکات و فطره و اعتاق و هدی و قربانی

الف) سعدی ب) عطار

ج) خاقانی د) نظامی

۷. واقف مسجد گوهرشاد در مشهد مقدس چه کسی است؟

الف) شاه عباس اول صفوی ب) شاه سلطان حسین صفوی

ج) نادر شاه افشار د) گوهرشاد خانم

۸. بیشترین موقوفه ها در ایران، در زمان کدام پادشاه ایرانی صورت گرفته است؟

الف) شاه عباس اول صفوی ب) سلطان حسین صفوی

ج) نادر شاه افشار د)احمد شاه قاجار

ص:۱۱۴

۹. در زمان صفویان، کدام شهر ایران مهد وقف بود و بیشترین موقوفه ها را داشت؟

الف) قم ب) تهران

ج) شیراز د) اصفهان

پرسش های مردمی

پرسش های مردمی

۱. چند موقوفه بزرگ می شناسید؟

۲. آیا شما نیز دوست دارید، از دارایی هایتان در راه خدا وقف کنید؟

۳.انتظار و توقع شما از سازمان اوقاف چیست؟

۴. پیام شما برای بزرگ ترین واقف ایران چیست؟

۵. آیا تاکنون آرزو کرده اید که واقف شوید یا تاکنون به وقف اندیشیده اید؟

۶. چند واقف بزرگ را نام ببرید.

۷. یک حدیث در مورد اهمیت و فضیلت وقف بیان کنید.

۸. به نظر شما چند درصد از مردم با احکام وقف آشنایند؟

پرسش های کارشناسی

پرسش های کارشناسی

۱. چه عواملی موجب رکود اوقاف شده است؟

۲. راه های گسترش فرهنگ وقف کدامند؟

۳. برای گسترش اوقاف و افزایش گرایش مردم به وقف چه باید کرد؟

۴. آیا می توان موقوفه را فروخت؟

۵. برخی آثار فردی وقف را نام ببرید.

۶. وقف در اسلام چه جایگاهی دارد؟

ص: ۱۱۵

۷. با چه شرایطی می توان موقوفه ها را فروخت یا تبدیل کرد؟

۸. برای واقفان چه مزایایی می توان در نظر گرفت؟

۹. جهت دهی واقفان به سوی نیازهای واقعی جامعه، چگونه ممکن است؟

۱۰. اکنون جامعه، نیازمند چگونه موقوفه هایی است؟

۱۱. یک وقف نامه خوب چگونه تنظیم می شود و چه مطالبی را دربر خواهد داشت؟

پیام مجری

پیام مجری

۱. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمود:

هرگاه مؤمنی بمیرد، عمل او به جز سه مورد قطع می شود: صدقه جاریه؛ علمی که از آن سود برده می شود و فرزند صالحی که برایش دعا کند.(۱)

۲. چه بسیار تشنگان راه های کویری که با کفی آب از حوضی، سقاخانه ای یا جوی آبی در دل کویر، سیراب می شوند و با خشنودی به روان واقف آن درود می فرستند که آنها را با این کار از مرگ رهایی داده است.

۳. وقف، این روش پسندیده نیاکان و گذشتگان ما چه گرفتاری هایی را که از میان برده است. آنان از این راه، دل های بسیاری را شاد و دردهای بسیاری را درمان کرده و بی پناهان زیادی را سامان بخشیده اند. چه گرسنگانی که سیر شده و چه سرمازدگانی که در گرمای موقوفه ها، آرامش یافته اند.

۴. وقف، این صدقه جاریه، مانند چشمه جوشان، جاری است و پس از

۱- شرح لمعه، ج ۱، کتاب الوقف، ص ۳۹۸؛ وقف در فقه اسلامی، ص ۴۱؛ بحارالانوار، ج ۲، ص ۲۲، ح ۶۵ ؛ مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۲۳۰.

مرگ واقف نیز نمی خشکد.

۵. وقف، فرصتی ارزشـمند، فرح بخش و زمینه سـاز فرداهـای بهتر، فراروی مؤمنـان است تـا آنان بشـکفند. وقف، توان مالی و اقتصادی فقیران و توشه آخرت واقف را فزونی می بخشد و خشنودی آفریدگار را در پی دارد.

۶ . با وقف، غریقان و گرفتار در امواج روزگاران، نجات می یابند. واقفان، دریادلانی شناگر در اقیانوس توفیق پروردگارند که فراتر از خود را نیز می نگرند.

۷. وقـف، تـوفیقی برای پرواز است؛ پرواز به سـوی رضـای الهی و صـعود به قله هـای معرفت، معنـویت و جـاودانگی؛ پرواز به آسمان مردانگی، سخاوتمندی و بالندگی.

۸ . وقف، پنجره ای برای دست یـابی به بـاران بی کران رحمت الهی است؛ بـارانی که هر قطره اش، لکه ای از گناهان را پاک می کند و آلودگی ها را می زداید.

۹. وقف، مدرکی برای نزدیک شدن به معشوق است؛ معشوقی که عشق و عاشق آفرید و دوستی و محبت را گرمی بخشید.

۱۰. وقف، برگ برنـده ای برای آموزگارانِ نیکوکاری است که در مسابقه الهی شـرکت کرده اند؛ مسابقه ای که ناظر، داور و پاداش دهنده اش، خداوند است: «فَاسْتَبِقُوا الْخَیْراتِ؛ پس در کارهای نیک بر یکدیگر پیشی گیرید». (بقره: ۱۴۸)

۱۱. وقف، نمایی زیبا دارد: زیبایی گلدسـته های مسـجدها؛ زیبایی نام سالار شـهیدان، امام حسین علیه السلام بر سر در حسینیه ها؛ زیبایی لبخند شفایافتگان

ص:۱۱۷

بیمارستان های وقفی؛ زیبایی موفقیت دانش آموزان مدرسه های وقفی؛ زیبایی نام واقفان مؤمن، خیراندیش و بیدار دل و... .

۱۲. تون__یک__ی م__ی کن و در دج___له ان___داز

که ایزد در بیابانت دهد باز

جوان مرد و خوش خوی و بخشنده باش

چو حق بر تو پاشد، تو بر خلق پاش

نیامد کس اندر جهان کو بماند

مگر آن کز او نام نیکو بماند

سزد آن که ماند، پس از وی به جای

پل و خانی و خان و مهمان سرای

هر آن کو نماند از پسش یادگار

درخت وجودش نیامد به بار

وگر ماند و آثار خیرش نماند

نشاید پس مرگش «الحمد» خواند

که را سیم و زر مانَد و گنج و مال

پس از وی به چندی، شود پای مال

وز آن کس که خیری بماند روان

دمادم رسد رحمتش بر روان(۱)

ص:۱۱۸

۱- سعدی.

زیرنویس

زیرنویس

۱. امام خمینی رحمه الله:

موقوفات باید به حال وقفیت باقی و عمل به وقف شود.(۱)

۲. امام خمینی رحمه الله

اگر اموال وقفی در اختیار افراد متدین و با صلاحیت قرار می گرفت، مردم ما به این گرفتاری ها مبتلا نمی شدند.(۲)

۳. امام خمینی رحمه الله

این موقوفات باید نگهداری بشوند و عواید آنها در هر زمانی که ممکن شد، متناسب با نیت واقف صرف شود.(۳)

۴. آیت الله امامی کاشانی:

وقف بهترین صدقه و خدمت برای اسلام است.(۴)

۵. آیت الله جوادی آملی:

یکی از بارزترین مصداق تزکیه همانا تأدیه صدقه می باشد و کامل ترین مصداق صدقه، وقف است.(۵)

۶. آیت الله جوادی آملی:

فضیلت صدقه که وقف، مصداق بارز آن است، در این است که خداوند شخصا او را می پذیرد و دریافت می نماید.(۶)

۱- تابلوی داخلی سازمان اوقاف و امور خیریه استان قم.

۲- مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۲، ص ۷۷.

۳- همان، ش ۱ ، ص ۵۷.

۴- نگاهی به وقف و آثار اقتصادی _ اجتماعی آن، ص ۱۶۶.

۵- «وقف نامه آیت اللّه جوادی آملی»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۱۴ ، ص ۶.

۶- همان.

حکایت های کوتاه

اشاره

حکایت های کوتاه

زیر فصل ها

حکایت میرزا نظام طبیب

حکایت باغ موقوفه فقیران اهل صُفه

حکایت میرزا نظام طبیب

حکایت میرزا نظام طبیب

میرزا نظام حکیم باشی ساروی، از طبیبان نامدار اواخر سلطنت محمد شاه و اوایل دوره ناصرالدین شاه قاجار بود. او در آغاز جوانی و پس از فراگیری علوم مقدماتی، برای تکمیل دانش پزشکی به فرانسه رفت. نزدیک به دو سال در آن کشور علم آموخت و پس از دریافت مدرک پزشکی به ایران بازگشت و در زادگاهش، ساری به درمان بیماران همت گماشت.

میرزا نظام طبیب در استان مازندران، پزشکی شناخته شده بود، ولی عمده شهرتش را پس از درمان بیماری ناشناخته و طاقت فرسای یکی از شاه زادگان قاجاری به دست آورد.

پس از آنکه طبیبان تهران (دارالخلافه) بیماری آن شاه زاده را درمان ناپذیر دانستند و از مداوای وی بازماندند، بزرگان قاجار او را نزد میرزا نظام آوردند. میرزا بیماری او را تشخیص داد و در درمان وی کوشید. شاه زاده قاجاری در کمتر از شش ماه، سلامتی از دست رفته خود را بازیافت.

آن شاه زاده برای قدردانی از میرزا، بخشی از زمین های کشاورزی خود را ـ واقع در دهکده رئینکده بیشه سرلهارم قائم شهر ـ به وی پاداش داد. میرزا نظام طبیب پس از چندی، بیش از نصف آن زمین ها و نیز ۳۱ از خانه مسکونی اش

ص:۱۲۰

را در محله نخل بندان ساری وقف مراسم سوگواری امام حسین علیه السلام کرد.

آنچه جالب توجه است، معنویت، پاکی روح و ایمان سرشاری است که در وقف نامه میرزا نظام طبیب موج می زند. او در وقف نامه اش، برخی انگیزه های خویش را برای وقف، شنیدن ندای «لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتّی تُنْفِقُوا» (آل عمران: ۹۲) دانسته است تا مصداق «اِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ» (الصافات: ۲۴) باشد. وی می نویسد زینت های دنیوی چون نقشی بر آب و موجی بر سرابند، در حالی که در قیامت، «لا یَنْفَعُ مالٌ وَ لا بَنُونَ.» (شعرا: ۸۸) او با وقف، در پی آن بوده است تا جذب جاذبه «اُولئِکَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (آل عمران: ۱۰۴) شود و وقف او صدقه جاریه ای برایش باشد.(۱)

حکایت باغ موقوفه فقیران اهل صُفه

حکایت باغ موقوفه فقیران اهل صُفه

امام باقر علیه السلام از پدران بزرگوارش نقل می کند: روزی رسول اکرم صلی الله علیه و آلهاز راهی می گذشت. مردی را در حال درخت کاری دید. حضرت به او فرمود: «آیا می خواهی تو را به کاشتن چیزی راهنمایی کنم که اصل آن ثابت و میوه آن طیب و پاکیزه باشد؟» مرد گفت: «بله، یا رسول الله، پدر و مادرم فدای تو باد.» حضرت فرمود: «هرگاه صبح و عصر بر تو گذشت، بگو: سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر. اگر چنین کنی، برای هر تسبیح، ده درخت از انواع میوه ها برای تو خواهد بود و این درخت ها از باقیات صالحات است.» مرد گفت: «ای رسول خدا، تو را گواهی می گیرم که این باغ من وقف فقیران

۱- احمد داداشی، مقاله «وقف نامه میرزا نظام طبیب»، مجله وقف، میراث جاویدان، ش ۳۱ و ۳۲، صص ۶۱ _ ۶۳.

مسلمانِ اهل صُفه باشد».

آن گاه این آیه نازل شد:

فَأَمّا مَنْ أَعْطی وَ اتَّقی وَ صَدَّقَ بِالْحُسْنی فَسَنُیَسِّرُهُ لِلْیُسْری. (لیل: ۵ _ ۷)

اما آن که [حق خدا را] داد و پروا داشت و [پاداش] نیکوتر را تصدیق کرد، به زودی راه آسانی پیش پای او خواهیم گذاشت.(۱)

۱- بحارالانوار، ج ۶، ص ۱۸۲؛ ره توشه راهیان نور، ویژه محرم الحرام، ۱۳۷۹ ه .ش ۱۴۲۱ ه .ق، ص ۲۹۱.

کتاب نامه

کتاب نامه

* قرآن کریم.

* نهج البلاغه.

۱. ابوسعید احمد بن سلمان، مقدمه ای بر فرهنگ وقف، تهران، چاپ صبا، نشر سازمان اوقاف، چاپ اول، بی تا.

۲. الفروع من الکافی، تهران، چاپ حیدری، نشر دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۶۲.

۳. امیر شیبانی، عبدالرضا، سیمای وقف در خراسان، مشهد، چاپ مهر توس، نشرسگال، چاپ اول، ۱۳۸۰ ه .ش.

۴. امینیان مدرس، محمد، وقف از دیدگاه حقوق و قوانین، تهران، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، چاپ اول، ۱۳۸۱.

۵. انصاری، مرتضی، کتاب المکاسب، قم، چاپ شریعت، نشر مجمع الفکرالاسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۰.

۶. بخاری، محمد، صحیح البخاری، بیروت، داراحیاء التراث العربی، بی تا.

۷. بکایی، محمد حسن، کتاب شناسی وقف، قم، چاپ اسوه، نشر معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه، چاپ اول، ۱۳۷۷.

۸. بندرریگی، محمد، فرهنگ جدید عربی _ فارسی، قم، چاپ فروردین، انتشارات اسلامی، چاپ یازدهم، ۱۳۷۴.

۹. توضیح المسائل، قم، چاپ نهضت، نشر روح، ۱۳۷۴.

۱۰. تهذیب الاحکام، تهران، چاپ خانه خورشید، نشردارالکتب الاسلامیه، چاپ

سوم، ۱۳۶۴.

۱۱. جبعی عاملی، زین الدین (شهید ثانی رحمه الله)، الروضه البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه، قم، چاپ و نشر اسماعیلیان، چاپ سوم، ۱۳۷۵.

۱۲. حائری، محمد حسن، وقف در فقه اسلامی، مشهد، مؤسسه چاپ آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۸۰.

۱۳. حر عاملی، محمدحسن، وسائل الشیعه، تهران، چاپ و نشر اسلامیه،بی تا.

۱۴. حکیمی، محمد، وقف و بهره مندی همگانی، قم، چاپ سرور، انتشارات هجرت، چاپ دوم، ۱۳۸۰.

۱۵. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، چاپ دانشگاه تهران، سازمان لغت نامه دهخدا، ۱۳۴۵.

۱۶. راوندی، مرتضی، تاریخ اجتماعی ایران، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۵۹.

۱۷. روزنامه جمهوری اسلامی، چهارشنبه ۱۹ مرداد ۱۳۸۴ / ۴ رجب ۱۴۲۶. شماره ۷۵۵۳، سال بیست و هفتم.

۱۸. ره توشه راهیان نور، ویژه محرم الحرام، ۱۳۷۹ ه .ش ۱۴۲۱ ه .ق ، قم، چاپ خانه دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، مرکز انتشارات، چاپ اول، ۱۳۷۸.

۱۹. ریاحی سامانی، نادر، وقف و سیر تحولات قانون گذاری در موقوفات، شیراز، چاپ توحید، انتشارات نوید، چاپ اول، ۱۳۷۸.

۲۰. سعدی شیرازی، مصلح الدین، گلستان سعدی، تهران، انتشارات رجبی، بی تا.

۲۱. سلیمی فر، مصطفی، نگاهی به وقف و آثار اقتصادی ــ اجتماعی آن، مشهد، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۷۰.

۲۲. شهابی، علی اکبر، تاریخچه وقف در اسلام، تهران، چاپ دانشگاه تهران، نشر اداره کل اوقاف، چاپ اول، ۱۳۴۳.

۲۳. شیخ صدوق، محمد، من لایحضره الفقیه، تهران، چاپ و نشر دارالکتب الاسلامیه، چاپ پنجم، ۱۳۹۰ ه .ق.

۲۴. شیخ طوسی، محمد، الاستبصار، تهران، چاپ و نشر دارالکتب الاسلامیه، چاپ پنجم، ۱۳۹۰ ه .ق.

۲۵. علامه مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، تهران، چاپ خانه حیدری و خورشید، نشردارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۶۲.

۲۶. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قم، نشر بلاغت، مصوب ۱۳۵۸، (با آخرین اصلاحات ۱۳۶۸).

۲۷. کلینی رازی، محمد، اصول کافی، تهران، چاپ حیدری، نشر دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۶۲.

۲۸. مجلات وقف، میراث جاویدان، شماره های ۱ تا ۳۶، تهران، سازمان اوقاف و امور خیریه، ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۹.

۲۹. مصطفوی رجالی، مینودخت، وقف در ایران، بی جا، بی نا، ۱۳۵۱.

۳۰. موسوی خمینی رحمه الله، سید روح الله، تحریر الوسیله، ترجمه: علی اسلامی، قم، چاپ خانه دفتر انتشارات اسلامی، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۵.

۳۱. نوری طبرسی، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، قم، چاپ مهر، مؤسسه آل البیت علیهم السلام لاحیاء التراث، چاپ اول، ۱۴۰۷ ه .ق.

۳۲. وصیت نامه، آیت الله العظمی سید شهاب الدین مرعشی نجفی.

۳۳. وصیت نامه، آیت الله العظمی سیدمحمد رضا گلپایگانی.

سفید است

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِی الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹